T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

FUSSİLET-MUHAMMED SURELERİ İLE ARASINDAKİ SURELERİN KIRAAT FARKLILIKLARI VE TEFSİRE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah CENGİZ

BURSA-2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

FUSSİLET-MUHAMMED SURELERİ İLE ARASINDAKİ SURELERİN KIRAAT FARKLILIKLARI VE TEFSİRE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah CENGİZ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı'nda 702123002 numaralı Abdullah CENGİZ'in hazırladığı "Fussilet-Muhammed Sureleri ile Arasındaki Surelerin Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, ……/……/20…. günü …… - ……..…….. saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın …….. (başarılı / başarısız) olduğuna ……. (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: / /2023

Tez Başlığı / Konusu: Fussilet-Muhammed Sureleri ile Arasındaki Surelerin Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam …. sayfalık kısmına ilişkin, //2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

/ /2023

Adı Soyadı:	Abdullah CENGİZ
Öğrenci No:	702123002
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	[X] Y. Lisans [ ] Doktora

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Fussilet-Muhammed Sureleri ile Arasındaki Surelerin Kıraat Farklılıkları ve Tefsire Etkisi" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Abdullah CENGİZ

Öğrenci No: 702123002

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Tezin Türü: [X] **Yüksek Lisans /** [ ] **Doktora /** [ ] **Sanatta Yeterlilik**

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Abdullah CENGİZ**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Bilim dalı	**Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans**
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE**

FUSSİLET-MUHAMMED SURELERİ İLE ARASINDAKİ SURELERİN KIRAAT FARKLILIKLARI VE TEFSİRE ETKİSİ

Kur'an-ı Kerim nazil olmaya başladığı dönemde muhataplarının dili ile Arapça olarak indirilmiştir. İçinde birçok edebi sanatı ve lehçe farklılıklarını barındıran Arapçanın bu açıdan zengin bir dil olduğu görülmektedir. İşte bu edebi zenginlik ve çeşitli lehçelerin varlığı "Yedi Harf" ruhsatının da sağlamış olduğu kolaylık ilkesi ile Kur'an-ı Kerim tilavetinde bazı kelimelerin kıraatinde farklılıklara sebep olmuştur. Bu çalışmada ferş-i huruf kapsamına giren kıraat ihtilafları ele alınmakla birlikte usule dair kıraat farklılıkları hakkında da kısa açıklamalara yer verilmiştir.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerim'in bazı kelimelerinde görülen kıraat farklılıkları ve bunun sonucunda manaya olan etkileri Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Muhammed sureleri özelinde ele alınmıştır.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, genelde İslami ilimler özelde de kıraat ilmi açısından önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde kıraat ilminin tarifi, kıraat ilmini bilmenin faydası, gayesi, tarihi süreci ve kıraat tasnifleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise kıraat usulü çerçevesinde Fussilet suresinden başlayarak Muhammed suresi de dahil olmak üzere 7 (yedi) surenin anlam ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte bu sureler Kıraat-ı Erbeʿate ʿAşere açısından, 14 (on dört) imama göre hem lafız ve hem mana yönünden incelenerek kıraat farklılığı bulunan kelimeler ve bunların tefsire olan etkileri izah edilmiştir.

Çalışmamız sonuç ve kaynakça ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Farklılık, Kur'an, Kıraat, Tefsir.

ABSTRACT

Name & surname	**Abdullah CENGİZ**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Basic Islamic Sciences**
Subfield	**The Science of Reading the Qur'an and Recitation**
Degree awarded	**Master's Degree**
Date of degree awarded	**…/…/20…**
Supervisor	**Dr. Öğr. Member Mehmet EFE**

THE DIFFERENCES QIRAAT BETWEEN SURAHS FUSSILAT-MUHAMMAD AND THE SURAHS BETWEEN THEM AND THEIR EFFECT ON TAFSIR

When the Holy Quran began to be revealed, it was sent down in Arabic, in the language of its addressees. It seems that Arabic, which contains many literary arts and dialect differences, is a rich language in this respect. This literary richness and the existence of various dialects have caused differences in the qiraat of some words in the qiraat of the Holy Quran, with the principle of convenience provided by the "Seven Letters" license. In this study, qiraat disputes within the scope of ferş-i huruf are discussed and brief explanations about procedural qiraat differences are included.

In this study, which consists of an introduction and two parts, the qiraat differences seen in some words of the Holy Quran and their effects on the meaning as a result are discussed specifically in the Surahs Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf and Muhammed.

In the introduction section, information is given about the subject of the study, its importance in terms of Islamic sciences in general and the science of qiraat in particular, its purpose and method.

In the first part, general information is given about the definition of the science of qiraat, the benefits of knowing the science of qiraat, its purpose, historical process and classifications of qiraat.

In the second part, information is given about the meaning and content of 7 (seven) surahs, starting from the Fussilet surah and including the Muhammad surah, within the framework of the recitation method. In addition, these surahs were examined in terms of both wording and meaning according to the 14 (fourteen) imams, in terms of Kıraat-ı Erbeʿate ʿAşere, and the words with differences in recitation and their effects on interpretation were explained.

Our study ended with conclusion and bibliography.

Key Words: Difference, Meaning, Tafsir, Qur'an, Qiraat.

ÖNSÖZ

İnsanı sonsuz huzura kavuşturan Kur'an-ı Kerim'i idrak etmek, O'nu hayata tatbik etmek her müslümanın vazifesidir. Kur'an-ı Kerim'i anlama safhalarından biri de bu ulvi kelamın çağrıştırdığı muhtelif manaları, kıraat olunan çeşitli vücuhatla kastedilen mesajı, muhatabın zihnine nakşetmektir. Bu ilahi mesajı anlayabilmenin ilk mertebesi o mesajı okumaktır ki, bu da Kıraat ilmini bilmekle mümkün olur.

Kur'an, Peygamber (s.a.s.) tarafından nakledilip günümüze kadar mütevatir bir şekilde ulaşmıştır. Ayrıca *"Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir."* hadis-i şerifi Kur'an-ı Kerim'in çeşitli okuyuş şekillerini içine alan kıraat ilminin meydana gelmesine temel teşkil etmiştir. Kıraat ilmi denildiğinde Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki okuma şeklini tespit etmeyi ve orijinal biçimiyle nakletmeyi amaçlayan bir disiplin akla gelmektedir. Başlangıçtan bugüne kadar Kur'an ilimleri ile meşgul olan alimler, kıraat ilmi ile de çok yakından ilgilenmiş ve eserlerinde Kur'an lafızlarının muhtelif okuyuş şekillerine geniş yer vermişlerdir. Sahabenin Peygamber Efendimiz'den alıp, sema ve arz metodu ile aktardığı bir sonraki nesil olan tâbiûn döneminde kıraat ilmine dair eserler kaleme alınmıştır. Hicrî 2. Asrın sonlarına doğru da kıraat ekolleri oluşmaya başlamıştır. İbn Mücahid (ö. 324/936), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), Şâtıbî (590/1194), İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) gibi kıraat alanında çalışma yapan alimlerle kıraat ilmi şekillenmiş ve günümüze kadar bu ilim devam edegelmiştir. Batılı müsteşrikler İslam'ı ve Kur'an'ı bu ilim üzerinden yaralamaya ve bertaraf etmeye çalışmışlarsa da Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın Hicr Suresi 9. ayet-i kerimesinde buyurduğu gibi bir tek harfi bile değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde kıraat ilminin tarifi, gayesi, tarihi süreci ve kıraat tasnifleri açıklanmıştır. İkinci bölümde Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Muhammed sureleri Kıraati Erbe'ate Aşera'ya göre incelenmiştir. Tespit edilen kıraat farklılıkları ve tefsire etki eden değişiklikleri izah edilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmaya dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmada desteğini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE hocam başta olmak üzere ders dönemimizden bu yana katkı sağlayan tüm hocalarıma şükranlarımı arz ederim.

Abdullah CENGİZ
BURSA-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
GİRİŞ **1**
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU 1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 1
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 2

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİ VE TARİHİ

A. ANA HATLARIYLA KIRAAT İLMİ 4
1. Kıraat İlmiyle İlgili Bazı Kavramlar 4
2. Kıraat İlminin Konusu ve Gâyesi 18
3. Kıraat İlminin Faydası 18
4. Kıraatlerin Kur'an'ın Manasına Etkisi 19
5. Kıraat- Tefsir İlişkisi 20
6. Kıraatlerin Sıhhati ve Değeri 21
a. Kıraatlerin Tevatürü 21
b. Sahih Kıraatler 22
c. Şâz Kıraatler 22
d. Mevzû Kıraatler 23
B. KIRAAT TARİHİ 24
1. Kıraat İlminin Doğuşu ve Kaynağı 24
Kıraat İlminin Gelişmesi 25
a. Rivayet Dönemi 25
b. İhtiyâr Dönemi 26

İKİNCİ BÖLÜM

SURELERİN KIRAAT YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

A. FUSSİLET SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 28
1. Fussilet Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 28

a. Surenin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri 28
b. Fussilet Surenin Özellikleri ve Konusu 29
3. Fussilet Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 31
a. Fussilet Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsîre Etkisi 31
b. Fussilet Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 39
c. Fussilet Suresindeki Şâz Kıraatler 41
B. ŞÛRÂ SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 45
1. Şûrâ Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 45
a. Şûrâ Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri 45
b. Şûrâ Suresinin Özellikleri ve Konusu 45
2. Şûrâ Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 48
a. Şûrâ Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi 48
b. Şûrâ Suresinde Manaya Etki Etmeyen Kıraatler 53
c. Şûrâ Suresindeki Şâz Kıraatler 57
C. ZUHRUF SURESİNİN KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 57
1. Zuhruf Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 57
a. Zuhruf Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri 57
b. Zuhruf Suresinin Özellikleri ve Konusu 58
2. Zuhruf Suresinin KIRAATLER Yönünden İncelenmesi 60
a. Zuhruf Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi 60
b. Zuhruf Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 69
c. Zuhruf Suresindeki Şâz Kıraatler 78
D. DUHÂN SURESİNİN KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 85
1. Duhân Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 85
a. Duhân Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri 85
b. Duhân Suresinin Özellikleri ve Konusu 86
2. Duhân Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 88
a. Duhân Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler 88
b. Duhân Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 91
c. Duhân Suresindeki Şâz Kıraatler 93
E. CÂSİYE SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 96
1. Câsiye Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 96
a. Câsiye Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri 96
b. Câsiye Suresinin Özellikleri ve Konusu 96
2. Câsiye Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 98
a. Câsiye Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi 98
b. Câsiye Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 104
c. Câsiye Suresindeki Şâz Kıraatler 107
F. AHKÂF SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 108
1. Ahkâf Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 108
a. Ahkâf Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Fazileti 108
b. Ahkâf Suresinin Özellikleri ve Konusu 109
2. Ahkâf Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 110
a. Ahkâf Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsîre Etkileri 110
b. Ahkâf Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 114

c. Ahkâf Suresindeki Şâz Kıraatler 117
G. MUHAMMED SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 122
1. Muhammed Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası 122
a. Muhammed Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Fazileti 122
b. Muhammed Suresinin Özellikleri ve Konusu 122
2. Muhammed Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi 124
a. Muhammed Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi 124
b. Muhammed Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler 128
c. Muhammed Suresindeki Şâz Kıraatler 131
SONUÇ 136
KAYNAKÇA 139

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yüce dinimiz İslâm'a uygun olarak yaşayabilmek, şüphesiz Kur'an-ı anlamak ve hayatımıza tatbik etmekle mümkündür. Kur'an-ı Kerîm nazil olmaya başladığında muhatapları olan kavmin dili ile Arapça olarak indirilmiştir.[1] İçinde birçok edebi sanatı ve lehçe farklılıklarını barındıran Arapçanın bu açıdan zengin bir dil olduğu görülmektedir. İşte bu edebi zenginlik ve çeşitli lehçelerin varlığı Kur'an-ı Kerim tilavetinde de bazı kelimelerin kıraatinde farklılıklara sebep olmuştur. "Yedi harf" ruhsatı Kur'an tilavetinde Kur'an'ı tahrif etmeden okuma imkanı vermiştir. Arap olmayan milletlerin İslam'a girişleri ve Arapçanın ayrı bir fonetiğe sahip olması göz önünde bulundurulduğunda yedi harf ruhsatının hikmeti daha iyi kavranacaktır. Yedi harf ruhsatıyla ortaya çıkan kıraat farklılıkları Hz. Peygamber tarafından okunmuş olup kıraat alimleri tarafından çok titiz çalışmalar yapmak suretiyle yapılarak tespit edilerek, sahih olanlar ve olmayanlar şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Kıraat farklılıklarının okuyuşta kolaylık sağlamasının yanı sıra bazı ayetlerin manalarının daha iyi anlaşılmasına ve bazılarından da farklı hükümler istinbat edilmesine sebep olduğu görülmüştür. Bilindiği üzere ayetlerin hepsi aynı açıklıkta değildir. Bazı ayetler kolayca anlaşılabilirken bazılarını anlamak için üzerinde derinlemesine tefekkür etmek gerekmektedir. Bu da Kur'an ilimlerine vâkıf olmaya ve bunlara ait olan hususları bilmeye bağlıdır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kıraat ilminin, Kur'an ilimleri içinde çok önemli bir yere sahip olduğunda şüphe yoktur. Kelimelerdeki kıraat farklılıkları nedeniyle bazen ayetin manasında değişiklikler olabilmektedir. Meydana gelen bu değişiklikler aynı zamanda ayetten elde edilecek

[1] Yûsuf, 12/2.

mesajların ve üzerine bina edilecek hükümlerin farklılaşmasına zemin hazırlamaktadır. Öte yandan kıraat farklılıkları nedeniyle değişikliğe uğrayan manalar, müfessirlerin Kur'an'ı yorumlayarak elde edeceği verilerin çoğalmasına imkan sağlamaktadır. Kıraat ihtilafları sayesinde mana zenginleşmekte, olaylara farklı yönlerden bakma imkanı elde edilmektedir.

Kıraat ilmi, Kur'an lafızlarını tahrif edilmesinden koruduğu gibi ayetlerdeki manaların daha iyi anlaşılmasına da katkı sunmaktadır. İslam alimleri nesilden nesile aktarılan bu kıraat vecihlerini toplayarak kayıt altına almışlardır. *"Hüccetü'l-Kırâât"* ve *"Meâni'l-Kırâât"* gibi eserler ile kıraat farklılıklarının daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu ihtilafın türünü, sebebini ve etkilerini ortaya koymuşlardır. Müfessirler ayetleri ele alırken ayetin sebeb-i nüzulünü, içerdiği hükümleri ve ayetteki edebi sanatların yanı sıra, kıraat farklılıklarını inceleyen bölümler de eklemişlerdir. İslam Hukuku alimleri de ayetlerdeki kıraat ihtilaflarını dikkate almış ve hüküm istinbatında kullanmışlardır.

Tefsir ve fıkıh ilmi başta olmak üzere, Kur'an-ı Kerim'in daha doğru anlaşılıp hayata tatbik edilmesini amaçlayan İslam ilimleri açısından, kıraatlerin bilinmesi ve onlardan istifade edilmesi önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışma ilgili surelerdeki kıraat farklılıklarını ve tefsire etkilerini incelemeyi amaçlamıştır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Hazırlanan bu tezde öncelikli olarak kıraat ilmine dair birtakım esaslar açıklanarak, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Muhammed surelerinin muhtevaları, isimleri ve faziletleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Yaptığımız araştırmalarda akademik olarak hazırlanmış benzer çalışmalarda, genellikle sahih kıraatler üzerinde durulduğu, şâz kıraatlere birkaç çalışma dışında yer verilmediği görülmüştür. Diğer tezlerden farklı olarak bu çalışmada Kıraat-i Erbe'ate Aşera takip edilerek şâz kıraatlere de müstakil olarak yer verilmiştir. Ferş-i Huruf kapsamındaki kıraat farklılıkları ele alınmış, İdğâm, İşmâm, İmâle vb. gibi usule dair farklılıklara yer verilmemiştir. Ayetlerde yer alan kıraat farklılıklarının mana üzerindeki etkisi muhtelif tefsir kaynakları incelenerek tespit edilmiştir. Bazen sadece lafzın manaya olan etkisi üzerinde durulurken bazen de ayetin siyak-sibak ilişkisi ele alınarak aktarılmıştır. Kıraat farklılığının sebepleri ve yapılan yorumlar birlikte değerlendirilerek aktarılmıştır.

Manaya etki etmeyen kıraat farklılıkları ile ilgili kaynaklarda herhangi bir açıklama bulunmadığı durumda, ayetlerin işaret ettiği esaslar zikredilip, sadece ihtilafa konu olan husus belirtilerek detaylı bir açıklama yapılmamıştır.

Surelerde titiz bir çalışma yapılarak, tespit edilen kıraat farklılıkları ayet sırasına göre kaydedilmiştir. Kıraat farklılığı bulunan ayetlerin tamamı mealleriyle birlikte verilmiştir. Ayetlerin mealinde *"Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Vakfı ve Kur'an Yolu Meali"* kullanılmıştır. Kıraat farklılıkları; İbn Cinnî (ö. 392/1002)'nin *"el-Muḥteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-ḳırâʾât ve'l-îzâḥ ʿanhâ*,*"İbnü'l*-Cezerî (ö. 833/1429)'nin *"en-Neşr*,*"* el-Bennâ (ö. 1117/1705)'nın "*İthâfu Fudalâʾi'l-beşer fi'l-Ḳırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*," Paluvî (ö. 1173/1759)'nin *"Zübdetü'l-İrfân"* ve Emin Efendi (ö. 1276/1859)'nin *"Umdetü'l-Hallân,"* vb. eserlerden istifade edilerek tespit edilmiştir.

Buna göre manaya etki eden, manaya etki etmeyen ve şâz kapsamında değerlendirilen kıraat farklılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1 Tespit edilen kıraat farkılılıkların dağılımı

Sure	**Manaya Etki Eden**	**Manaya Etki Etmeyen**	**Şâz**
Fussilet	8	3	5
Şûrâ	7	5	1
Zuhruf	10	14	9
Duhân	4	3	6
Câsiye	7	4	4
Ahkâf	4	4	8
Muhammed	3	5	5

Yaptığımız bu çalışmada toplam 119 kıraat farklılığı bulunmuştur. Sahih kıraatlerden kırk üçü manaya etki ederken, otuz sekizi manaya etki etmemiştir. Ayrıca çalışmamıza konu olan surelerdeki şâz kıraatlerin sayısının da otuz sekiz olduğu tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİ VE TARİHİ

A. ANA HATLARIYLA KIRAAT İLMİ

1. Kıraat İlmiyle İlgili Bazı Kavramlar

Kıraat İlmi

Kıraat Kur'an lafızlarının eda keyfiyetlerini ve kıraat ihtilaflarını nakledenlere nisbet ederek bilmektir.[2]

İbnü'l-Cezerî'ye göre kıraat ilminin tarifi şu şekildedir: "*Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve ravilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerinde farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.*"[3]

Kıraat ilmini ilk defa kaleme alan Ebû Ubeyd el- Kasım b. Sellam'dır (ö. 224/838). Onu Ebû Hatîm es-Sicistânî (ö. 255/868), Ahmed b. Cübeyr (ö. 258/871), İbn-i Cerîr et-Taberî (ö. 310/922) takip etmişlerdir.

Kısaca konusu Kur'an kelimeleri olan bu ilmin amacı; Hz. Osman'ın (ö. 35/636) istinsah ettirmiş olduğu mushafa uygun olan kıraatleri tespit etmek, muhafazasını sağlamak doğru telaffuzları üzerinde durmak ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktır.

Kıraat/Kârî

Kıraat kelimesi Arapça قرء kökünden türemiş bir isimdir. Sözlük anlamına bakıldığında genellikle, 'zamanın geçmesi, kadının adetli olması, adetten temizlenmesi veya kesilmesi, hayvanın hamile kalması veya doğurması, bir şeyi biriktirip birbirine katmak gibi anlamlara geldiği gibi yine kıraat kelimesi fiilinden mastar olup "sesli veya sessiz nağmeli veya nağmesiz okumak, tilavet etmek anlamında da isim olarak gelmektedir." Kıraat kelimesinin bir diğer semâî mastarı (قرآن)'dır. Bu kelime de sözlükte ve Kur'an'da kıraat anlamında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerimde فاقرؤا ما تيسرمنه "Kur'an'dan kolayınıza

[2] İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 61.

[3] Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), 17.

gelenini okuyunuz"[4] ayet-i kerimesinde geçen ‘‘Kıraat’’ kelimesinin tilavet manasında kullanıldığına işaret edilmiştir.

"قراءة" kelimesi Râğıb el-İsfahânî Müfredât'ında ‘’*okurken harf ve kelimeleri bir arada toplamak"* şeklinde tarif etmiştir.[5] Kıraat ilmi açısından çok önemli bir yere sahip olan İbnü'l-Cezerî ise Kıraati; "*Kur'an kelimelerinin edâ keyfiyetini bilmektir*" şeklinde açıklamıştır.[6] Kıraat kelimesinin kökünden ism-i fâil olan *kârî* çoğulu kurra genel anlamıyla 'Kur'an tilavet eden' demek olup mübtedî ve müntehi diye iki kısma ayrılır. Kıraat öğrenmeye ifrad metodu ile başlayıp bu metod ile üç imamın kıraatini öğrenen kimseye mübtedî, kıraatlerin çoğunu ve meşhur olanlarını okuyarak nakleden kimseye müntehî, dört veya beş kıraati ifrad tarikiyle bilene de mutavassıt denilmiştir.

Kurrâ, Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş ve ondaki tüm farklı okumalara hakkıyla vâkıf olan hafızlar için de kullanılan bir tabirdir. Kari kelimesine yüklenen bu anlam, İslâm'ın ilk dönemlerinde bu anlamda kullanılmamaktadır. Çünkü bu anlam Peygamber efendimiz döneminde nazil olan ayetleri ezberleyen sahabe efendilerimiz için kullanılmaktaydı. Ancak, kıraat ilminin gelişmesi ve bu ilimle meşgul olan kişilerin sayısının artmasından dolayı, "kurrâ" kelimesinde anlam genişlemesi yaşanarak bu günkü manada kullanılmaya başlamıştır.

Ravi /Rivayet

Ravi sözlükte, nakleden, anlatan ve hikâye eden demek olup ıstılah manası ise, imamdan kıraat rivayet eden kimsedir. Çoğulu *ruvât*'dır. Buna göre on kıraat imamından kıraat rivayet edenlere ruvât denilir.[7] Diğer bir ifade ile kıraatleri kendilerine nispet edilen imamdan doğrundan veya vasıtalı olarak alıp nakleden kimseye *ravi* denilirken,[8] çoğulu *ruvât*, raviye nisbet edilen kıraate de *rivayet* denilir.[9]

---

[4] Müzzemmil, 73/20.

[5] Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurʾân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-kalem, 1992), 402.

[6] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriʾîn ve Mürşidü't-Tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1999), 49.

[7] Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 79.

[8] Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 137.

[9] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 141.

Tarik

Sözlükte yol manasına gelmektedir. Kastallâni (ö.923/1517)'nin şu açıklaması, tarîk hakkında bize geniş bilgiler vermektedir. Kıraatteki ihtilaf, ya imama veya ravisine veyahut da ravilerin ravilerine ait olur. İhtilaf tamamen imama ait olursa yani bütün rivayet ve tarikler imamda nihayet bulursa bu kıraatir. Eğer ihtilaf imamın ravisine ait olursa buna da rivayet denir. Eğer ravilerden sonra aşağıya doğru daha sonrakilerden birine ait olursa bu ihtilafa da tarîk denir.[10]

Kıraat bağlamında tarîk kelimesi şu başlıklar altında ortaya çıkmıştır:

Tedrisat Tarzı Bakımından

İnfirâd Tarîki: Kur'an vecihleri her bir imam için ayrı birer hatim yapmak suretiyle tedris edilirse bu tarike infirâd tariki denir.[11]

İndirâc Tarîki: Bütün kıraat vecihlerini bir hatimde öğrenmek ve tilavette bulunmaktır.[12]

Kıraatlerin Sayısı Bakımından

Seb'a Tarîki: İmam Ebû Amr ed-Dâni'nin eseri olan Teysîr ile İmam Şâtıbî'nin eseri Hırzu'l-Emani'nin [13] ihtiva ettiği yedi kıraat imamının[14] kıraat vecihlerine denir.

Aşere Tarîki: Seb'a tariki kaynaklarına Cezerî'nin et- Tahbîrü't-Teysîr'i ile ed-Dürre adlı eserlerinin ihtiva ettiği kıraat vecihlerine denir.[15] Yedi kıraat imamına üç imam[16] daha ilave edilmesiyle ortaya çıkan ekoldür.

Kitaplar ve Şahıslar Bakımından

Teysîr Tarîki: Ebû Amr'ın ''et- Teysîr'' adlı eseri ile İbnü'l- Cezerî'nin ''et-Tahbîr'' inin esas alınıp bunlara eş- Şâtıbiyye ve İbnü'l- Cezerî'nin ''ed- Dürre'' isimli eserleri de ilave edilerek oluşturulan tariktir.[17] Bu tarîk Kânunî Sultan Süleyman döneminde 1597 yılına

[10] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 156.
[11] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 92.
[12] Celaleddîn Abdurrahman es- Suyuti, *el- İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/131, (h.911/1506)
[13] Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân fî Îdâhi Zübdeti'l- İrfân,* (İstanbul: Asitane, ts.), 114.
[14]Nâfi, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi
[15] Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân*, 114.
[16] Ebû Ca'fer, Ya'kup ve Halefu'l-Âşir.
[17] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 365; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 165.

kadar İstanbul Eyüp Sultan Camii'nde okutulmuştur. Bu eğitimin İstanbul'da yapılmasından hareketle İstanbul Tarîki adıyla da bilinir.[18]

Şâtıbî Tarîki: Şâtıbiyye ile İbnü'l-Cezerî'nin " ed-Dürre" isimli eserinin esas alınması ve bunlara Ebû Amr'ın " et-Teysîr" i ile İbnü'l-Cezerî'nin " et-Tahbîr" inin eklenmesiyle meydana gelen tariktir.[19] Şeyh Nasîri'd-Dîn Tablâvi'nin (ö.1015/1606) talebelerinden Şeyh Sehâzetu'l-Yemenî hassaten Şâtıbiyye tarikini Mısır'da yaydığı için, aynı zamanda bu tarike Mısır Tarîki de denmiştir.[20]

Tayyibe Tarîki: On kıraat imamının ravileri ile bu ravilerin ravileri arasındaki ihtilaflı okuyuşları gösteren vecihlerdir. On kıraat imamının her birinin iki ravisi bulunmaktadır. İşte bu ravilerin de ayrıca tarikleri vardır. İşte Tayyibe Tarîki bu ravilerin arasındaki farklı okumalardır. Bu tarîke Takrîb Tarîki de denilir.[21]

Ferş-i Hurûf

Ferş sözlükte: "Hükmü belli meselelerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri belirten bir kavramdır."[22] "Harfleri döşeme, yayma ve serme" anlamında da kullanılmıştır. Istılahta ise: "Belli bir kaideye dayanmayan, Kur'an'da dağınık olarak bulunan ihtilaflara denir." Ferş-i Hurûf farklılıkları sarf ve nahiv kaidelerinde kendisini gösterir. Yedi Harf ruhsatıyla kelimelerin yapısında meydana gelen değişiklikler, manasına da etki ederek farklı anlamlar ortaya çıkmasına da neden olabilir. Bu lafızların iki temel özelliği bulunmaktadır:

- ✓ Kur'an'da geçen her yerde farklı okunabilirler,
- ✓ İçtihada değil nakle dayalıdırlar. Yani nakil yoluyla temellendirilirler. Çünkü Kıraatte nakil esas alınır.

---

[18] Mustafa Atilla Akdemir, *"el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân"(Doktora Tezi)*, İstanbul, 1999, 33; Hasan Tahsin Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018, 28-29.
[19] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 259.
[20] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 158.
[21] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 158.
[22] Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 161.

Burada kastedilen farklılıklar, kelimenin ya da harfin seslendirilmesinde veya fonetiğinde değil, irabında, harf değişiminde ve hareke değişiminde veya kalıbının değişmesinde görülen farklılıklardır.

Usul Farklılıkları

Usul "asl" kelimesinin çoğuludur. "*el-Asl*" kelimesi sözlükte; temel, üslup, esas, yöntem, tarz, dayanak ve metod gibi anlamlara gelmektedir. "Hükmü tek başına sahip olup, başkasının kendi üzerine bina edildiği şeydir."[23]

Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir ilim dalı ile ilgili bilgilerin sistematik şekilde yerleştirilmesinde kullanılan esas ve metotlardır.[24] Kıraate dair farklılıkarı usul ve ferş-i huruf farklılıkları diye iki başlıkta ele almak mümkündür.

İdğam, ibdâl, nakl, teshîl, tağlîz, imâle, terkîk, tefhim, işmâm, revm, sıla, sekte, ve medd-i bedel gibi tecvid kuralları ve lehçe farklılıkları "usul farklılıkları" başlığı altında ele alınır. Bu usul ve kaideler bir kıraat imamı veya ravilerinin Kur'an'ın tamamında uyguladığı kurallardır. Dolayısıyla sureden sureye faklılık göstermezler. Kelime yapısındaki değişiklikler bu kapsama dahil değildir.

İdğâm

Sözlükte: "Bir şeyi diğerine ve diğer bir harfi diğer bir harfin içine koymak" anlamlarına gelir. Ayrıca "Atın ağzına gem vurmak, bir şeyi kaplamak ve yüzü karartmak" anlamına da gelen idğâm ıstılahta ise; "İki harfi şeddeli olarak ikinci harf gibi bir harf şeklinde telaffuz etmektir."

Saçaklızâde ise idğâmı: "Biri sakin diğeri harekeli olan iki harfi bir harf yaparak aralarını ayırmadan bir mahreçten getirmektir." şeklinde tarif eder.[25] Daha açık bir ifadeyle; sâkin olarak gelen birinci harfi harekeli olan ikinci harfe katarak okumaya idğâm denir. İdğâm, idğâm-ı kebîr ve idğâm-ı sağîr şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.

İdğâm-ı Kebir: "Aynı cinsten harfin birincisinin ve ikincisinin de harekeli olduğu idğâmdır." Kur'an'da birçok ayette geçmesinden dolayı buna büyük idğâm anlamında

[23] Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 37-38.
[24] Demirci, *Tefsir Tarihi*, 309-310.
[25] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 85.

idğâm-ı kebîr denilmiştir. Bunun sebebi de Kur'an'da harekenin sükûndan daha çok sayıda geçmesidir.[26]

İdğâm-ı Sağîr: "Aynı cinsten iki harfin birincisinin sakin ikincisinin harekeli olduğu idğamdır." Her kıraatta bulunan bu çeşit idğâm, kolay okunması ve idğâmı kebîre göre Kur'an'da daha az bulunmasından dolayı bu ismi almıştır.[27]

İmâle

İmâle kelimesi "bir şeyi bir tarafa doğru eğmek" anlamlarına gelir. Istılahta ise;

- ✓ Fethâyı kesra harekeye doğru, elif (الألف)'i de yâ (الياء) harfine doğru eğmektir.
- ✓ Elif (الألف)'i yâ (الياء)'ya fethâyı da kesraya yaklaştırmaktır. Kurrâdan Hamza, Kisâî ve Halef'in KIRAATLERı böyledir.[28] İmâle iki kısma ayrılır:

Birincisi imâle-i kübrâ'dır. Buna "beth" (بطح) veya "idcâ'" (إضجاع) da denir. Bu kavramlarla mutlak imâle kastedilir.

İkincisi imâle-i suğrâ'dır. Buna "taklîl" (تقليل) veya "beyne beyne" (بين بين) de denir. Bu kavramlarla harfin imâle ile feth arasındaki telaffuzu kastedilir. Feth (فتح) ise, okuyucunun harfi telaffuz için ağzını açarak okumasıdır. Burada okuduğu harf ise eliftir. Yani elif harfini tellafuzda sesi eğmeksizin düz uzatarak okumaktır.

Örneğin, (مجريها) veya (موسى) kelimelerinde (ر) ve (س) harfini fetha harekesiyle birlikte ağzı açıp uzatmaya feth, sesi biraz kesra harekeye yani yâ harfine doğru eğerek okumaya taklîl ya da beyne beyne, sesi yâ harfine doğru biraz daha fazla eğerek okumaya ise imâle denmektedir.[29]

Âsım kıraatının Hafs rivayetinde sadece Hûd suresinde (11/41)[30] " مجريها" kelimesinde imâle yapılmaktadır. [31]

Mütekaddimûn alimlerin isimlendirdiğine göre imâle, "*el-kesr*", "*el-yâ*", "*imâle-i şedîde"*, "*imâle-i mahzâ*", "*imâle-i hâlise*", "*imâle-i tâmme*" ve "*işmâmü'l-kesr*" isimleriyle de ifade edilir.[32]

---

[26] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-ʿAşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 274-275.

[27] Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 236.

[28] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 91.

[29] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 52.

[30] "*(Nûh şöyle) dedi: Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır."* (Hûd 11/41).

[31] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 53.

[32] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 53.

İbdâl

Sözlükte "Bazı harflerin yerine bazı harfleri koymak veya değiştirmek, bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak" anlamlarına gelmektedir.[33] Buna göre ibdâl, bir harfin yerine başka bir harfi koymak veya o harfin yerini değiştirmekle karşımıza çıkmaktadır.

İbdâl'da asıl kaide hemzenin sakin olmasıdır. Bu durumda vasıl halinde ibdâl yapan kıraat imamları Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer'dir. Hamza ise vakf halinde ibdâl yapmakla birlikte, hemzenin harekeli olduğu bazı durumlarda da ibdâl yapmıştır. Şimdi hemzenin sakin ve harekeli olarak ibdâl kaidelerini örnekler üzerinden izah etmeye çalışalım.

Sakin hemze ile ilgili ibdâl kaideleri

- ✓ Fethalı bir harften sonra gelen sakin hemze elif'e dönüşür. 40. ayette geçen يَأْتِي kelimesini Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer يَاتِي şeklinde okumuştur.[34]
- ✓ Kesralı bir harften sonra gelen sakin hemze ye (ي)harfine dönüşür. Verş, Sûsî ve Ebu Ca'fer 40. ayette geçen شِئْتُمْ kelimesini شِيتُمْ şeklinde okumuşlardır.[35]
- ✓ Dammeli bir harften sonra gelen sakin hemze vâv (و) harfine dönüşür. Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer 7. ayette geçen لَا يُؤْتونَ kelimesini لَايُوتُونَ şeklinde okumuşlardır.[36]

Harekeli hemze ile ilgili ibdâl kaideleri

- ✓ Dammeli bir harften sonra gelen fetha vâv (و)'a dönüşür. Fussilet suresinde örneği olmamakla birlikte Âl-i İmrân suresi 145. ayeti kerîmesinde geçen مُؤَجَّلاً kelimesini Hamza vakıf halinde مُوَجَّلاً şeklinde okumuştur.[37]
- ✓ Kesralı bir harften sonra gelen fetha yâ (ي)'ya döner. Verş Bakara suresi 150. ayette geçen لِئَلَّا kelimesini لِيَلَّا şeklinde okumuştur.[38]
- ✓ Fethalı bir harften sonra gelen fetha elif (ا)'e dönüşür. Nâfî, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer Sebe suresi 14. ayette geçen مِنْسَأَتَهُ kelimesini مِنْساتَه şeklinde okumuşlardır.[39]

---

[33] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 120; Temel, *Kıraât ve Tecvid Istılahları*, 84.
[34] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân* (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye, ts.), 121.
[35] Bkz. 58. Dipnot.
[36] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 121.
[37] Âl-i İmrân, 3/145; Abdülfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 43.
[38] Bakara, 2/150; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 43.
[39]Sebe, 34/14; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 112.

Nakil

Sözlükte "Bir yerden bir yere taşımak" anlamına gelen naklin ıstılah manası ise, "harekeli hemzenin hazfedilerek, harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilmesidir."[40]

Kıraat imamlarından yalnızca Nafi'nin birinci ravisi olan Verş rivayetinde bulunmakla birlikte lam-ı tarifle biten kelimelerde vakf halinde Verş ile Hamza da nakil yapmaktadır. Ayrıca İbn Kesîr Kur'an'da geçen اَلْقُرآنُ [41] ve قُرْآنٍ [42] kelimeleri (mârife veya nekre olması farketmeksizin) isim olarak geldiklerinde hemzesiz olarak الْقُرَانُ ve قُرَانٍ şeklinde nakille okumaktadır. Bu kelimeleri vakf halinde Hamza, İbn Kesîr gibi nakil yaparak okumaktadır.[43]

- ✓ Fussilet suresi 3. ayeti kerimede geçen قُرْآنًا kelimesini İbn Kesîr nakil ile قُرَانًا şeklinde okumaktadır.
- ✓ Yine aynı ayette geçen فُصِّلَتْ آيَاتُهُ kelimesini Verş nakil ile فُصِلَتَايَاتُهُ şeklinde okumuştur.
- ✓ Fussilet suresinde geçen konuyla ilgili örneklerinden bazıları şunlardır:

وَلْاِنْسِ - مَنْ اَشَدُّ - فَاِنْ اَعْرَضُوا - خَلَقَ الْاَرْضَ - بِالْآخِرَةُ - فَعْمَلْ اِنَّنَا

Tağlîz

Sözlükte: "Bir şeyi kaba ve kalın yapma, kuvvetli söz alma ve kaba söyleme" anlamlarına gelir.[44] "tefhîm" ve "tesmîn" kelimeleriyle de kullanılan "tağlîz", harf telaffuz edilirken ağzın o harfin sesiyle dolmasıdır.[45]

Istılahta ise, "sakin veya fetha harekeli 'sâd' (ص), 'dâ' (ط) ve 'zâ' (ظ) harflerinden sonra gelen fetha harekeli 'lâm' (ل) harfinin kalın okunmasıdır." Bu şekilde aşere tarikinde yalnızca Verş okurken, takrîbte ise onun birinci ravisi olan Erzak okumaktadır. Ancak Erzak söz konusu kelimelerin bazılarını doğrudan tağlîz ile okurken, bazılarını da hulf ile okur. Bunun yanında fetha ve damme harekeli bir harften sonra gelen lafzatullahların lâm'ında bütün kıraat imamları tağlîz yapma konusunda ittifak etmişlerdir.[46]

---

[40] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları,* 134.
[41] Bakara,2/185.
[42] Yûnus,10/61.
[43] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân,* 134.
[44] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları,* 154.
[45] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü,* 83.
[46] Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 95.

Kaynaklarımızda genel olarak Verş'in Erzak tariki ile tağlîz kaideleri şu şekilde belirtilmiştir.[47]

Örneğin:

- ✓ Sâkin sâd (ص), dâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra lâm (ل) harfi fetha harekeli olarak gelirse kalın okunur. Örneğin; Câsiye suresinin 22. ayetinde geçen لا يُظْلَمُونَ[48] ifadesindeki lâm (ل) harfi kalın okunur.
- ✓ Sâd (ص), dâ (ط) ve zâ (ظ) harfleri fetha harekeli olarak gelir ve bu harflerden sonra lâm (ل) harfi yine fetha harekeli olarak gelirse lâm kalın okunur.[49]
- ✓ Zuhrûf suresi 65. Ayeti kerimesinde geçen ظَلَمُوا kelimesinde lâm (ل) harfi kalın okunur.[50]
- ✓ Yine sâd (ص), dâ (ط) ve zâ (ظ) harfleriyle lâm (ل)'ın arasına elif harfi girerse Ezrâk bu lâm (ل)'ı hulf ile tağlîz yaparak okur.طَالَ –فِصَالَ kelimelerinde olduğu gibi.
- ✓ Fetha harekeli olan lâm harfinden sonra imâle harflerinden olan yâ (ي) gelirse yine Ezrâk fetha harekeli lâm (ل)'ı hulf ile tağlîz eder.
- ✓ Fetha harekeli olan sâd (ص), dâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra gelen fetha harekeli lâm (ل) harfi vakftan dolayı sâkin hale gelirse Ezrâk yine hulf ile tağlîz eder. اَنْ يُوصل[51]

Kalın okunan lâm'a, "*lâmı muğallazâ"* denilmekle birlikte "tağlîz" ve "tefhîm" aynı anlama gelmektedir. Ancak kıraate dair bazı kaynaklarda, "tağlîz" "lâm" harfi için kullanılırken, "tefhim" ise "râ" harfi için kullanılır. Yine bazı kaynaklarda da "tefhim" "lâm" harfi için kullanılır.[52]

Tefhim

Tefhim sözlükte; "*Bir şeyi büyüklemek ve kalın yapmak anlamlarına gelir.*"[53] Tefhim harfleri telaffuz edilirken dil kökünün üst damağa doğru yükselmesiyle harfin

[47] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 154.
[48] Câsiye, 22.
[49] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 154.
[50] Zuhrûf, 65.
[51] Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları,* 154.
[52] Çetin, *Yedi Harf*, 95.
[53] Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul: Matbaa-i Bahriyye, 1305, 4/428.

kalınlaşması ve ağız içinin ses ile dolmasıdır. Daha açık bir ifade ile harfi kalın okumaya tefhîm denir. Zıddı ise terkîktir.

Tefhim harfleri şunlardır:

- ✓ İsti'lâ harflerinin tamamı ki o harfler: "خ - ص - ض - غ - ط - ق - ظ"
- ✓ Kendinden önceki harfin harekesi fetha ve damme olan lafzatullah'ın lâm'ı;

رَسُولُ اللَّهِ مِنَ اللَّهِ

- ✓ Kalın okunması gereken tüm râ (ر) harfleri,
- ✓ İsti'lâ harflerinden sonra gelen ve med harfi olan elif (ا) ve vâv (و) harfleri tefhîm ile okunur.

Terkîk

Terkîk sözlükte; "Bir şeyi inceltmek anlamına gelmektedir." Istılahta ise: "Kendisinde bu sıfatın bulunduğu harfleri ince okumaktır." Tefhim harflerinin dışında kalan harfler terkîk harfleridir. Kıraat imamlarından Nafi'nin ravisi Verş bazı şartlar çerçevesinde râ (ر) harfini diğer kıraat imamlarından farklı olarak terkîk ile okumaktadır.

Verş râ harfinin öncesi lazımî kesra veya sakin bir yâ (ي) olursa ya da öncesi sakin veya daha önceki harf kesralı olursa râ (ر) harfini ince okur. Râ (ر) harfi damme veya fethalı olsa da fark etmez. Buna ''terkîk'' denir.

Lazımî kesraya örnek :بِالْآخِرَةِ [54]

Sakin yâ 'ya örnek: بَشِيرًا وَ نَذِيرًا [55]

Râ'dan önceki sakin, ondan önceki de kesra harekeli olana örnek: تَقْدِيرُ [56] kelimelerinde geçen râ (ر) harflerini Verş terkîk yaparak ince okur.[57]

Revm

Revm sözlükte: "talep etmek, istemek"[58] anlamlarına gelmektedir. Kıraat imamlarının bazılarına göre; "harekenin birazını telaffuz etmek", bazılarına göre ise; "harekeye ses verirken sesin büyük çoğunluğunu zayıflatmaktır." şeklinde iki farklı tanım yapılsa da

[54] Fussilet, 7.
[55] Fussilet, 4.
[56] Fussilet, 41/12.
[57] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 244.
[58] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 137.

aslında iki tanım da aynı şeyi ifade etmektedir. Revm kesra ve damme harekelerinde yapılmaktadır.[59] Araştırmamıza konu olan Fussilet suresindeki مِنَ الْجِنِّ وَ الإنْسِ [60] kelimelerinde durulduğu zaman revm yapılabilir. Yalnız bu hareke tam bir hareke değil, harekenin cüz'üdür. Fakat bu kuralın uygulanması vacip olmadığı için okuyanın yanında kimse yoksa uygulamaya gerek yoktur.

İşmâm

İşmâm sözlükte: "Bir kimseye bir şeyi koklatmak anlamındadır." Istılah manası ise: "harekeyi sessizce işaret etmektir". "Yine sükundan sonra zamme harekeye işaret etmek için dudakları öne doğru toplamak manasına gelmektedir."[61] Bununla birlikte işmâm'ın farklı tarifleri de bulunmaktadır.[62] Revm yalnızca kasr ile yapılırken işmâm; tûl, tevassut ve kasr vecihleriyle yapılması câizdir. Yine revm ses ile yapılırken işmâm; dudak hareketiyle yapılır. İşmâm şu üç şekilde yapılır:

- ✓ Bir harekenin diğer bir harekeye karıştırılmasıyla, اِلاَّ مَا قَدْ قِيلَ [63]
- ✓ Vakf halinde damme olan kelimelerde bu harekeye işaret etmek için yapılan işmâm, قَنُوطٌ - اِنْسَانُ
- ✓ Sâd (ص) harfinin ze (ز) harfine karıştırılmasıyla yapılan işmâm. اِلاَ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [64]

Kunbûl ve Ruveys Kur'an-ı Kerim'de bulunan tüm صِرَاط kelimelerindeki sâd (ص) harfini sîn (س) harfiyle okurlar. Halef hepsini işmâm ile okurken, Hallâd ise, Fatiha'daki birinci صِرَاط kelimesini işmâm ile ikincisini ve Kur'an-ı Kerim'de bulunan bütün صِرَاط kelimelerini tahkik ile okur.[65] Yûsuf suresindeki لاَ تَأْمَنَّا [66] kelimesi şu üç şekilde okunur:

- ✓ Kelimenin aslına işaret etmek maksadıyla ikinci nûn harfini telaffuz ederken dudakları damme pozisyonuna getirerek okumak. Zira kelimenin aslı تَأْمَنُنَا şeklindedir. Ebû Ca'fer dışındaki tüm kıraat imamları burada işmâm yapmıştır.
- ✓ İhtilâs yaparak. Yani harekeyi zayıf bir sesle okuyarak.[67]

  Bu iki vecih Ebû Ca'fer hariç bütün kıraat imamları tarafından okunur.

---

[59] Çetin, *Yedi Harf*, 222.
[60] Fussilet, 41/29.
[61] Çetin, *Yedi Harf*, 221-223.
[62] Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 97.
[63] Fussilet, 41/43
[64] Şûrâ, 42/52;(Ayrıca Şûrâ 53).
[65] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 9.
[66] Yûsuf, 12/11.
[67] İhtilâs için bk, Temel, Kıraat ve Tecvid Istılahları, 90.

- ✓ Normal okumak. Hiçbir şey yapmadan okumak Ebû Ca'fer'in kıraatidir.

Sekte

Sözlükte sekte; "susmak, iki nağme arasını nefes almadan ayırmak[68], okuma esnasında sesi bir müddet kesmek[69], susmak, sözü kesmek[70], sönmek" anlamlarına gelirken ıstılahta ise; "Kur'an tilavetinde iki harf veya kelime arasında nefes alıp vermeksizin çok kısa bir süre duraklamaktır." Bu beklemenin süresi okuma hızına göre değişiklik göstermekle birlikte üç farklı görüş sedredilmektedir:

- ✓ Bir elif (bir harf) miktarını geçmemelidir.
- ✓ Vakf yapma süresinden daha az bir süre olmalıdır.
- ✓ Sanki sonraki harfi unutmuş gibi çok kısa bir süre duraklamaktır.

Sektenin yapılabilmesi için bazı şartları göz önünde bulundurmak gerekmektedir ki bu şartlar:

- ✓ Sekte, vakf halinde değil, vasl halinde yapılır.
- ✓ Sekte, harekeli bir harfin üzerinde yapılmaz, harekesiz harfte yapılır.
- ✓ Sekte, nakle bağlı olarak sahih rivayetlerle yapılır.

Bu şartlar göz önünde bulundurularak şu şekilde uygulanır; Kur'an tilavetinde sektenin yapılacağı harfin veya kelimenin üzerinde durulur, nefes almaksızın kısa bir müddet beklenip akabinde okumaya devam edilir.

Kıraat imamlarından Hamza, elif lâm takılı bütün kelimelerde, vakf ve vasl halinde sekte yapmakla birlikte, وَهُمْ بِٱلْـَٔاخِرَةِ[71] sakin harften sonra gelen hemzeli kelimelerin vakf ve vasl halinde bazılarında sekte yaparken, bazılarında ise hem hulf hem de sekte yaparak okur. Sakin harften sonra gelen hemzeli kelimelerin vaslında ve vakfında, birinci ravisi İmam Halef sekte ve hulf ile okurken, فُصِّلَتْ آيَاتُهُ - فَعْمَلْ إِنَّنَا. elif lâm takılı kelimelerin vaslında ise, Halef doğrudan sekte ile okur. وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا

İkinci ravisi İmam Hallâd, hulflu sekte vecihlerini uygular. كُلَّ شَيْءٍ

Bununla birlikte hurûf-u mukatta'a (kesik harfler) dediğimiz harfler arasında Ebû Câfer sekte işlemi uygular. حم

---

[68] Abdurrahman Çetin, "Sekte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/335.
[69] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 129.
[70] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları,* 145.
[71] Fussilet, 41/7.

Takrib tarikinde ise, tüm lâm-ı tarifli ve sakin harften sonra gelen hemzeli kelimelerde İbn Zekvân, Hafs, Hamza ve İdris hulflu sekte işlemi yaparlar. Ayrıca iki sure arasında Ebû Amr, İbn Âmir, Ya'kûb ve Verş, besmele çekmeden, sekte vechiyle (sekit bilâ besmele) okumaktadırlar. Ayrıca, tüm medd-i munfasıl ve medd-i muttasıllarda İmam Hamza, hulflu sekte işlemi yapmaktadır.[72]

Âsım kıraatinin Hafs rivayetine göre sekte yapılan dört yeri de açıklayarak geniş ve teferruatlı olan sekte konusunda daha fazla detaya gidilmeyecektir.

1. Kehf suresinin birinci ve ikinci ayetlerinde geçen عِوَجًا قَيِّمًا kelimeleri arasında yapılır. Burada sekte ayet sonunda olduğu için vakf yapmak evla vasl ise caizdir. Her ikisi de yapılabileceği gibi anlamı değiştirecek bir mana çıkmaması için sekte yapmayıp vakfetmenin daha evlâ olduğu kabul edilmiştir.
2. Yâsîn suresinin 52. ayetinde geçen هذا ... مِنْ مَرقَدِنَا kelimeleri arasında sekte yapılır. مِنْ مَرْقَدِنَا kelimesinin sonunda vakf-ı lâzım bulunduğu için burada vakf evlâ vasl caizdir.
3. Kıyâme suresinin 27. ayet-i kerîmesinde geçen وَقِيلَ مَنْ ... رَاقٍ kelimeleri arasında yapılan sektenin vâcip olduğu kabul edilir. Burada bilâ-ğunne yapılınca anlam tamamen değişmektedir. Nitekim söz konusu okuyuşta kelimenin manası ''çorbacı'' olmaktadır. İşte bu denli bir anlam değişmesinin önüne geçebilmek için bu iki kelime arasında sekte yapmak zorunlu hale gelmiştir.
4. Mutaffifîn suresi 14. ayeti kerîmesinde geçen بَلْ ... رَانَ kelimeleri arasında da sekte yapmak vaciptir. Burada da Kıyâme suresindeki sekte örneğinde olduğu gibi idğâm yapıldığında ''berrâne'' şeklinde okunacaktır ki bu da ''küpçü'' anlamına gelmektedir. İşte bu şekildeki bir mana değişikliğinin önüne geçebilmek için bu iki kelime arasında sekte yapmak zorunlu hale gelmektedir.

Teshil

Teshil sözlükte: "*Kolaylık*" anlamına gelmekle birlikte ıstılahta ise; " *الهمزة/harfini kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır.*"[73] Bir başka tanım da:

[72] Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâṭî ،Şihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-Bennâʾ, *İtḥâfu Fuḍalâi'l-Beşer fî'l-Ḳırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*, thk. Enes Mihre (Lübnan: Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 85-88; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İfav Yayınları, 2016), 301,366-371.

[73] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 164.

‘‘Hemzeyi, hemze ile hemzenin harekesi cinsinden bir harf arasında okumaktır.” Buna göre . أَءَعْجَمِيّ örneğinde olduğu gibi fethalı bir hemze gerçek hemze ile elif arasında okunur.[74] Örnekte geçen okuyuş imam Âsım’ın ravisi Hafs’ın kıraatidir.

Teshil iki hemzenin yan yana geldiği durumlarda yapıldığı gibi, bazen de bir kelime içinde bulunan hemzenin hemze ile hâ arası bir sesle kolaylaştırılarak okunur. Örneğin çalışmamıza konu olan Fussilet suresi 41. ayet-i kerîmesinde geçen لَمَّا جَاءَهُمْ kelimesinde imam Hamza tûl ve kasr vechiyle teshil yaparak okur.

Yine اِسْرَاءِيل kelimesinde Ebû Ca‘fer 1 ve 2 med ile teshil vechiyle okur. Genel olarak Kâlûn, Verş, Isbahânî, İbn Kesîr, Hafs, Hamza, Hişâm, Ebû Câfer ve Ruveys, farklı kelimelerde teshîl vechiyle okumaktadırlar.[75]

Sıla

Sözlükte: “Ulaşmak, geçmek, yetişmek anlamlarına gelmektedir.”[76] “Müfred müzekker gâib zamiri harekesine uygun lafzî bir harfi med ile uzatarak telaffuz etmeyi bildiren kavramdır.”[77] Harekesi damme olan vâv (و), kesra olanı ise yâ (ي) ile uzatılır. Yine cemî mimleri harekesi yönünde bir harfi med ile bir elif miktarı uzatarak okunur. Bu mîm (م) harfi damme ile uzatılarak okunur. Bu okuyuş vasl halinde okunur vakf halinde sıla yapılmaz.

Kâlûn, Verş, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer sıla yaparak okuyan kıraat imamlarıdır. Sakin cemî mimlerinden sonra hemze dışında harekeli bir harf geldiğinde مِثْلُكُمْ يُوحَي [78] örneğinde olduğu gibi Kâlûn hulf ile, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer ise doğrudan sıla yaparak okurlar.[79]

Ayrıca İbn Kesîr mâkabli sakin olan he (ه) harflerini فَاسْتَقِيمُ إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ [80] örnekte olduğu gibi iki tarikte de sıla ile okur.

[74] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 79.
[75] Çetin, *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*, 92.
[76] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 147.
[77] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 143.
[78] Fussilet, 41/6.
[79] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü’l- İrfân*, 7-8.
[80] Fussilet, 41/6.

Medd-i Bedel

Kur'an-ı Kerîm'de geçen أُوتُو آدَم إيمَان kelimelerinde bulunan hemzelerdeki med çeşidine medd-i bedel denir.[81] Tecvide dair bazı kitaplarda çeker olarak ifade edilir. Medd-i bedel olarak ifade edilmesinin sebebi burada meddin sakin hemzeden bedel olmasındandır. Örnekle açıklamak gerekirse; آدم kelimesinin aslı ''أأدم'' dir. Sakin olan ikinci hemze elife dönüşerek ''آدم'' şeklinde okunur. Verş aşere tarikinde kasr, tevassut ve tûl vecihleriyle okurken takrib tarikinde bu işlemi İmam Ezrak yapmaktadır.[82]

2. Kıraat İlminin Konusu ve Gâyesi

Kıraat ilminin gayesi telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından Kur'an kelimeleridir. Kıraat ilmi icma ve sünnetten de istifade ederek Kur'an'ın nazım şekillerinden ve günümüze kadar tevatür yoluyla gelmiş olan ihtilaflı okuyuşlarından bahseder.[83]

Gayesi ve amacı olmayan hiçbir ilim yoktur. İşte bu gerçekten hareketle Kıraat ilminin de gayesi vardır. Kıraat ilminin gayesi mütevatir olması koşuluyla üzerinde ne kadar ihtilaf edilmiş kıraatler varsa bunları elde etmek ve gelecek nesillere aktarmaktır.

3. Kıraat İlminin Faydası

Kıraat ilminin faydalarını sağlayan maddelerin en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

a. Söz konusu kıraat vecihlerinin korunmasına ve bu vecihlerin müşafehe yoluyla icra edilmesine büyük önem verilmesi, Kur'an lafızlarının hatasız olarak okunmasını sağlamıştır. Bu sayede hatasız ve lahn yapmadan okunmasıyla ayetlerde olası yanlışlıkların önüne geçilmiş olmaktadır.

b. Bu ilim sayesinde Kur'an lafızları tağyir ve tahriften korunmaktadır. Bu sayede Kur'an'ın nazil olduğu lafız ve okunuş itibariyle orjinalliği korunmuş olmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerimden olan ve olmayan bu sayede ortaya çıkarılmış olmaktadır.

---

[81] Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları,* 115.
[82] Abdulfettah Pâlûvi, *Zübdetü'l-İrfân,* s.13.
[83] Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, 212.

c. Bu ilmin en önemli faydalarından biri de şüphesiz mücmel olan Kur'an ayetlerinin açıklanmasında anlamın zenginlik kazanmasında veya ayetten hüküm çıkarılmasında Tefsir ve Fıkıh ilmine sağladığı katkıdır. Hukukî bir hükmün açıklanmasına bazen şâz kıraatler de olsa katkı sağlamaktadır.[84]

4. Kıraatlerin Kur'an'ın Manasına Etkisi

Kıraatler Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılması açısından tefsir ilmine önemli katkılar sağlamaktadır. Geçmiş dönem alimlerimiz de ayetlerin doğrudan ya da dolaylı olarak işaret ettiği anlamları ortaya çıkarabilmek için farklı okumalardan kaynaklanan muhtelif anlamları nakledip, Kur'an'ın muhteva zenginliğini ve evrenselliğini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Kıraat son ilahi hitap olan Kur'an-ı Kerim'i tilavet etmek ve farklı okumalara sebep olan rivayetlerine vakıf olmaktır. Kur'an'ın anlaşılmasında manaya etki eden kıraatler olduğu gibi arap dil unsurlarından ve zenginliklerinden kaynaklanan lehçe farklılıklarından dolayı manaya etki etmeyen kıraatler de söz konusudur.

Nakl, sekt, ibdâl, imale gibi usul farklılıklarının Kur'an'ın anlamına herhangi bir etkisinin olmadığı bilinmektedir. Ancak ferş-i hurûf'larda ise manaya etki eden ve manaya etki etmeyen rivayetler söz konusudur.

Kısaca kıraatlerin Kur'an'ın manasına olan etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Kur'an-ı Kerîm'deki bazı müphem ve kapalı ifadeler kıraatler sayesinde anlaşılır hale gelmiştir.
2. Kıraatlerin varlığıyla zengin çeşniler ortaya çıkarmıştır.
3. İç içe manalar ifade eden Kur'an-ı Kerîm'in anlamı daha da genişlemiş ve her devirdeki toplulukların farklı lezzetler alıp ve istifade ettikleri ilahi bir sofra, zengin bir hazine haline gelmiştir.
4. Kur'an-ı Kerîm'in daha yaşanabilir bir kitap olma özelliği ortaya çıkmıştır.[85]

[84] Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* 166-167.
[85] Abdurrahman Çetin, *KIRAATLERın Tefsire Etkisi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 2001, 88-90.

5. Kıraat- Tefsir İlişkisi

Kur'an'ın anlaşılmasında sebeb-i nüzul başta olmak üzere kıraatlerden, ayetler arasındaki münasebetlerden, vakf ve ibtidadan, teşbihten vb. istifade edildiği bilinmektedir. Amaç Kur'an'ın doğru anlaşılması olunca rivayet ve dirayete dair bütün malzemeler tefsirciler tarafından görülmeye incelenmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Kıraatlerin manaya ve yorum farklılıklarına etki ettiği gerçeğine[86] dayanarak ayetleri anlama çabası içinde olanların böyle bir malzemeyi göz ardı etmeleri elbette düşünülemez. Ancak her okuma şeklinin manayı mutlaka farklılaştırdığı veya anlamı değiştirdiğinden söz edemeyiz. Arapça 'nın farklı lehçeleri ve fonetik yapısıyla ilgili olan seslendirmeleri diye bilinen ve yaklaşık yüzde seksenini oluşturan usule dair meselelerin manaya hiçbir etkisi bulunmamaktadır.[87] Eda veya fonetik farklılıkları bir yana bırakacak olursak manaya etki eden ferşî farklılıklar, tefsirin asıl ilgi alanı tam burası olmakla birlikte kıraat mirasının da yaklaşık yüzde yirmilik kısmını kapsamakta ve tefsirin de asıl ilgi alanını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla kelimelerde meydana gelen sarfi ve nahvi farklılıklara ilaveten bir ayetteki ziyade ve noksanlıkların manaya birebir etki ettiği bir gerçektir. Böyle bir durumda ise ayette kastedilen mananın beyanına, anlamın genişlemesine, üslubun değişmesine vs. katkı sağlamaktadır. Yazılan tefsirin amacına ve türüne göre kullanılan kıraat farklılıklarının kemiyet ve keyfiyeti de değişebilmektedir.[88] Müfessirlerden bazıları herhangi bir kaygı gütmeden sahih ya da şâz olsun kıraatleri daha çok bir tefsir malzemesi olarak görse de çoğunluğun bu konuda seçici davrandığı görülmektedir. Şu da unutulmamalıdır ki şâz kıraatlerde meydana gelen manalar bazen sahih kıraatlerle ortaya çıkan manalardan ayrılabilmektedir.

---

[86] İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir KIRAATLERın Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 122-127.

[87] Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 105-113,131.

[88] Necattin Hanay, *Erken Dönem Tefsirlerinde Kıraat Yorum İlişkisi* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 86.

6. Kıraatlerin Sıhhati ve Değeri

a. Kıraatlerin Tevatürü

Bu konu kıraat ilminin başlangıcından beri hep tartışılagelmiştir. Kıraatlerin mütevatir olup olmamasına dair verilecek hüküm ancak tevatürden ne anladığımızla ilgilidir. Eğer hadis ilmindeki gibi bir tevatür anlayışına göre kıraatleri değerlendireceksek kıraat imamlarının Hz. Peygambere ulaşan senetlerin ricâl sayısı bakımından bu niteliğe sahip olmadığını göreceğiz.

Kıraatlerde tevatür meselesine gelince bunlar birçok ibadet ve muamelatta olduğu gibi Kur'an tilâvetiyle ilgili icra ve telaffuz yönünden tevatüründe şüphe olmayan Kur'an metninin ayrılmaz yönünü ifade etmektedir. Öyle ki, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin ashabına Kur'an tilâvet ettiği, onlara okuttuğu, kendilerine kurrâ denilen sahâbîleri belde ve bölgelerde Kur'an öğretmeni olarak görevlendirdiği bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) cem faaliyetinden sonra Kur'an nüshalarını çoğalttıran Hz. Osman (ö. 35/656), da bu nüshaları belli başlı merkezlere Kur'an'ın eda keyfiyetini bilen kârîlerle göndermiştir.[89]

Kıraat imamlarının büyük çoğunluğunun I ve II. yüzyıllarda yaşamış olması, bazılarının ashapla görüşüp Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam gibi çok sayıda sahâbînin yaşadığı merkezlerde bulunması ve kendilerinden sonra Kıraatleri yazılı hale gelinceye kadar hadis ilmindeki tevatür şartına uygun olarak çok sayıda ravi tarafından nakledilmiş olması kıraatlerine olan güveni arttırmış, adeta kıraatleri üzerinde sükûtî tevatür ve icmâ gerçekleşmiştir. Bu hususu ve buna benzer diğer hususları değerlendiren âlimlerin çoğunluğu yedi kıraatin mütevatir olduğunu söylemiştir Yedi kıraati ona tamamlayan üç kıraatin mütevatir olduğunu ileri sürenler çoğunlukta olmakla birlikte meşhur düzeyinde sahih olduğunu belirtenler de vardır. İbnü'l-Cezerî, Müncîdü'l-Mukriîn adıyla gençlik yıllarında yazdığı eserinde meşhur on imamın kıraatlerinin bütün unsurlarıyla mütevatir olduğunu ileri sürerek, med, imâle ve hemzenin teshîli gibi konulardaki farklılıkları mütevatir kabul etmeyen İbnü'l-Hâcib'i tenkit etmiş, kıraat-i seb'a içinde sadece imâle ve med gibi usule dair konularda değil ferş-i hurûfta da şâz unsurların bulunduğunu ileri süren Ebû Şâme'yi de ağır bir dille eleştirmiştir[90] Cezerî daha sonraları kaleme aldığı en-

[89] Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* 84.

[90] Ebû ʿAbdullâh Muḥammed b. ʿAbdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiʿî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Ḳur'ân,* thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (b.y.: Dâru ʾİḥyâʾi'l-Kutubi'l-ʿArabiyye, 1376/1957), 319.

Neşr adlı eserinde bu anlayışını yumuşatmış, mütevatir yerine ‘‘sahih’’ kelimesini kullanmış, hatta önceki görüşünde yanıldığını itiraf etmiştir.[91]

b. Sahih Kıraatler

Sahih terimi kıraat ilminde genellikle iki anlamda kullanılmıştır. Birinci anlama göre muttasıl ve güvenilir bir senedle Hz. Peygamber’e ulaşan, Hz. Osman’ın çoğaltıp büyük şehirlere gönderdiği mushaflardan birine takdiren de olsa uyum sağlayan, yine bir vecihle de olsa Arap diline uygun düşen kıraatler alimlerin ittifakıyla sahihtir. Burada söz konusu senedin mütevatir ya da meşhur olma zorunluluğu yoktur. Kıraatin bir vecihle de olsa Arap diline uygun düşmesi ise, bir kıraat diğer iki şartı taşımak kaydıyla Arap kabilelerinin herhangi birinin lehçesine veya nahiv vecihlerinden herhangi birine uyuyorsa ister fasih ister efsah olsun, ittifak veya ihtilâf edilen türden bulunsun sahih kabul edilmiştir.[92]

Sahih teriminin kullanıldığı ikinci anlama göre güvenilir muttasıl sened ve Arap diline uygunluk sağlayan ancak Hz. Osman’ın Mushaflarına uymayan kıraatler de sahih kabul edilmiştir. Fakat üzerinde icmâ edilen Mushaflara uymadıkları için bu kıraatlerin okunması câiz görülmemiştir.[93] Mütevatir veya meşhur olarak nitelendirilen on kıraat genelde sahih kategorisi içerisine girse de üç temel şartı taşımayan bir kıraat vechi, yedi veya on kıraat imamından gelse bile şâz kabul edilir.

c. Şâz Kıraatler

Lügatte “genel kabule ve kurala aykırı olmak” anlamındaki şezz (şüzûz) kökünden türeyen şâzz Arap dilinde az veya çok kullanılmasına bakılmaksızın dil kurallarına, yaygın kullanıma ve kıyasa aykırı olan kelime ve yapıları ifade eder. Arapça’da düzenli nitelikteki kelimeler “muttarid” şeklinde isimlendirilip dilde ideal yapı ve kelimeler olarak kabul edilmiş, dil kurallarının oluşturulmasında bunlar ana unsur olarak ele alınmış ve bunların dışında kalan kullanımlar ‘‘şâz’’ sayılmıştır. Kurala ve kıyasa aykırı olan bu kelimelerde dil kurallarına uygunluk, anlam ve uyum bakımından pürüzsüzlük, açıklık ve

[91] Abdulhamit Birışık, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426-433.
[92] İbnü’l-Cezerî, *Neşr,* 9-12.
[93] Cezerî, *Müncidü’l-mukriîn,* 19-20.

düzgünlük bakımından bir bozulma söz konusu olup olmayacağı hususunda dilciler arasında görüş birliği yoktur. Arap gramerinde şâz kullanıma hemen her alanda rastlamak mümkün olmakla birlikte bunların çoğunun sarfla ilgili olduğu ifade edilmiştir.[94]

Kıraat ilminde de sahih kıraat başlığında belirttiğimiz sıhhat şartlarından en az birine haiz olmayan kıraat şâz kabul edilmiştir. Şâz kıraatler de kendi içlerinde birtakım derecelere ayrılmaktadırlar. Arapçaya uygunluk şartının eksik olması ya da Mushaflardan birine uymaması halinde bu kıraat yedi harf ruhsatı ilkesine göre bazı maksatlar için kullanılabilir. Ancak muttasıl sened şartını haiz olmayan kıraat mevzû durumuna düşeceğinden böyle bir kıraati terk etmek gerekir. Mushaflara ve Arapçaya uygun olma şartlarını taşıdığı halde senedindeki ricâli güvenilir olmayan kıraatler de şâz olarak tanımlanmıştır. Yedili veya onlu şeklinde sınıflandırılan kıraatten olmadığı halde sahih kıraatin üç şartını da haiz olan kıraatleri sahih kabul etme yönünde güçlü bir eğilim söz konusudur. Eğer bu okuyuşlar reddedilirse yedi veya on kıraat sistemi içinde yer alan ihtilâfların kabul edilmesi de anlamsız hale gelecektir. Şâz kıraatlerin ibadet maksadıyla ve namazlarda okunmayacağı ifade edilmişken[95] bazı fıkhî problemlerin çözümünde kullanılabileceği görüşü hakimdir. Erbe'ate Aşere tasnifi içinde yer alan İbn Muhaysın, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve Âmeş'in kıraatleri alimlerin ittifakı ile şâz olarak adlandırılmıştır.[96]

d. Mevzû Kıraatler

Hiçbir temel dayanağı olmayan, uydurma bir senedle birtakım kimselere nisbet edilerek nakledilen kıraatlere mevzû (uydurma) kıraatler denir.[97] Bunların en önemli örneklerini el-Huzâî'nin (ö. 408/1017) Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) nisbet ederek derlediği kıraatler oluşturur. Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî'nin de rivayet ettiği bu kıraatler içinde yer alan en bâriz örnek, "Kulları içinde ancak âlimler Allah'tan -gereğince- korkar"[98] anlamındaki ayette geçen الله lafzının fâil yapılıp merfû halde okunarak Allah'ın âlimlerden korktuğunun ifade edilmesidir.[99]

---

[94] Soner Gündüzöz, "Şâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).
[95] Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Ḳur'ân*, 332-333.
[96] Birışık, "Kıraat", 25/425-433.
[97] Çetin, *Yedi Harf*, 233.
[98] Fâtır, 45/28.
[99] Birışık, "Kıraat", 25/426-433.

B. KIRAAT TARİHİ

1. Kıraat İlminin Doğuşu ve Kaynağı

Kıraat ilminin kaynağında Kur'an-ı Kerim olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Allah tarafından Cebrail (as) aracılığıyla vahyolunan Kur'an-ı Kerimin ilk hafızı, onu tebliğ ve tebyîn edeni de peygamber efendimiz Hz. Muhammed'dir (sav). Vahyin korunması hususunda çok titiz davranan peygamber efendimiz vahyolunan ayetleri kendisi ezberledikten sonra ilk iş olarak vahiy katiplerine yazdırırdı. Herhangi bir hatanın önüne geçmek için vahiy katibinin yazdığını kendisine okumasını ister ve doğru yazılıp yazılmadığını bu şekilde kontrol ederdi.

Kur'an-ı Kerîm hem vahiy katipleri marifetiyle yazılarak ve hem de sahabe efendilerimizin ezberlemeleri yoluyla kayıt altına alınıyordu.

Henüz açıktan tebliğin başlamadığı ilk dönemlerde Kur'an öğretimi Erkâm'ın evinde başlamıştı. Karşılaşılan her türlü zorluklara, işkencelere, boykotlara aldırış etmeden tam bir teslimiyetle devam eden Kur'an eğitimi Medine döneminde de bizzat efendimizin mescidinde O'nun riyazetinde devam etmiştir. İslam ile müşerref olan belde ve kabilelerde Kur'an-ı Kerîm eğitim ve öğretimi için o dönemde '*'kurra*'' adı verilen hafızlar gönderilirdi. Her belde kendisine gönderilmiş olan kurradan kıraat eğitimi alıyordu.

Peygamber efendimiz zamanındaki önemli hususlardan biri de Kur'an lafızlarının diğer bazı kabilelerde ihtiyaç duyulması durumunda Kureyş lehçesi dışında başka kabilelerin lehçeleri ile okunmasına imkan sağlayan *yedi harf* meselesidir. Yedi harf Peygamber efendimizin döneminde ortaya çıkan ve okumada kolaylık sağlayan bir ruhsat iken ilerleyen dönemlerde kıraat farklılıklarının ve vecihlerinin de temel dayanaklarından biri olmuştur.[100]

Yedi harf ruhsatının içeriği ile ilgili hiçbir dönemde ittifak sağlanamamış olsa da kıraat farklılıklarının kaynağının yedi harf ruhsatı olduğu yönünde belli bir fikir birliğinin bulunduğu söylenebilir. Ayrı bir araştırma konusu olan yedi harfin mahiyeti konusuna girilmeyecektir.

[100] Birışık, "Kıraat", 25/28-29.

Bu ruhsatın kullanılması özellikle fetihler nedeniyle genişleyen İslam coğrafyasında farklı eda ve keyfiyetlerin, farklı vecihlerin ortaya çıkması şaşkınlıkla karşılanıyor hatta birbirlerini küfür ile itham edecek kadar ileriye giden tartışmalara sebep oluyordu.[101]

Bu durumun önüne geçmek için Hz. Osman, Hz. Ebu Bekir döneminde cem‘ edilen Mushaf'ı Kur'an'ın indiği Kureyş lehçesi esas alınarak Zeyd b. Sabit (ö. 45/665) başkanlığında bir heyet oluşturdu. Oluşturulan bu heyete Kureyş lehçesi dışında bulunan bütün farklı okuyuş şekillerini yazıda dışarıda bıraktırarak istinsah ettirdi. İstinsah edilen bu nüshaların biri Medine'de bırakılarak diğerleri Mekke, Kûfe, Şam ve Basra'ya bir rivayete göre de Bahreyn ve Yemen'e gönderildi.[102]

İstinsah edilen nüshalar noktasız ve harekesiz olması kelimelerinin yazılışlarının da farklı okumalara imkân vermesi nedeniyle kıraatte esas kabul edilen Mushaf hattı olmuştur. Dolayısıyla bu bölgelere giden sahabe kendilerine verilen nüshaya uygun olan kıraatleri okutmuş ve yaymışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'in Yedi Harf üzere nazil olduğunu belirten hadisler ile Hz. Ebu Bekir'in bir araya getirdiği ve Hz. Osman döneminde istinsah edilen nüshaların kıraat ilminin kaynağı olduğu kabul edilir.

Kıraat İlminin Gelişmesi

Kur'an-ı Kerim'in nüzulünde ortaya çıkan kıraatlerin nüzulü sonrasındaki gelişme sürecini daha iyi kavrayabilmek için kıraat tarihini *"rivayet dönemi", "ihtiyar dönemi", "iştihâr dönemi"* ve *"tedvin dönemi"* olmak üzere dört ana başlıkta[103] incelemek mümkündür.

a. Rivayet Dönemi

Fetihlere bağlı olarak İslamlaşan coğrafyalarda Kur'an eğitimi bölgelere gönderilen kurralar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Buna bağlı olarak her bir bölgede eğitim veren kurranın kıraati yaygınlık kazanmış ve şehirlerin kıraatleri birbirinden farklılaşmıştır.[104] Bunun doğal sonucu olarak Kûfe'de eğitim veren Abdullah b. Mes'ûd'un (ö.32/652-53)

---

[101] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* ed. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Daru'l-Hadis, 1995), 204.

[102] Demirci, *Tefsir Tarihi*, 171.

[103] Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası* (Ankara: Otto, 2015), 28.

[104] Celaleddin Suyuti, *El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'ân*, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1983), 1/473.

kıraati, Basra'da eğitim veren Ebû Musâ el-Eşâri'nin (ö. 42/662-663) kıraati, Şam'da ise Ubeyy b. Kâb'ın (ö. 33/654-?) kıraati yaygınlık kazanmıştır.

İbn Mücâhid'in (ö. 324/936)aktardığına göre bu durum Hz. Osman dönemindeki istinsah faaliyetine kadar devam etmiştir. İstinsah faaliyetinden sonra her bir şehrin kıraati Osman Mushaf'ı esas alınmak suretiyle o bölgede Kur'an eğitimi veren kurraların kıraatleri doğrultusunda şekillenmiştir. Hal böyle olmakla birlikte Müslümanlar istinsahtan önceki dönemde okuduğu kıraatlerin tamamını terk etmeyip Mushaf hattına uygun olanları belli çerçevede devam ettirmişlerdir. Bu durum istinsah faaliyeti sonrasında da bölge veya şehirlerde farklı okuyuşların devam etmesi gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir.[105]

b. İhtiyâr Dönemi

Tercih dönemi olarak da adlandırabileceğimiz bu dönemde kıraat vecihlerinden birinin diğerinden mukaddem tutulmasıdır. Bu kavram kıraat imamlarının kendinden önceki okuyuşlar içinden seçim yaparak kendi kıraatlerini oluşturdukları ve bu yönüyle de bu alanda ihtisaslaşmasının başladığı sürecin kıraat tarihinin en önemli kesitlerinden biri olduğu kabul edilir. Kıraat imamlarının her birine nisbet edilen okuyuşların "*ihtiyâr*" olarak isimlendirilmesi ve "*ihtiyâru Hamza*", "*ihtiyâru Âsım*", "*ihtiyâru Nâfi*" gibi kullanımlara gidilmesi de bu kavramın kıraat imamları dönemine ve bu dönemde yürütülen kıraat faaliyetine has bir kavram olarak kullanıldığını göstermektedir.

Kurranın kıraatlerin bir kısmını diğerine tercih etmesinin sebeplerini Enderâbî şu şekilde izah eder: Kıraatler içerisinde sahabe ve tabiinden gelen ve takipçisi çok olduğu için maruf, anlam itibariyle sahih, Arapça itibariyle de iyi olanlar da vardı. Takipçisi az olduğu için şâz olan, anlam ve Arapça itibariyle de zayıf olanlar da olduğu gibi, kurranın hatası olanlar da vardı. Hal böyle olunca her bir kârî, bu kıraatler içinden en fazla sayıda kurra tarafından okunanları seçmeye -çünkü bu o kıraatin kaynağının Hz. Peygamber'in okutması olduğuna daha çok delalet etmektedir-, dil bakımından en fasih, i'rab bakımından en iyi, anlam bakımından en güzel, kelamın siyakıyla en uyumlu olanını veya buna denk gördüğünü okumaya çalıştı; bunu yaparken de kurranın hatasından kaynaklanma durumu hariç diğer vechi ayıplama ve yanlış sayma yoluna gitmedi.[106]

[105] Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*, 31.
[106] Maşalı, *Kur'an-ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*, s. 44.'ten naklen.

c. İhtişâr Dönemi

İhtiyar döneminde çok sayıda ihitiyarın ortaya çıktığı görülmekle beraber bunların içerisinde bir kısmı yaygınlık kazanıp halkın teveccühüne mazhar oluş iken bir kısmı kabul görmemiş ve tanınırlığa erişememiştir.

Bu dönemin safhalarından bahseden Râzi ye göre; ilk olarak beş şehirde beş ihtiyar şöhret kazanmış diğerleri daha sonraki dönemlerde şöhret kazanmıştır. Bu şehirlerde beş ihtiyarın şöhret bulmasının sebeplerinden biri de şehirlerin ilim ve kültür merkezi olma özelliklerinden ve ilmi faaliyetlere bu şehrin alimlerinin yön veriyor olmasıdır. Zira İbnü'l-Cezerî'ye göre de bu beş şehir önde gelen şehirlerdendir ve bu şehrin alimleri önde gelen alimlerdendir.[107] Bu beş şehirde şöhret bulmuş olan kurra diğer bölgelerde de halkın beğenisine ve teveccühüne mazhar olmuşlardır. Her şehrin kendisine ait bir kıraat birikimi vardır. Dolayısıyla o şehrin birikimini en iyi yansıtan ihtiyarlar o şehirde yaşayanların teveccühüne mazhar olup büyük bir takipçi kitlesi elde etmişlerdir.[108]

d.Tedvin Dönemi

Şüphe yok ki kıraatlerin gelişmesi hicri 2. asrın başlarında bu alanla ilgili eserlerin telif edilmesi ile hız kazanmıştır. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellam (ö. 234/838) ismi ihtiyarların derlenmesinde ilk eser veren müellif olması hasebiyle çok önemlidir. Ebû Ca'fer et-Taberî ve Ebû Hatim es-Sicistâni de ihtiyârların tedvini ile ilgili eser yazan önemli isimler olarak zikredilebilir.[109]

Hicri 2. asrın ilk yıllarında müslümanların Kur'an eğitiminde bir kıraati diğer bir kıraate tercih etmelerinden dolayı *Yedi Kıraat* tabiri yaygınlık kazanmıştır. H. 3. Asırda Ebû Bekir b. Mücahid (ö. 324/936) Kitâbu's-Seb'a adı ile kaleme aldığı eseriyle kıraatleri yedi ile sınırlandırmıştır. Yapılan bu çok önemli çalışma ile yedi harf ve yedi kıraat olgularında karışıklığa sebep olduğu için eleştirilmiştir. Aynı dönemde yaşayan en-Nisâbûrî (ö. 381/992) el-Ğaye fi'l-Kıraati'l-Aşr adlı eserinde *yedi kıraate* üç kıraat daha ilave ederek *on kıraat* tâbiri ile "*Kıraat-ı Aşere'yi"* oluşturmuştur.[110] Bu on kıraatin yaygınlaşmasında İbnü'l- Cezerî'nin sahih ve meşhur olduğunu izah etmesinin de etkisi olmuştur.

Buraya kadar kıraate dair bilinen birtakım hususları zikrettikten sonra ikinci bölümde çalışmaya konu olan sureleri kıraatler yönünden incelemekle devam edilecektir.

---

[107] Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 220.
[108] Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto, 2016), 48.
[109] Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 93.
[110] Çetin, *Yedi Harf*, 221.

İKİNCİ BÖLÜM

SURELERİN KIRAAT YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Bu bölümde çalışmaya konu olan Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Muhammed sureleri kıraatler yönünden incelemeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen kıraat farklılıklarının tefsire olan etkileri ele alınmıştır.

A. FUSSİLET SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Fussilet Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Surenin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri

Surede bulunan bazı ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili olarak Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen bir hadiste bildirildiğine göre Kâbe'nin yanında konuşan üç kişiden biri, "Ne dersiniz, acaba Allah bütün söylediklerimizi işitti mi?" diye sorar. İkincisi, "Açıkça söylediklerimizi muhakkak ki işitmiştir, fakat yavaş sesle söylediklerimizi belki duymamıştır" cevabını verir. Üçüncüsü ise, "Öyle şey olur mu? Eğer açıkça söylediklerimizi işitmişse gizli söylediklerimizi de işitmiştir" der. Abdullah b. Mes'ûd'un bu diyaloğu Hz. Peygamber'e ulaştırması üzerine, "Siz ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu zannınız sizi mahvetti ve bu yüzden ziyana uğrayanlardan oldunuz" meâlindeki 22. ve 23. ayetler nazil oldu. Surenin, "*... Şu halde ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi*" meâlindeki 40. ayetinin Ebû Cehil ve Ammâr b. Yâsir diğer bir rivayete göre ise Hz. Ebû Bekir hakkında olduğu rivayet edilmektedir.[111]

Çalışmaya konu olan Fussilet Suresinin faziletleri ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in, Mülk suresi ile "*Hâmîmu's-secde*" yi okumadan uyumadığı nakledilmiştir. Ayrıca bazı

[111] Emin Işık, "Fussılet Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

tefsirlerde[112] bu sureyi okuyan kimse için Allah'ın her bir harfine karşılık on sevap müjdesi verilmiştir.[113] Bu hadisin uydurma olduğu kabul edilmiştir.

b. Fussilet Surenin Özellikleri ve Konusu

Fussilet suresi adını sözlükte, ''apaçık ve anlaşılır hale getirilmiş''[114], ''ayrıntılarıyla açıklandı.''[115] anlamında Fussilet kelimesinden almıştır. Bu surenin birden fazla ismi vardır, bir sureye birden fazla isim verilmişse o surenin yüceliğine delalet eder. Surenin diğer bir ismi ''*Secde*'dir.'' Hz. peygamber bu surenin başından secde edilmesini emreden ayete kadar olan kısmı Kureyş eşrafına okumuş ve secde etmiştir. Fussilet suresinin diğer bir adı da Hâ Mîm dir. Sureye onuncu ayetten yola çıkarak Akvât (besinler) ve on ikinci ayetten yola çıkarak Mesâbih (ışıklar) adını verenler de olmuştur.[116]

Fussilet lafzının Kur'an-ı Kerîm'de aynı manada kullanıldığı ayetlerden örnek vererek surenin ihtiva ettiği konuya geçeceğiz. Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor: وكل شيء فصّلناه تفصيلا ''*Her şeyi ayrıntılı biçimde anlattık*''[117], الر كتاب احكمت اياته ثم فصّلت من لدن حكيم خبير ''*Elif, Lam, Ra. Bu kitap, ayetleri kesinleştirilmiş sonra da her şeyden haberdar olup her şeyi yerli yerince yapan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır*.''[118] ayeti ise şu ayete işaret eder: ونزلنا عليك الكتاب تبيانا لكل شيء وهدى ورحمة وبشرى للمسلمين ''*Sana her şeyi açıklayan, hidayet ve rahmet olan, Müslümanlara ise bir müjde olan Kitab'ı indirdik*.''[119]

Surenin öncelikli teması iman ve inkardır. Mukattaa harfleriyle başlayan her sure gibi vahye vurgu yaparak söze giriş yapar. Surede Allah'a iman edenler ile etmeyenlerin durumu, iman ehlinin cennetle mükafatlandırılacağı imana yüz çevirenlerin ise cehennem azabına çarptırılacağı beyan edilir.

---

[112] Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan Hakâ'ıkı Gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekāvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1407), 4/162; Nâsırüddin el-Beyzâvî, *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-maraşlı (Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyye, 1418), 5/395.

[113] Işık, "Fussılet Sûresi", 13/228.

[114] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 682.

[115] Emin Işık, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Fussilet Suresi, 3/228.

[116] Işık, "Fussılet Sûresi".

[117] İsrâ, 17/12.

[118] Hûd, 11/1.

[119] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 381.

Sure ayrıntılı bir şekilde vahdaniyetten yani Allah'ın birliğinden bahseder. Söze Hz. Peygambere nazil olan Kur'an-ı Kerim'den bahsederek başlar. Hz. Peygambere dini yalnızca Allah'a has kılmasını, onun eşi ve benzerinin olmadığını, Allah'ın yaratılmış hiçbir varlığa benzetilmekten uzak olduğundan bahseder. Putlara tapan müşriklerin bu tutumlarından vaz geçmelerini, Allah'tan başka kimseyi şefaatçi yapmamalarını anlatır ve bunlara kesin delillerle cevap verir.[120]

Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Allah tarafından gönderilen ilahi bir vahiy olduğunu, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu, O'nun peygamberliğini inkar edip yapmış olduğu davete kulaklarının ve kalplerinin kapalı olduğunu ifade eden ve Hz. Peygamberin tebliğ vazifesine olanca güçleriyle engel olmaya çalışan, O'nu tehdit eden müşrikleri uyarmak; eğer iman ederlerse bunun kendileri için iyi olacağını, Hz. Peygamberin yaptığı uyarıların şüphesiz Allah'ın rahmet ve merhametinin gereği olduğunu haber verir.[121]

Surenin konusunun ilk ayetlerde açık bir şekilde ortaya konulduğunu söylenebilir. Bir beşer tarafından uydurulmuş olmayan Kur'an-ı Kerîm'in Rahmân ve Rahîm olan Allah tarafından indirilmiş olduğu ifade edilir. Kur'an'ın müjdeleyici, uyarıcı ve insanlara rehber olduğu bilgisi verilir. Allah'ın tek olduğuna ve ortağı olmadığına inanarak ona iltica etmek gerektiği vurgulanır. İnatlarında devam eden ve kibirleri yüzünden Allah'a ortak koşanların maruz kalacağı cezalardan, O'na inanan ve salih amel işleyen kulları için ise bitip tükenmek bilmeyen mükâfatlar olduğuna işaret edilir.

O'nu inkâr edip ortak koşanların akıbetleri dile getirilerek Allah'ın kudretinin ve azametinin delillerine dikkat çekilir. Kâinatı eşsiz bir şekilde var edenin, gökyüzünü yedi kat halinde ve bazı aşamalardan geçirip yaratanın, her birine belli bir düzen verenin sadece Allah olduğu açıklandıktan sonra yine her şeyi layıkıyla bilen ve mutlak güç sahibi olanın da yine Allah olduğu açıkça ifade edilir. İşte böyle bir kudret sahibinden yüz çevirenlerin ve O'nun indirmiş olduğu ayetleri inkâr edenlerin, tıpkı Âd ve Semûd 'un başlarına gelen felâkete benzer bir duruma karşı uyarılır.

Allah'ın düşmanlarının dünyada da ahirette de hesaba çekileceklerinden ve ahirette dünyadakinden daha çetin bir azaba uğrayacaklarından bahsedilir. Yaptıklarının birçoğunu Allah'ın bilmediği zannına kapılanların durumları zikredilerek onların kulak, göz ve derilerinin kendileri aleyhine şahitlik edeceği ve ziyana uğrayacakları haber verilir.

---

[120] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1985, 4/3178-3181.

[121] Bk, dipnot:38

Müslümanların sayılarının artması üzerine Kur'an'ın dinlenmesini engellemek için gürültü yapan Mekkeli müşriklerin nasıl bir azap ile cezalandırılacağı ve kendilerinin bu duruma düşmesine sebep olan insanlardan ve cinlerden nasıl intikam almak isteyecekleri anlatılır. "*Rabbimiz Allah'tır*" diyen müminlerin samimiyetlerini dile getirdikten sonra onların dünyada da ahirette de mutlu olacakları müjdesi verilir. İyilikle kötülüğün aynı şey olamadığı, Allah'ı inkâr edenlerin güneşi ve ayı bırakıp onları yaratan Allah'a inanmaları ve sadece O'na secde etmeleri gerektiği üzerinde durulur. Allah'ın affetmesi yanında cezalandırmasının da çok çetin olduğu bildirilir. Kur'an'ı Kerim'in iman edenlere hidayet ve şifa olarak indirildiği, inanmak istemeyenlerde sağırlık, körlük bulunduğu ve bunun da onların hakikate yanaşmadıklarından kaynaklandığı dile getirilir. Semûd kavminin Hz. Mûsâ'ya gönderilen kitap hakkında çıkardıkları ihtilaflardan, tıpkı Hz. Muhammed gibi Hz. Mûsâ'ya da kavminin bazılarının iman edip bazılarının inkâr ettiği haberi verilir.

Herkesin yaptığı güzel işlerin kendi lehine, kötü işlerin de kendi aleyhine olacağı, bütün bu uyarıları duymamazlıktan gelerek, ortaya konulan apaçık delilleri görmezlikten gelen inkârcıların psikolojik durumlarıyla ilgili bazı analizler yapılır. İnkârcıların engellemelerine rağmen İslâm'ın yayılacağı ve Kur'an'ın ifade ettiği gerçeklerin inkâr edilemez delillerle kuvvetlenip gelişeceği, sonunda bu hakikatlerin hem kendi iç dünyalarında hem alem-i dünyada gösterileceği vurgulanır.[122]

3. Fussilet Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Fussilet Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsîre Etkisi

Çalışmamızın bu bölümünde Fussilet suresinde bulunan farklı kıraatler yer alacaktır. Tespit edilen bu farklı rivayetlerin, kıraat yönünden analizi yapılarak, anlam ve tefsire etkisinin üzerinde durulacaktır.

Fussilet 41/10

" وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا فِي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ"

[122] Işık, "Fussılet Sûresi", 13/228-229.

"Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört günde oldu."

Ayette geçen سَوَآءً kelimesini:

- ✓ Ebû Ca'fer iki ötre ile سَوَاءٌ şeklinde,
- ✓ Ya'kûb iki esre ile سَوَاءٍ diye okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları iki üstün ile سَوَاءً vechiyle okumuşlardır.[123]

Bu kelime üç harekeyle, yani sıfat olduğu için mecrûr: (سَوَاءٍ) mef'ûl'u mutlak olduğu için mansûb;(سَوَاءً) ve merfû olarak; (سَوَاءٌ) şeklinde okunduğu görülmektedir.

Sıfat olarak okunduğunda (سَوَاءٍ لِسَّائِلِينَ): ''tam ve eşit olan dört günde'', merfû olarak okunduğunda (سَوَاءٌ لِسَّائِلِينَ): ''ihtiyaç duyanlar için eşittir'' ve mansûb olarak okuduğunda (سَوَاءً لِسَّائِلِينَ): ''ihtiyaç duyanlar için eşit olmak üzere, (استوت استواء) 'Müsâvi olarak''[124] şeklinde manalarda birtakım değişiklikler söz konusu olmaktadır.

İfadenin mecrûr olarak okunması durumunda kelime 'sıfat' konumunu alıp ayetin manası şu şekilde olmaktadır; "*Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi ve orada ihtiyaç duyanlar için gerekli besinleri uygun ölçülerde yarattı (bütün bunlar) tam ve eşit olan dört günde oldu*." Merfu' olarak okunduğunda "*Bu, ihtiyaç duyanlar için eşit derecededir.*" anlamı verilirken, mansûb olarak okunduğunda "İhtiyaç duyanlar için eşit olacak şekilde…'' anlamı verilmektedir.

Görüldüğü üzere kelimenin merfu' ve nasb halinde meydana gelen manalar arasında pek fazla fark bulunmamaktadır. Mecrûr olarak okunduğunda kelimenin sıfat konumuna geçmesinden dolayı ayetin manasında dikkate değer bir değişiklik meydana gelmiştir.

Bir önceki ayette "*De ki: 'Arzı iki günde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin Rabbi olan Allah'tır.''*[125] buyrulmaktadır. O halde şöyle bir soru akla gelebilir: 9. ayette "Allah'ın arzı iki günde yarattığı" ifade edildikten sonra 10. ayette "dağların oturtulmasının, yeryüzünün bereketlendirilmesinin, ihtiyaç duyacaklar için gerekli besinlerin takdir edilmesinin dört günde gerçekleştirildiği" ifade edilmiştir. Peki yer yüzünün yaratılması bu dört gün içerisinde mi yoksa bu dört güne iki gün daha ilave edilip toplam altı günde mi meydana gelmiştir? İşte bu soru imam

---

[123] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân,* 121.; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hallân fî Îdâhi Zübdeti'l- İrfân,* 506.

[124] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kurân,* thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Etfayyiş (Kahire: Dâru'l Kütübi'l Mısriyye, 1964), 343.

[125] Fussilet, 41/9.

Yaʿkûb'un kelimeyi mecrûr olarak okumasıyla cevabını bulmaktadır. Akla gelebilecek bu soruyu Kurtubî "Dört günde, dördüncü günün bitiminde demektir, bunun bir örneği de bir kimsenin: Basra'dan, Bağdad'a on günde çıkıp gittim, Kûfe'ye de on beş günde yani on beşinci günün bitiminde (Kûfe'ye vardım) demektir." şeklinde izah etmiştir.[126]

Fussilet 41/16

"فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ"

"Sonunda dünya hayatında onlara alçaltıcı cezayı tattırmak için o kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise daha da alçaltıcı olacak, onlara yardım da edilmeyecektir."

Ayetteki نَحِسَاتٍ ifadesini:

- ✓ Kâlûn, Verş, İbn-i Kesir, Ebû Amr ve Yaʿkûb kelimede geçen ha (ح) harfini sakin olarak نَحْسَاتٍ vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları نَحِسَاتٍ şeklinde okumuşlardır.[127]

نَحِسَاتٍ kelimesinin farklı kıraatlerde okunmasının manaya olan etkisine baktığımızda; genellikle kara günler, uğurlu olmayan günler, uğursuz günler anlamında kullanılmakla birlikte, soğuk günler anlamına da geldiği ifade edilmiştir. Yıldızların hareketlerini izleyerek hüküm çıkaran müneccimler bazı ayların uğurlu bazı ayların ise uğursuz olduğuna bu ayeti delil getirerek "işte bu ayet, bu manada son derece sarihtir" demişlerdir. Kelamcılar ise اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ ifadesinin, "toz ve topraktan neredeyse hiçbir şeyin görülemediği, hiçbir tasarrufta bulunulamayan günler" anlamında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayette ifade edilen söz konusu kara günler, şevval ayının son günlerindeki çarşamba gününden diğer çarşambaya kadar devam etmiştir.[128] Yine Kur'an-ı Kerîm'de Hakka suresinin yedinci ayetinde[129] bu konunun anlatıldığı ifade edilirken, İbn-i Abbas azap edilen kavimlerin tüm kavimlerin mutlaka çarşamba günü azaba düçar olduklarını söylemiştir.

---

[126] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 15/345.

[127] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân,* 121; Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân,* 506. Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr, Mefâtihu'l-Ğayb*, MISIR, Ezher üniversitesi, 1. Bsk, 27/112-113.

[128] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 348.

[129] *"O rüzgârı onlara yedi gece ve sekiz gün peş peşe musallat kıldı".*

Söz konusu kelimede yukarıda isimlerini belirttiğimiz kırâaat imamlarımız hâ harfini sakin olarak ve mastar ile niteleyerek نَحْسٍ kelimesinin çoğul haliyle okumuşlardır. Böyle olunca kelimenin manası zorluk iken hâ harfini kesralı okuduğumuzda sıfat-ı müşebbehe olacağından daha mübalağalı bir anlam ifade eder. Nihayetinde kelime bu şekilde okunduğunda ayeti şu şekilde açıklayabiliriz.

Allah'ın emirlerine karşı gelen, böbürlenip kibirlenen âd kavmi Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu göremeyip, hiçbir kötülükten geri durmadılar. Allah'ın onlara göndermiş olduğu birtakım delilleri yok saydılar ve nihayetinde Cenab-ı Hakk, birbirini takip eden o uğursuz günlerde Âd kavmine daha dünyada iken azabı tattırdı.[130]

Fussilet 41/19

" وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ"

"Allah düşmanlarının ateşe doğru sevk edilecekleri gün, öncekileriyle sonrakileriyle onların hepsi bir araya getirilir."

Altı çizili olan يُحْشَرُ أَعْدَاءُ ifadesini:

- ✓ İmam Nâfiʿ ve Yaʿkûb يُحْشَرُ kelimesini fetha harekeli bir nûn (ن) ve damme harekeli bir şîn (ش) harfi ile نَحْشُرُ şeklinde,
- ✓ أَعْدَاءُ kelimesinin sonundaki hemzeyi fethalı olarak أَعْدَاءَ şeklinde okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُحْشَرُ ve أَعْدَاءُ diye okumuşlardır. [131]

''*Haşredilecekler*'' manasındaki يُحْشَرُ kelimesi ile fiil yani toplama işini yapacak olanın kim olduğu meçhuldür. Söz konusu bu vecihte mana "Allah'ın düşmanları cehenneme sürülmek için toplanacakları günde hepsi bir araya getirilirler." şeklinde olmaktadır. Burada Allah'ın düşmanlarını kimin bir araya getireceği açık bir şekilde belli değildir.

Kelimenin نَحْشُرُ şeklindeki vechinde ise mütekellim nûn'u ile, fiil yani toplama işi Allah'a nisbet edilir, yani bu işi yapanın Allah Teâlâ olduğu vurgulanır. Fail olan Allah'ı ta'zîm için nûn'i azameti kullanılıp ğaib'den tekellüme geçilerek iltifat sanatı kullanılmıştır. Bundan murâd Allah'u Teâlâ'nın düşmanlarını tahkir etmek, küçültmektir.[132] Bu isnattan

[130] Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'an-Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri,* (İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985), 7/3190.

[131] Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-İsbahânî İbn Mihrân, *el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-ʿaşr*, thk. Hamza Hâkimî (Şâm, 1401), 393.

[132] Abdullah Aliyyu'l-Melâhî, Tefsîru'l-Kur'an-i Bi'l-Kırââti'l- Kur'aniyyeti'l- Aşer, Câmiatü'l-İslâmiyye, Ğazze, 11/97.

dolayı yapılan şeyin daha kuvvetli olduğu anlaşılırken mana şu şekilde olmaktadır: "Allah'u teala kendisinin baştan sona kadar gelmiş geçmiş düşmanları olan kafirlerin hepsini haşr edip cehenneme sürecektir." Bu kıraate delil olarak ise bir önceki ayette geçen وَنَجَّيْنَا "Biz kurtardık" kelimesine atfedilmiş olmasıdır.[133]

اَعْدَاءُ kelimesindeki hemzenin mansûb olarak okunması durumunda mananın değişmediği her iki durumda da "düşmanları" manasında geldiği açıktır.[134]

En doğrusunu Allah'ın bildiğini ifade etmekle birlikte ayetin sonundaki فَهُمْ يُوزَعُونَ yani "sevk edilecekler" lafzını da dikkate aldığımızda manaya uygun olan veçhin meçhul kalıbında okunan يُحْشَرُ şeklinde olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

Fussilet 41/21

"وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَاۖ قَالُوا اَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "

"Derilerine, "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" diye sorarlar. "Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu" derler. İlk önce sizi O yarattı, şimdi de yine O'na dönüyorsunuz."

Ayetin sonundaki تُرْجَعُونَ kelimesini:

- ✓ İmam Yaʿkûb tâ (ت) harfinin fethası ile تَرْجِعُونَ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları تُرْجَعُونَ şeklinde okumuşlardır.[135]

Meçhul olan تُرْجَعُونَ vechiyle okunan kelime kıyamet günü Allah'a dönüşlerin insanların iradesi dışında, zorla ve kolay gerçekleşeceği beyan edilir. Halbuki insanlar kendi iradeleri dışında gerçekleşecek bu durumu hoş görmeseler de onlar için bu şekilde bir dönüşün gerçekleşeceği ifade edilir.

تَرْجِعُونَ vechinde ise kıyamet gününde hesaba çekilmeleri için Allah'a dönüşün isteseler de istemeseler de kişinin kendisi tarafından gerçekleşeceği belirtilir. İbn-i Âşur'a göre تُرْجَعُونَ vechiyle okunan ifadede onlar ölümden sonra dirilmeyi inkâr ettikleri halde onları diriltip rücû ettirecek olanın Allah Teâlâ olduğu beyan edilir. تَرْجِعُونَ vechinde ise; Allah'ın huzuruna dönmelerini istemeleri veya istememelerine bakılmaksızın dönüşleri kendileri tarafından olur. وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ sözüne itibarla bu söz bu şekilde söylenmiştir. Eğer yeni

---

[133] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 555.

[134] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 350.

[135] Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbe'ate aşar*, thk. Enes Şaban Muhammed İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 443.

başlayan bir cümle olarak değerlendirilerek fetha ile okunursa burada Mü'minler kastedilmiş olur; çünkü Mü'minler Allah'a dönmeyi temenni ederler. Dolayısıyla kendi isteğiyle ve rağbet ederek Allah'a dönerler. Damme ile okunduğunda ise kafirler kastedilmiş olur çünkü kafirler Allah'a dönmeyi istemezler bu yüzden zorla iradeleri dışında döndürülürler.

Görüldüğü gibi buradaki son değerlendirmede تُرْجَعُونَ ifadesiyle kafirlerin, تَرْجَعُونَ ifadesiyle ise Mü'minlerin kastedildiği ifade edilmiştir.

Fussilet 41/29

"وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَلِينَ"

"İnkâra sapmış olanlar şöyle diyecekler: "Rabbimiz! Bizi saptıran şu cinleri ve insanları bize göster, onları ayaklarımızın altına alalım ki herkesten daha çok aşağılanmış olsunlar!"

Ayetteki اَرِنَا lafzını:

- ✓ İbn-i Kesir, Sûsî, İbn-i Âmir ve Yaʿkûb râ (ر) harfini sükun ile أَرْنَا şeklinde okurken,
- ✓ Dûrî, râ (ر) harfindeki kesrayı ihtilâs ile okur.
- ✓ Diğer kıraat imamları أَرِنَا vechinde okumuşlardır. [136]

Ayetin manasından da anlaşılacağı üzere Allah'ı inkâr edenler cezaya çarptırıldıkları zaman bu cezayı hak edecek işleri yapması için onları yoldan çıkaranları ayaklarının altında ezerek onlardan intikam alabilmek maksadıyla Allah'tan kendilerini yoldan çıkaranları göstermesini talep ederler.

اَرِنَا kelimesindeki râ (رَ) harfi kesranın ağırlığından dolayı sükun ile اَرْنَا şeklinde okunmuştur. Râ'nın kesrası ile اَرِنِي ثَوْبِكَ *"elbiseni bana göster"* dediğinde bununla elbisenin gösterilmesinin istendiği anlaşılır. Bu cümleyi râ'nın sükunu ile okuduğumuzda elbiseni bana ver şeklinde bir mana ortaya çıkar.

Dolayısıyla söz konusu kelime râ (ر) nın sükûnu ile اَرْنَا vechinde okunduğunda: "Rabbimiz! Bizi saptıran şu cinleri ve insanları bize ver…" ya da "Bizi saptıran o ikisini bize ver." şeklinde manada değişiklik meydana gelmektedir.[137] Buna göre اَرِنَا (bize göster) ifadesini اَرْنَا (bize ver) vechinde okunmasıyla mana şöyle olmaktadır. *"Ey*

[136] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 394.
[137] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 198.

Rabbimiz bizi kandırıp yoldan çıkaran insî ve cinnî şeytanları bize ver ki ayaklarımızın altına alarak günahkâr olmamıza sebep oldukları için onlardan intikamımızı alalım."

Ayrıca ayette saptırıcı olarak cin ve insanların zikredilişi şeytanların cin ve insan şeytanları olarak ikiye ayrılmasındandır.[138] Kaynaklarda yine bu iki türün İblis ve kardeşi Hâbil'i öldüren Kâbil olduğu ileri sürülmektedir.

Fussilet 41/39

"وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاۤءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْۗ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۗ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ"

"O'nun işaretlerinden biri de şudur: Sen arzı (ölmüş gibi) kupkuru görürsün; ama üzerine yağmur indirdiğimizde toprak canlanıp kabarır. Ona can veren, elbette ölülere de can verir. O her şeye kadirdir."

Ayette geçen وَرَبَتْ kelimesini:

- ✓ Ebû Ca'fer kelimenin sonundaki tâ (ت) harfinden önce hemze ile وَرَبَأَتْ şeklinde okur.[139]
- ✓ Diğerleri وَرَبَتْ vechiyle okumuşlardır.[140]

Ayette geçen رَبَتْ kelimesinin manası ''şişti kabardı'' şeklindedir. Bitkinin yer yüzüne çıkması yaklaştığında toprak bu sebeple kabarır, şişer daha sonra da bitkinin dışarı çıkmaya başlamasıyla birlikte yarılır.[141]

Kurtubî'ye göre Ebû Ca'fer'in okuduğu وَرَبَاَتْ kelimesi yüksekçe yer tabirinden gelen bir lafız olup büyüdü anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla toprağın altındaki tohumun filizlenip yeryüzüne çıkmaya başladığı evrede tohumun üzerinde bulunan toprağın zemin mesafesinden yukarı doğru biraz yükselmesine birinci vecihte *"kabardı"* , ikinci vecihte *"büyüdü"* şeklindeki mana verilmiştir.

---

[138] Bk. En'âm 6/ 112.

[139] İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 367.

[140] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâtî ،Şihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-Bennâʾ, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*, thk. Enes Mihre (Beyrut: y.y., 1427/2006), 444.

[141] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 130.

Fussilet 41/40

"اِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي اٰيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَاۗ اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۗ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْۚ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ"

"Ayetlerimiz konusunda gerçekten sapanlar bizden gizlenemezler. Bu durumda ateşe atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü (huzurumuza) güvenle gelen mi? İstediğinizi yapın! O, yaptıklarınızı kuşkusuz görmektedir."

Ayetin başında geçen يُلْحِدُونَ kelimesini:

- ✓ Hamza يَلْحَدُونَ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُلْحِدُونَ vechiyle okumuşlardır.[142]

Arapça' da dosdoğru çizgiden sapıp, bir yarıkta, bir hendek eşiğinde için, اَلْحَدَ الْحَافِرُ ولَحَدَ ifadeleri kullanılır. Buna göre ayette geçen لحد kelimesi *"sapan"* anlamına gelmektedir. Ferrâ'ya göre kim onu يَلْحَدُونَ vechinde okursa ona meyletmeyi/ona gitmeyi murâd eder. يُلْحِدُونَ vechinde okunursa ona gitmeyi reddeder/itiraz eder manası meydana gelir. Haktan sapmaya yönelmek, Allah'ın ayetlerini hakiki manasının dışına çıkarmaya çalışmak gibi bir manaya gelmektedir. Ayetlerin manasını çarpıtmak, eğip bükmek gibi manalara ilave olarak يُلْحِدُونَ vechinde; ayetler okunurken kendileri inkâr edip itiraz etmekle kalmayıp, ne okunduğunun anlaşılmasını engellemek için ıslık çalıp gürültü çıkartarak, ayetleri tahrif etmeye yeltenip başkalarının da hakikati duymalarını engellemeye çalışanlar kastedilmiştir.[143]

Görüldüğü gibi her iki vecih arasında mana olarak büyük bir fark olmamasına rağmen mananın genişlemesine katkı sağlamıştır.

Fussilet 41/51

"وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَاۤءٍ عَرِيْضٍ"

"Ne zaman insanoğluna bir lütufta bulunsak arkasını dönüp uzaklaşır, başına bir kötülük geldiğinde de uzun uzadıya yalvarıp yakarır."

Ayetteki وَنَاٰ lafzını:

- ✓ İbn-i Zekvân ve Ebû Caʿfer nûn harfinden sonra elif-i memdûde ile ve elif-i memdûdeden sonra fetha harekeli bir hemze ile وَنَاءَ vechinde okumuşlardır.

[142] Bennâʾ, *İtḥâfu Fuḍalâi'l-Beşer fi'l-Ḳırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*, 444.
[143] Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 130-131.

- ✓ Diğer kıraat imamları ise وَنَا şeklinde okumuşlardır. [144]

Muhakkak ki Allah insandan bir zararı giderdiğinde, nimetlerini lütfettiğinde ve bir yarar sağladığında, onlar Allah'a şükretme konusunda kibre kapıldıkları, O'na iman ve ibadetten yüz çevirdikleri, yine Allah'ın davetinden kaçtıkları uzaklaştıkları bildirilir. Bunun üzerine kibirlenip yüz çevirenlere Allah Teâlâ buyurdu ki biz ne zaman insanoğluna bir lütufta bulunsak kibirlenerek yüz çevirir. Yani kendisini yaratana sanki hiç ihtiyacı yokmuş gibi ona iman ve ibadet etmekten yüzünü çevirir. Kurtubî dedi ki; *"yani onlar Allah'a olan bağlılıklarını ortadan kaldırarak peygamberlerine karşı kibirlendi."*

وَنَاءَ kelimesi burada ağırlık manasına gelmektedir. Yine نَاءَ بِالْحِمْلِ yani hamile olan kimsenin hamileliğin vermiş olduğu ağırlıktan dolayı ayağa kalkmakta zorlanması, ayağa kalkamaması anlamlarına gelmektedir. Bu vecihte okununca Allah'ın lütufta bulunduğu kimsenin şükretmesi kibrinden dolayı insanın ayağa kalkmasını engelleyen bir ağırlık gibi ona ağır gelir. İşte bu yüzden Allah'a iman ve ibadet etmekten yüz çevirir.

Her iki vecihte de insanın kendisine lütufta bulunan, sıkıntısını gideren Rabbine şükretmekten yüz çevirdiği ifade edilmektedir.

b. Fussilet Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Fussilet 41/44

"وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهٗ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاۤءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًىۭ اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍۭ"

"Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!" De ki: "O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor."

Ayetin ilk kısmında geçen قُرْاٰناً lafzını:

- ✓ İbn-i Kesîr ra (ر) harfini fetha harekeyle ve hemzeyi hazfederek med ile قُرَانًا şeklinde okumuştur.

[144] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 122; Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân*, 506.

- ✓ Diğer kıraat imamları قُرْاٰناً vechinde okumuşlardır.[145]

ءَاَعْجَمِيٌّ kelimesini ise:

- ✓ Hamza, Kisâî, Ebû Bekir Şu' be ve Halef istifham hemzesiyle birlikte okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları tek hemzeli olarak ve med ile okumuşlardır.[146]

Ayetteki قُرْاٰناً ifadesi surede diğer başka ayetlerde de geçmişti. Burada izah etmemizin daha doğru olacağını düşündüğümüz kelimenin *'ihtisas ve medh'* üzere mansûb olarak okunduğu ifade edilmiştir. Yani ben bu mufassal kitap ile birçok sıfatları bulunan Kur'an-ı Kerîm'i kastediyor ve onu methediyorum takdirinde mansûb olarak okunduğu söylenmiştir.[147]

İkinci kıraat farklılığının bulunduğu ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ ifadesini incelediğimizde kafirlerin Hz. Peygamber tarafından kendilerine yapılan davete karşı işi yokuşa sürmek için *"Kur'an yabancı dilde inseydi ya!.."* diyerek akılla izahı olmayan bir talepte bulundukları görülmektedir.[148] Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan *'acemi'* kelimesi: ister fasih olsun ister olmasın Araplardan olmayan kimseye denirken; *'a'cemi'* ise: Arap'lardan olsa da olmasa da fasih konuşamayan kimseye denilir. Bu tanıma göre a'cem, fasih'in zıttıdır. Ayette anlamsız bir talepte bulunan müşriklere inkâri soru üslûbuyla: *"Arapça olmayan Kur'an, Arap olan bir peygambere mi indiriliyor?"* yahut da *"Arap olan bir millete Arapça olmayan Kur'an mı?"* şeklinde karşılık verilmektedir. Bunu yine istifham olarak tek hemze ile okuduğumuzda ise: muhatapları Arap olduğu halde Kur'an'ın yabancı dilde olması manası kastedilmektedir.

Görüldüğü üzere okuyuşta meydana gelen farklılığın manaya etkisi olmamıştır.

Fussilet 41/47

"اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِۗ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖۗ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَاۤءِيْۙ قَالُوْٓا اٰذَنّٰكَۗ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيْدٍۚ"

---

[145] Dimyâtî, *İthâf*, 441.

[146] Hâmid b. Hâce Abdu'l-fettâh el-Paluvî, Neşr: Halil İbrahim Üren, *Zübdetu'l-irfân fî vucûhi'i-Kur'ân* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2020), 310.

[147] Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) . Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1999), 569.; Zemahşerî, *El-Keşşaf 'an Hakâik-i Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl.* Keşşâf Tefsîri,(Çev: Necdet Çağıl, Abdulaziz Hatip, Murat Kaya, Ömer Çelik, Mehmet Erdoğan, Nihat Uzun, Mustafa Öztürk, Harun Öğmüş), 5/1088.

[148] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1422), 745.

Kıyametin zamanını bilmek sadece Allah'a havale edilir; kezâ O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarını çatlatıp çıkar ne de bir dişi gebe kalıp doğurur. Allah'ın onlara, "Tanrılıkta bana ortak saydıklarınız nerede?" diye seslendiği gün, "Sana açıkça söyleyelim, içimizde (sana ortak bulunduğuna dair) bir tanık yok" derler.

Ayetteki ثَمَرَاتٍ kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesir, Hamza, Kisâi, Yaʿkûb, Halef ve Ebû Bekir Şuʿbe ثَمَرَةٍ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları ise ثَمَرَاتٍ vechinde okumuşlardır. [149]

Ayetin başında kıyametin ne zaman kopacağı ve gelecekte olacak şeylerin de ancak Allah'ın ilminde olduğu vurgulandıktan sonra bu hususta iki konu zikredilmiştir. Birincisi: O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğundan/tomurcuğundan çıkamaz, ikincisi ise: hiçbir dişi gebe kalamaz ve doğuramaz.

Ayette geçen ثَمَرَاتٍ kelimesini İbn-i Kesir, Hamza, Kisâi, Yaʿkûb, Halef ve Ebû Bekir Şuʿbe elifsiz-tekil formatında ثَمَرَةٍ şeklinde okumuşlardır. Ancak burada kelime tekil formda okunsa bile maksat çoğuldur. Çünkü meyvelerin çeşit çeşit ve farklı farklı oluşu kelimedeki ifade tekil de olsa çoğul anlamda kullanılmasını gerektirmektedir. Yani burada yüce Allah'ın verdiği mesaj; meyvelerin ve doğan çocukların bilgisi O'na ait olduğu gibi, kıyamet saatinin bilgisinin de sadece O'na ait olduğudur.[150]

c. Fussilet Suresindeki Şâz Kıraatler

Fussilet 41/6

"قُلْ اِنَّمَا اَنَاْ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ"

"Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!"

Ayette geçen يُوحٰى kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri hâ (ح) harfini kesra ile fâil zamirini Allah'a atfederek يُوحِي vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُوحٰى şeklinde okumuştur.[151]

---

[149] Dimyâtî, *İthâf,* 444-445.
[150] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 371.
[151] Ahmet İsa Ma'sarâvî, *"El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer",* (Kahire, Mısır), 477.

Ayet-i Kerîme Hz. Peygamberin davetine karşılık *"kalplerimiz senin davetine karşı örtülüdür, kapalıdır, kulaklarımızda ağırlık vardır, seninle bizim aramızda perde vardır, artık sen ne yapman lazımsa onu yap, biz de bizim için ne gerekiyorsa onu yapacağız."* diyen müşriklere cevap niteliğindedir. Allah onların bu endişelerini nakledince Hz. Peygamber'e ben sizi zorla iman ettirecek değilim, öyle bir gücüm yok. Ben de sizin gibi bir beşerim, aramızdaki tek fark Allah'ın bana vahyetmesidir ve ben sadece size bu vahyedilenleri tebliğ ediyorum anlamındaki "*Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!"* ayet ile cevap vermesini emretmiştir.

Ayette geçen vahyedilmiştir anlamına gelen يُوحٰى kelimesini Hasan-ı Basri hâ (ح) harfini kesra ile fâil zamiri Allah'a atfederek يُوحِي vechiyle okumuştur.

Fussilet 41/14

"اِذْ جَاۤءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۗقَالُوْا لَوْ شَاۤءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰۤىِٕكَةً فَاِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ
"

"Hani onlara peygamberler gelip (ikna etmek için) her yolu deneyerek, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin" demişlerdi. Ama onlar, "Rabbimiz (buna inanmamızı) isteseydi mutlaka (elçi olarak) melekler gönderirdi."

Ayetteki الرُّسُلُ ifadesini:

- ✓ Hasan-ı Basri sîn (س) harfini sakin ve lâm (ل) harfini de kesralı olarak الرُّسْلِ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları الرُّسُلُ vechinde okumuşlardır.[152]

Bu ayette inkarcıları ikna etmek ve inkarlarından vaz geçirmek için arkalarından önlerinden gelerek her yolu deneyen peygamberler, onlara Allah'tan başkasına kulluk etmemeleri gerektiğini vurgulayarak tebliğ vazifelerini yerine getirmişlerdir. Ancak onların her şeye rağmen yine yüz çevirdikleri aktarılmaktadır.

Ayette geçen الرُّسُلُ "Peygamberler" lafzını Hasan-ı Basri sîn (س) harfini sakin ve lâm (ل) harfini de kesra ile الرُّسْلِ okumuştur.

[152] Ahmet İsa Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer* (Mısır, Kahire, ts.), 478.

Fussilet 41/17

"وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَۚ"

"Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler; nihayet kendi yapıp ettiklerinin sonucu olarak alçaltıcı bir yıldırım azabı yakalayıverdi onları!"

Altı çizili olan ثَمُودُ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri dâl (د) harfini fetha hareke ile ثَمُودَ okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları dâl (د) harfini damme hareke ile ثَمُودُ şeklinde okumuşlardır.[153]

Yüce Allah Âd kavminin ardından وَاَمَّا ثَمُودُ "Semûd'a gelince" ifadesi ile Semûd kavmi ile ilgili birtakım açıklamalarda bulunmuştur.

وَاَمَّا ثَمُودُ ifadesi ref ve nasb ile tenvinli ve tenvinsiz okunmuştur. Burada Hasan-ı Basri وَاَمَّا ثَمُودُ ifadesini nasb ile وَاَمَّا ثَمُودَ şeklinde okumuştur. Ancak Zemahşerî eserinde söz konusu kelime, mübtedanın başına gelen أَمَّا dan sonra geldiği için merfu olarak okunmasının daha fasih olduğunu belirtmiştir.[154]

Fussilet 41/24

"فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْۚ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ"

"Şimdi eğer dayanabilirlerse artık cehennem onların yeridir! Eğer Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işlemeye izin isteseler onlara izin verilmez."

Ayetteki وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا ifadesini:

- ✓ Hasan-ı Basri yâ (ي) harfinin dammesiyle ve ikinci tâ (ت) harfinin fethasıyla وَاِنْ يُسْتَعْتَبُوا şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا şeklinde okumuşlardır.

Ayetin sonundaki مِنَ الْمُعْتَبِينَ ifadesini

- ✓ Hasan-ı Basri tâ (ت) harfinin kesrasıyla مِنَ الْمُعْتِبِينَ vechinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları مِنَ الْمُعْتَبِينَ şeklinde okumuşlardır.[155]

Önceki ayetlerde inkarcıların heva ve heveslerine uyarak, nefislerinin kendilerine fısıldadığı birtakım oyalamalara kanıp, sonunda dünyadan ahiretleri için hiçbir hayır elde

[153] Dimyâtî, *İthâf,* 442.
[154] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 194.
[155] Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhtesib* (Kahire, 1994), 2/245.

edemeden gittikleri haber verilir. İşte böyle çekip gidenlerden bir kimse "Ben Allah için hüsn-i zân besliyorum dese de aslında yalan söylemektedir. Eğer dediği gibi olsaydı ona iman eder ve salih amel işlerdi." Ömer bin Hattab: "Bunlar masiyet içinde yaşamış ve bu masiyetlerinden tövbe etmeden affedileceklerini dillerine dolamış bir topluluktu, sonunda da müflis olarak ayrılıp gittiler" demiştir.

Bu ayette de dünya hayatında cehenneme götürecek amellere devam edenlerin yurdunun cehennem ateşi olacağı ifade edilmiştir. Dünyada yapıp ettiklerine rağmen kendilerinden razı olmasını veya razı olunacak ameller yapmak üzere tekrar dünyaya gönderilmek isteyecekler, fakat bu talepleri yerine getirilmeyerek cehenneme atılmaları kaçınılmaz olacaktır.

Ayette altı çizili olan وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا ve مِنَ الْمُعْتَبِينَ lafızlarını Hasan-ı Basri وَاِنْ يُسْتَعْتَبُوا ve مِنَ الْمُعْتِبِينَ şeklinde okumuştur ki ayetin manası: "Onlar Rablerini hoşnut kılmak isteseler bile, bunu yapamazlar, onların buna imkânı yoktur" şeklinde olmaktadır. Allah onları tekrar dünyaya gönderse bile ezelde bilinen durumları nedeniyle O'na itaat etmeyecek ve buna göre ameller yapmayacaklardır.

Dikkat edilirse ilk manaya göre onlar Allah'ın kendilerinden razı olmasını veya rızasını kazandıracak ameller yapmak için dünyaya gönderilmelerini istemeleri halinde kendilerine izin verilmeyeceği ifade edilmişken; Hasan-ı Basri'nin okuduğu kıraatte ise; şayet Allah onları dünyaya gönderse bile ezelde bilinen bedbahtlıkları da göz önünde bulundurulunca Rablerini razı edecek ameller işleyemeyecekleri bildirilmektedir.

Fussilet 41/54

"اَلَآ اِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْۗ اَلَآ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ"

"Bilesin ki onlar rablerinin huzuruna çıkacakları konusunda kuşku içindedirler. Kesinlikle unutulmamalı ki Allah her şeyi kuşatmıştır."

Ayette geçen مِرْيَةٍ lafzını:

- ✓ Hasan-ı Basri mîm (م) harfini damme hareke ile مُرْيَةٍ vechiyle okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları مِرْيَةٍ şeklinde okumuşlardır.[156]

Bu surede putperestlerin, olumsuz tutumlarının genel olarak âhiret hayatına inanmamalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu inançsızlıkları yüzünden yaptıklarından dolayı hesap verme durumunda kalmayacaklarını zannediyorlardı. İçinde

[156] Ahmet İsa Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 482.

bulundukları bu kuşku durumu yani ahiret hayatının varlığına şüphe duymaları onlara güç yetirebildikleri her türlü haksızlığı yapma cesaretini veriyordu. Ayette altını çizerek gösterdiğimiz مِرْيَةٍ lafzını Hasan-ı Basri mîm (م) harfinin dammesiyle مُرْيَةٍ şeklinde okumuştur. Her iki okuyuşta da kelimenin manası aynıdır.

Ayetin son kısmında Allah'ın ilahi ilmiyle her şeyi kuşattığı, dolayısıyla inkâr edenlerin bu tutumlarından haberdar olduğu hatırlatılarak, tahmin ettiklerinin aksine bir gün bu yaptıklarının hesabını mutlaka vereceklerine işaret edilmektedir.

B. ŞÛRÂ SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Şûrâ Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Şûrâ Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri

Surede Hz. Peygamberin vahyi tebliğ etmesinin üzerinden on yıl geçmesine rağmen O'nun davetine karşı direnenler, bu tutumlarını giderek sertleştirmeleri üzerine, dinin temel ilkeleri tekrar hatırlatılıyor ve defalarca tekrarlanan davet bu sure ile bir defa daha yinelenmektedir. Bazı tefsir kitaplarında yer alan,[157] "Hâ-mîm-ayn-sîn-kâf sûresini okuyan kimse meleklerin, üzerine rahmet okuyup bağışlanmasını ve kendisine merhamet edilmesini talep ettiği gruba dahil olur" meâlindeki hadisin mevzû olduğu kaydedilmiştir.[158]

b. Şûrâ Suresinin Özellikleri ve Konusu

Şûrâ, *"danışılan iş"* anlamındadır. Yine: "danışma görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme[159], üzerinde ortaklaşa görüş bildirilen iş" anlamına geldiği gibi bu görüşleri bildirenlerin oluşturduğu topluluğu belirtmek için de ehlü'ş-şûrâ terimi kullanılmaktadır. Yine meşveret, istişare, müşâvere ve teşâvür kelimeleri de Şûrâ ile aynı anlamlara gelmektedirler.

Dini literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanlarının görev alanlarıyla ilgili işler hakkında ilgililere danışıp onların kanaatlerinin göz önünde bulundurmasına da Şûrâ denir.

---

[157] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 235; Beyzâvî, *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*, 98.

[158] Bekir Topaloğlu, "Şûrâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/239-240.

[159]Bekir Topaloğlu, "Şûrâ Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/239-40.

Kur'an-ı Kerîm'de çalışmamıza konu olan ve Şûrâ adını taşıyan bu surenin 38. Ayeti kerimesinde geçen Şûrâ kelimesi ayrıca Bakara[160] ve Âl-i İmrân[161] surelerinde aynı kökten türeyen "teşâvür" ve "şâvir" kelimeleri yer almaktadır. Bunlardan "karşılıklı danışma" anlamındaki teşâvür, "eşlerin karşılıklı istişare ile çocuğun iki yıl dolmadan sütten kesilmesine karar verebileceklerini belirtmektedir." Şâvir kelimesinin geçtiği ayette ise Hz. Peygambere herhangi bir iş hususunda Mü'minlerle istişare etmesi emredilmiştir.

Sure Mekke döneminde Fussilet suresinden sonra nazil olmuştur. 38. ayette geçen "şûrâ" kelimesinden adını almıştır. Hâ-mîm harfleriyle başladığı için "Hâ-mîm-ayn-sîn-kâf veya sadece Ayn-sîn-kâf" diye de anılmıştır.[162] Sure 53 ayet olup rivayetlere göre Mekke döneminin ikinci yarısında nazil olmuştur. Surenin içeriğini Allah'ın varlığı-birliği ve âhiret hayatı olmak üzere iki ayrı bölüm halinde incelemek mümkündür. Surede ayrıca nübüvvet konusuna temas edilmektedir. Ancak bu konular telkin etmek ve etkilemek maksadıyla zaman zaman iç içe bulunmakta ve tekrarlanmaktadır.[163]

Surenin ilk iki ayetini hurûf-ı mukattaa harfleri oluşturur. Bu şekilde başlayan diğer surelerin çoğunda olduğu gibi 3. ayette vahye işaret edilmektedir. Vahiy kaynaklı olan Kur'an'ın Arapça olarak Hz. Peygambere indirildiği, göklerin ve yerin idaresinin Allah'a ait olduğu, O'nun eşi ve benzerinin bulunmadığı, vurgulanmaktadır. Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve son Peygambere Allah'ın birliği ve dinin diğer temel hükümlerinde ayrılığa düşmeme hususunda aynı şeylerin tavsiye edildiği, ancak onların tebliğde bulunduğu toplumların nefsi arzularının baskısıyla büyük çoğunluğunun buna uymadığı ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin de şahsen tevhide riayet etmesi emredilerek, içinde bulunduğu topluma tevhid inancı hakkında davette bulunması, sonuçta nihaî hükmün de ancak Allah'a ait olduğu bildirilmektedir.

Verilen bu bilgiler ve yapılan uyarıların ardından surenin devamında; kıyametin kopması ve âhiret hayatı konu edinmektedir. İnançsızların ebedî hayata dair anlatılanları ciddiye almadığı, buna karşılık Mü'minlerin ebedî hayatı önemsediği ifade edilmektedir. Ahiret hayatındaki mutluluğu tercih edenlerin büyük mükâfatlara sahip olacakları, sadece

[160] Bakara, 2/233.
[161] Âl-i İmrân, 3/159.
[162] Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Zehraveyn yay.), (Sadeleştiren: Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yard Dç Emin Işık, Dr Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), 7.
[163] Topaloğlu, "Şûrâ Sûresi", 39/239-240.

dünyada rahat olmanın peşinde koşanlara da fani olandan bir pay verileceği, ancak bunların ahiretten hiçbir şekilde nasiplerinin olmayacağı haber verilmektedir. İnkarcılarla, iman eden ve salih amel işleyenlerin ahiretteki durumları hakkında kısa tasvirler yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilmemiş olan şeyleri hiçbir şekilde Allah'a nisbet edemeyeceği, zaten Allah'ın buna izin vermeyeceği belirtilmektedir. İnsanların hem maddî ve hem mânevî ihtiyaçlarının Allah tarafından hikmete bağlı şekilde karşılandığı bildirilmektedir.

Surenin devamındaki ayetler tekrar Allah'ın varlığı ve birliği konusuna işaret edilmekte. Tabiatın yaratılış ve işleviyle ilgili örnekler verilerek, bunların görülmesiyle gerçeğe ulaşılması istenmektedir. Dünya hayatının geçiciliği hatırlatılarak Allah rızası doğrultusundaki davranışların değerli ve kalıcı olduğu vurgulanmaktadır. İman etmenin yanında Allah'a tevekkül edenlerin, büyük günahlardan ve hayasızlıktan sakınanların, öfkesine hâkim olanların, namaza devam edenlerin, Allah rızası için infakta bulunanların, önemli işleri istişare ederek yürütenlerin, haksızlığa karşı birlik içinde olanların, affedici ve barışçı olanların, zorluklara göğüs gerip sabır gösterenlerin de ebedî mutluluğa hak kazanacağı belirtilmektedir. Ahiret hayatına tekrar değinilerek kendilerine ve başka kimselere zulmedenlerin o günkü acıklı hallerinden söz edilmektedir. Resûl-i Ekrem dönemindeki inançsızlardan ve sonraki dönemlerde gelecek olan tüm inançsızlardan kendilerine ölüm gelmeden önce Yüce Allah'ın davetine icabet etmeleri istenmektedir. Yüz çevirdikleri takdirde Hz. Peygamber'in ve ondan sonraki davetçilerin tebliğden başka yapacak hiçbir şeylerinin bulunmadığı bildirilmektedir. İnsanların çocuk sahibi olması dahil kâinatta meydana gelen her hadisenin Allah'ın tasarrufunda olduğu bir kez daha hatırlatılmaktadır.

Suresinin son ayetleri de vahiyle ilgilidir. Allah'ın insanlarla konuşma yöntemleri olan "doğrudan psikolojik muhtevaya intikal ettirme, perde arkasından duyurma ve bir elçi (Cebrâil) vasıtasıyla bildirme hususuna temas edilmektedir." Hz. Peygamber'in kendisine peygamberlik görevi verilmeden önce herhangi bir hazırlık yapmadığı halde ilâhî vahye mazhar kılındığı ve kendisine uyanları Allah'a götüren doğru yolda rehberlik ettiği ifade edilmektedir. Tevhidin önemini vurgulayan bir cümle ile sure sona ermektedir.[164]

[164] Topaloğlu, "Şûrâ Sûresi".

2. Şûrâ Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Şûrâ Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi

Şûrâ 42/3

"كَذٰلِكَ يُوحِي اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَۙ اللهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"

"Aziz ve derin hikmet sahibi olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahiy gönderiyor."

Ayetteki يُوحِي kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, hâ (ح) harfinin fethası ile يُوحَى şeklinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları يُوحِي vechinde okumuşlardır. [165]

Zemahşeri'ye göre ayette ifade edilen şeyleri vahyetmenin "Allah'ın kanunu ve örfü olduğuna delalet etmesi" açısından mâzi siğasıyla اَوْحَى اِلَيْكَ *"sana vahyetti"* dememiş, müzâri siğasıyla يُوحِي اِلَيْكَ *"sana vahyediyor"* buyurmuştur.

İbn Kesîr meçhul siğasıyla يُوحَى اِلَيْكَ şeklinde okumuş ve mana *"sana vahyolunuyor"* olmuştur. Buna göre يُوحِي kelimesini ref' eden şey; sanki birisi, *"vahyeden kimdir?"* diye sormuş da bunun üzerine اَللّٰه Allah denilmiştir. Yani bu surenin de muhtevasında bulunan Kurân-ı Kerîm sana Allah tarafından vahyolunuyor şeklinde bir mana verilmektedir.[166]

Şûrâ 42/5

"تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِۜ اَلَآ اِنَّ اللهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ "

"Gökler (haşyetten) neredeyse üstlerinden çatlayacak. Melekler de rablerinin yüceliğini hamd ile dile getiriyorlar ve yerdekilerin bağışlanmasını diliyorlar. İyi biliniz ki bağışlaması ve merhameti sınırsız olan ancak Allah'tır."

Ayetin başında geçen تَكَادُ kelimesini:

- ✓ İmam Nâfi ve Kisâî يَكَادُ şeklinde yâ (ي) ile okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları tâ (ت) ile okumuşlardır.

يَتَفَطَّرْنَ kelimesini:

[165] Paluvî, *Zübdetu'l-irfân*, 311.
[166] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, c.16,s. 3.

- ✓ Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be ve Ya'kûb يَنْفَطِرْنَ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يَتَفَطَّرْنَ vechiyle okumuşlardır.[167]

"Göklerin üstlerinden çatlaması, Allah'ın azametinden ve şanının yüceliğinden dolayıdır." يَتَفَطَّرْنَ yani *"çatlayacaklar"* anlamındaki kelimeyi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be ve Ya'kûb; Yüce Allah'ın İnfitâr suresinde *"Gök yarıldığı zaman"* buyruğunda olduğu gibi (انفطار) *"çatlamak"* tan gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Mana olarak çok fazla fark bulunmamasına rağmen mübalağa/çokluk anlamı tefa'ul babından kaynaklanmaktadır. Bu da *"Gökler üstlerinden çatlayacak, hem de öyle bir çatlayacak ki paramparça olacak"* şeklinde bir mana ortaya çıkarmaktadır.

Şûrâ 42/25

"وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ"

"Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur."
Ayetin sonundaki مَا تَفْعَلُونَ kelimesini:

- ✓ Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs tâ (ت) ile مَا تَفْعَلُونَ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları yâ (ي) ile مَا يَفْعَلُونَ şeklinde okumuşlardır.[168]

مَا تَفْعَلُونَ şeklinde muhatap siğasında okunduğunda *"Ne yaptığınızı bilen…"* şeklinde bir mana verilmektedir. Bunun yanı sıra yâ (ي) ile مَا يَفْعَلُونَ şeklinde gâib siğasında okuduğumuzda anlam şu şekilde olmaktadır: *"Allah onların yaptıklarını bilir, onların yapmış olduğu iyi amellere karşılık mükafat verir, yapmış olduğu kötülüklere karşı da cezalandırır."*[169]

Şûrâ 42/30

"وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ "

"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar."
Ayetteki فَبِمَا كَسَبَتْ kelimesini:

[167] Dimyâtî, *İthâf*, 448-449.
[168] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 395.
[169] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/222.

- ✓ Ebû Ca'fer, Nâfi ve İbn-i Amir بِمَا كَسَبَتْ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları fâ (ف) ile فَبِمَا كَسَبَتْ diye okumuşlardır. [170]

Bu kelime başında ف ile فَبِمَا şeklinde okunduğu zaman ayetin başındaki ما şart ismi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla böyle okunduğunda ayetin baş kısmı şart devamı ise şartın cevabı olurken ayete şöyle mana verilir; *"Başınıza her ne musibet gelirse, bu kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir."*

Üç imamın okuduğu şekliyle yani kelimenin başında ف olmadan بِمَا ile değerlendirip ayetin başındaki ما ism-i mevsul olarak kabul edildiği durumda cümlenin ilk kısmı mübteda, devamı ise şart olmaksızın haberi olmaktadır. Böylece ayeti tercüme ettiğimizde mana şu şekilde olmaktadır. *"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir."*[171]

Her iki okuyuşun da caiz olduğunu belirtmekle birlikte baştaki "ما" nın şart ismi olduğu bu durumda, devamında gelen "musibet" kelimesinin umum manasıyla "bütün musibetler" şeklinde anlaşılacağı için ف ile فَبِمَا şeklindeki okuyuşun kastedilen anlamı yansıtmak bakımından daha evlâ olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte iki vecihle de meydana gelen tercümeyi incelediğimizde aralarında çok büyük bir değişiklik olmadığı müşahede edilmektedir.

Şûrâ 42/35

"وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِنَاۚ مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ "

"Böylece ayetlerimize karşı mücadele verenler bilsinler ki kendileri için kaçacak yer yoktur."

Ayetteki وَيَعْلَمَ kelimesini:

- ✓ Nâfî ve İbn-i Âmir mîm'in (م) dammesiyle وَيَعْلَمُ şeklinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları fetha ile وَيَعْلَمَ vechinde okumuşlardır.[172]

Nâfi ve İbn-i Âmir ilgili kelimeyi damme ile وَيَعْلَمُ şeklindeki vecihte okumaları müfessirler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bir görüşe göre şart ve cevaptan sonra yeni bir cümleye başlangıç olduğu için bu şekilde okunur. Tevbe suresinde وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ *"Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin."*[173]

[170] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 395.
[171] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 31-32.
[172] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 227.
[173] Tevbe, 9/14.

diye buyurduktan sonra وَيَتُوبُ اللهُ عَلٰى مَنْ يَشَّاءُ *"Allah dilediğine tevbe nasip eder."* şeklinde fiilin merfu okunmasına benzemektedir ya da bu şekilde okunduğunda hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olabilir ve manası *"Onlar... bilecekler"* demek olur. Nasb okunması ise sarf kaidesi gereğidir. Zeccâca göre nasb edilmesi nasb edatının (ان) takdirine binaendir. Çünkü ondan önce gelen fiil cezimlidir.[174] Kelimenin cezimli olarak okunması ile; *"Eğer Allah dilerse üç şeyi yani, birtakım kimseleri kurtarmayı, birtakım kimseleri helak etmeyi ve birtakım kimseleri sakındırmayı birlikte yapar."* şeklinde bir mana ortaya çıkmış olur.[175]

Şûrâ 42/37

"وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ "

"Onlar büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınırlar, öfkelendiklerinde dahi bağışlarlar."

Ayette geçen كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ ifadesini:

- ✓ Hamza, Kisâî ve Halef كَبِيرَ الْإِثْمِ şeklinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ vechinde okumuşlardır.[176]

Bu ayetteki kıraat farklılığı, çalışmaya konu olan كَبَٰٓئِرَ kelimesinin tekil veya çoğul formunda okunması ile ilgilidir. Çoğul vechiyle yani كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ *"büyük günahlardan"* şeklinde okunduğunda büyük günahların birden fazla olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Söz konusu kelime tekil vechiyle okunduğunda كَبِير الْإِثْم *"günahın büyüğü"* anlamı ortaya çıkar. Şu kadar var ki izafet yapıldığında bazen tekil bir lafızla çoğul kastedilebilir. Buna örnek olarak Nahl suresinde وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ اللهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ *"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir."*[177] geçen نِعْمَةَ kelimesi tekil olsa da kastettiği mana çoğuldur yani Allah'ın bizlere vermiş olduğu nimetleri sayamayacağımız kadar çoktur. Ayrıca İbn-i Abbas'a göre كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ ifadesinin manası "Allah'a ortak koşma, şirk" olduğu rivayet olunmuştur. Ancak böyle bir mananın çok da uygun olmadığını ifade

[174] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 33-34.
[175] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 603.
[176] Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Cezerî el-İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, thk. Enes Mehera (Beyrut, 1420), 307.
[177] Nahl 16/18.

edilmektedir. Evet günahların en büyüğünün şirk olduğu bilinmekle birlikte büyük günahların birden fazla olduğu genel olarak kabul gören bir konudur.

Nihayetinde tekil vechiyle كَبِيرَ الْإِثْمِ şeklinde okunduğunda büyük günahın bir tane olduğu anlaşılabilirse de kastedilen mananın çoğul olması nedeniyle كَبَائِرَ الْإِثْمِ vechinin mana ile daha uygun düştüğünü ifade edebiliriz. En iyisini Allah bilir.

Şûrâ 42/51

"وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلَّا وَحْياً اَوْ مِنْ وَرَاىٕ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَٓاءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ "

"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir."

Ayetteki يُرْسِلَ ve فَيُوحِيَ kelimelerini:

- ✓ İmam Nâfi يُرْسِلُ ve فَيُوحِي şeklinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları يُرْسِلَ ve فَيُوحِيَ vecihleriyle okumuşlardır.[178]

Ayet-i kerimede Allah'ın yarattığı kullarıyla konuşmasının hangi yollarla olduğu veya olabileceği bildirilmektedir. يُرْسِلَ ve فَيُوحِيَ lafızları elimizdeki Mushaflara göre mansûb olarak okunduğunda " وٰحياً" kelimesine atıf yapılmış olur ve yukarıda ifade ettiğimiz mana ortaya çıkmış olur. Yani Allah'ın, peygamber olsa da olmasa da bir beşer ile konuşmasının hangi yöntemlerle olabileceği sıralanmış olur. Çoğunluğun okuduğu bu veche göre söz konusu yollar; vahiy yoluyla, perde arkasından konuşma ile ve bir elçinin vahyi getirmesi olarak sıralanmıştır.

Nafi'nin yukarıda da belirttiğimiz gibi iki harfi de ref ile اَوْ يُرْسِلُ رَسُولاً فَيُوحِي vechinde okumasıyla mana, *"yahut bir elçi gönderip onun vahyetmesiyle…"* şeklinde değişime uğramaktadır. يُرْسِلَ ifadesinin ref ile okunmasına hal konumunda olmasının sebep olduğu, ifadenin ise (موحيا او مرسلا) vahyedici olarak ya da elçi göndererek takdirinde olduğu belirtilmektedir.[179]

Ayette geçen bu kıraat ihtilafının manaya önemli ölçüde etkisinin olduğundan söz edebiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi *"Göndermek"* ve *"vahyetmek"* fiillerinden, öncesine atıf yapılarak mansûb okunduğu vecihte; Allah'ın bir beşer ile konuşmasının yöntemlerinden birinin de bir elçi göndermesi ve muradını bu elçi aracılığıyla iletmesi

[178] Dimyâtî, *İthâf,* 451.
[179] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 54.

olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ibarenin, öncesine atıf yapılmadan yeni bir cümleye başlangıç olarak okunmasıyla, elçiyi göndermenin ve gönderilen elçiyle vahyi iletmesinin, Allah'ın beşer bir kimse ile konuşma yollarından biri olmadığı anlamına gelmektedir. Çünkü burada vahiy yoluyla ve perde arkasından konuşma yöntemi doğrudan Allah ile konuşma şeklinde değerlendirilebilir. Fakat gerçek şu ki araya bir elçinin girmesi durumunda bu "konuşma" olmaktan çıkar. Mansûb olarak okunan vecihte ise Allah'ın bir beşer ile konuşmasının bizim idrak edemeyeceğimiz bir mahiyette olduğu hatırlatılarak; vahyin, perde arkasından konuşmanın ve elçi göndermenin bu açıdan değerlendirildiğinde aralarında fark olmadığı, dolayısıyla bu yöntemlerin hepsinin de Allah'ın bir beşer ile konuşmasının yolu olabileceği kabul edilmektedir.

b. Şûrâ Suresinde Manaya Etki Etmeyen Kıraatler

Şûrâ 42/23

"ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِۗ قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰىۗ وَمَنْ يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًاۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ"

"*İşte Allah'ın, iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği nimet budur. De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum. Kim bir iyilik işlerse onun sevabını fazlasıyla veririz. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.*"

Altı çizili olan يُبَشِّرُ kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî يَبْشُرُ şeklinde okurken\
- ✓ Diğerleri يُبَشِّرُ vechiyle okumuşlardır.[180]

Bundan önceki ayette Cenab-ı Allah'ın iman eden, dünya ve ahiret için hayırlı işler yapan kullarına mükafatının cennet bahçeleri olduğu ve Rablerinin katında onlara dilediklerinin verileceği ifade edilmiştir. Bu ayette de yüce Allah'ın iman edip salih amel işleyen kullarına müjdelediği şeyin işte bu cennet ve katında ondan dilediklerdir.

[180] Paluvî, *Zübdetu'l-irfân*, 312.

Bunun için ise akrabalık bağını gözetmekten başka hiçbir karşılık beklemediği belirtilmiştir.

Keşşaf'ta belirtildiğine göre altı çizili olarak belirttiğimiz يُبَشِّر fiili بَشَّرَهُ / أَبْشَرَهُ , يُبَشِّرُ / يُبْشِرُ ve بَشَرَهُ / يَبْشُرُ şekillerinde okunmuştur. İfade aslında ذلك الثواب يبشرالله به عباده (İşte, Allah'ın, kullarını kendisiyle müjdelediği sevap!) şeklinde olup واختار موسى قومه (Musa kavminden… seçmişti)[181] ifadesindeki gibi harf-i cer hazfedilmiştir. Yine ifadenin aslı ذلك التبشير الذى يبشره الله عباده ''İşte, Allah'ın kullarına verdiği müjde'' şeklinde olabileceği de söylenmiştir.[182]

İfadede hazfedilmiş lafızlar bulunmakla birlikte anlamı şu şekildedir: *"Allah Mü'min kullarına bunu müjdeliyor ki, dünyada iken sevinsinler ve bundan dolayı daha çok itaat etme arzusu duysunlar."*

Şûrâ 42/27

"وَلَوْ بَسَطَ اللهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاۤءُ اِنَّهُ بِعِبَادِهٖ خَبِيرٌ بَصِيرٌ"

"Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir."

Ayette geçen يُنَزِّلُ kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb يُنْزِلُ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُنَزِّلُ vechinde okumuşlardır.[183]

Rivayete göre Habbâb bin Eret: *"Bu ayet bizim için inmiştir. Çünkü biz, Kurayza, Kaynuka ve Nadiroğullarının mallarına göz dikip sahip oldukları malların bizim olmasını arzu etmiştik"* demiştir. Ancak bu ayetin zenginlik, bol ve geniş rızık isteyen ehl-i suffa için nazil olduğu da ileri sürülmüştür. Devamında ise *"Fakat o ne kadar isterse (rızkı o kadar) indirir."* buyrulmuştur.

[181] A'râf,7/155.
[182] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 220.
[183] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 599.

İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb çoğunluğun okuduğu يُنَزِّلُ kelimesini nûn (ن) harfini sakin ve zây (ز) harfini şeddesiz olarak يُنْزِلُ vechinde okumuşlardır.

Şûrâ 42/28

"وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ"

"İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan O'dur."

Ayetteki يُنَزِّلُ lafzını:

- ✓ İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Yaʿkûb ve Halef يُنْزِلُ vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُنَزِّلُ şeklinde okumuşlardır.[184]

Allah'u Teâla bir önceki ayette rızıkları fazlaca vermenin hem toplumsal olarak olumsuz yönlerin doğuracağını ve hem de dinlerine zarar verebileceklerini bildiği için onları ihtiyaçları kadar rızıklandıracağını beyan etmişti. Bu ayette de onların elbette rızka ihtiyaç duyduğunu, kendisinin de bu rızkı onlara vereceğini bildirmiş ve *"İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetinin yayan O'dur."* buyurmuştur. Yine rivayete göre adamın biri Hz. Ömer'e: *"Ey Mü'minlerin emiri yağmurun damlası dahi yağmadı, bulut çok az ve insanların artık umudu kalmadı"* deyince Hz. Ömer: *"İnşallah üzerinize yağmurun yağdırılması yakındır."* dedikten sonra bu ayeti okudu.

Hem bu ayette hem de bir önceki ayette geçen يُنَزِّلُ fiilini bu ayette İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Yaʿkûb ve Halef; nûn harfini sakin ve zây (ز) harfini şeddesiz olarak يُنْزِلُ şeklinde okumuşlardır. Dikkat edilirse yirmi yedinci ayette geçen aynı fiili sadece İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Yaʿkûb يُنْزِلُ şeklinde okumuşlardır. Yani Hamza, Kisaî ve Halef bir önceki ayette söz konusu fiili şeddeli okumuşlarken burada يُنْزِلُ şeklinde okumuşlardır.

[184] Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 599.

Şûrâ 42/32

"وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِۚ"

"Denizde (yelkenlerini) bayraklar gibi (açarak) süzülüp giden gemiler de O'nun kudretinin kanıtlarındandır."

Altını çizerek işaret ettiğimiz الْجَوَار kelimesini:

- ✓ Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ca'fer ve Ya'kûb الْجَوَارِى şeklinde okurlarken,
- ✓ Diğerleri ayette geçtiği gibi الْجَوَارِ şeklinde okumuşlardır.[185]

Yüce Allah kainattaki eşsiz düzenin sağlanması için koymuş olduğu kurallardan birini misal göstererek her şeyin en ince ayrıntısına kadar sistemli biçimde yaratıldığını her şeye gücünün nasıl yettiğini ortaya koymuştur.

Kıraat imamlarının okuyuş şeklinde ihtilaf ettikleri ve çoğunluğun bu şekilde okuduğu الْجَوَارِ kelimesini Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ca'fer ve Ya'kûb الْجَوَارِى şeklinde okumuşlardır. Burada yâ (ى)'nın gösterilmesi kelimenin aslından olmasından dolayıdır. Hazfedilmesi ise okuyuşta kolaylık olması içindir. جوار kelimesi, السُفُنُ الجَوَارِ ''Akıp giden gemiler'' takdirindedir. Kolayca anlaşılabilmesi için mevsuf durumunda olan سُفُن (gemiler) kelimesi hazfedilmiştir.

Şûrâ 42/33

"اِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖۚ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍۙ "

"O dilese rüzgârı dindirir de gemiler denizin üzerinde hareketsiz kalıverirler. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır."

Ayetteki الرِّيحَ kelimesini:

- ✓ Nâfi ve Ebû Ca'fer çoğul vechiyle الرِّيَاحَ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları الرِّيحَ şeklinde okumuşlardır[186]

Yine bu ayette de Yüce Allah'ın sonsuz kudretine delalet eden işaretlerden birisi zikredilmektedir. Denizin üzerinde yüzen koskoca gemilerin, Allah'ın rüzgârı kesmesiyle denizin ortasında hareket etmeden kalacağı buyurulmaktadır. Bunda da sabreden şükreden herkes için ibretler olduğu beyan edilmektedir.

[185] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 396.
[186] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 227.

Rüzgâr anlamındaki الرِّيحَ kelimesini Nâfi ve Ebû Ca'fer çoğul vechiyle الرِّيَاحَ şeklinde okumuşlardır.

c. Şûrâ Suresindeki Şâz Kıraatler

Şûrâ 42/1-2

"حٰمٓ عٓسٓقٓ"

"Hâ. Mîm."

Hurûf-ı Mukattaa harflerinden oluşan عٓسٓقٓlafzını:

- ✓ Âmeş hurûf-ı mukattaa harflerinden ayn (ع) harfi olmadan حم سق şeklinde okumuştur.[187]

Kur'an-ı Kerim'de 29 surenin başında bulunan hurûf-ı mukataaların ne manaya geldiği ve mahiyetinin ne olduğu ile ilgili söz söylemek oldukça zordur. Bu yüzden burada hurûf-ı mukataanın bilgisinin Allah'a ait olduğunu ifade edip; Âmeş'in ikinci ayeti ayn (ع) harfi olmadan حم سق şeklinde okuduğunu dile getirerek farklı bir çalışmanın konusu olan hurûf-ı mukataa ile ilgili kapsamlı bir açıklamaya yer verilmeyecektir.

C. ZUHRUF SURESİNİN KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Zuhruf Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Zuhruf Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri

Zuhruf suresi, "Havâmîm'' grubundan olup Fussilet ve Şûrâ surelerinin nazil olduğu dönemlerde inmiş, muhtevası da onların muhtevalarıyla benzerlik gösteren suredir. Mekke'de Hz. Peygambere ve ona tabi Müslümanlara karşı kâfirlerin zorbalıklarının had safhaya ulaştığı, hatta Dâru'n-Nedve'de bir araya gelerek peygamberimizi öldürme planları yaptıkları bir dönemde nazil olmuştur. Zuhruf Suresi'nde ayetlerin anlam yönünden birbirlerine kuvvetle bağlı olması ve bölümlerinin bütünlük arz etmesi, surenin bir defada nazil olduğu kanaatini beraberinde getirmektedir.

Bazı tefsirlerde "Zuhruf suresini okuyan kimse kıyamet gününde kendilerine, "*Ey kullarım! Artık şimdi sizin için hiçbir korku söz konusu değildir ve siz üzülecek değilsiniz, hesaba çekilmeden cennete girin*!" şeklinde hitap edilecek kimseler içerisinde yer alır"

[187] Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/249.

manasındaki hadisin mevzu olduğu kabul edilmektedir.[188] Fakat Zuhruf suresinin de dahil olduğu otuz kadar surenin İncil yerine Hz. Peygamber'e verildiğini bildiren hadisin sahih olduğu tespit edilmiştir.[189]

b. Zuhruf Suresinin Özellikleri ve Konusu

Sure ismini 35. Ayette geçen *"altın ve mücevher"* anlamına gelen "Zuhruf" (زُخْرُفًا) kelimesinden almıştır. Sözlükte: "süs anlamına gelen, süslenmek için vazgeçilmez bir araç olduğu için altın" manasında da kullanılan Zuhruf kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de En'âm 6/112, Yûnus10/24, İsrâ 17/93 surelerinde de geçmektedir.[190] Râğıb el-İsfahânî'ye göre زُخْرُف kelimesi ''nakışla işlenmiş takı'' anlamındadır.[191] Surede bunlardan söz edilmekle birlikte, Allah'ın insana sahip olduğu mücevherle değil, iman edip etmemesi gibi davranışlarına göre değer verdiği anlatıldığı için sure bu adla anılmıştır.[192]

Mekke döneminde Şûrâ suresinden sonra nazil olan sure, adını 35. ayette geçen "zuhruf" (altın ve mücevher) kelimesinden almış olduğunu bir önceki başlıkta da ifade etmiştik. Zuhruf suresinin tamamının Mekke döneminde nazil olduğu hakkında müfessirler arasında pek ihtilâf bulunmamaktadır. Bununla birlikte Mukâtil b. Süleymân'ın "Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor! Rahmân'dan başka kulluk edilecek ilâhlar var etmiş miyiz?" meâlindeki 45. ayetin tefsiri bağlamında "Ayette Hz. Peygamber'e Yahudilere soru sorması emredilmektedir." şeklindeki yorumu[193] ve Mekke'de Yahudilerin bulunmaması müfessirleri söz konusu ayetin Medine'de nazil olduğu yönünde bir kanaate götürmüş olması muhtemeldir. Sure Hâ-mîm ile başlayan surelerin dördüncüsüdür. Seksen dokuz ayetten ibarettir.

Kur'an-ı Kerîm'in mucize olma özelliğinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in Hak peygamber, onun tebliğ ettiği dinin ise Hak din olduğunu kanıtlamaktır. Bu ana konu çerçevesinde zaman zaman şirkin çelişkilerle dolu bir inanç olduğuna, daha önceki milletlerin hak dine karşı takındıkları tavır karşılığında aldıkları sonuca, dünya ve ahiretteki nimetlerinin kıyaslamasına, sonsuz olanın geçici olana tercih edilmesinin gerektiğine dikkat çekilmiştir.

---

[188] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 684.
[189] Bekir Topaloğlu, "Zuhruf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/504-505.
[190] Hayreddin Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 762-763.
[191] Râğıb el-İsfhânî, *el-Müfredât,* 212.
[192] İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Dâru'l-Fikr: Beyrut, ts.), 261.
[193] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 796.

Zuhruf suresinin mahiyetini üç bölümde incelemek mümkündür. Surenin ilk kısmında Kur'an'ı Kerim'in vahiy ürünü olduğu, ancak haddi aşanların, gerçeği inkâr edenlerin buna yanaşmadıkları ve önceki peygamberlerin dönemlerinde de buna benzer davranışlarda bulunanların helâk edildiği bildirilir.

Birinci bölümde Allah'ın varlığı ve birliği, kâinatı yaratan ve insan için dünyayı yaşanabilir kılan Yüce Allah'ın varlığının aslında inkâr edenler tarafından bilindiği vurgulanır. Ancak inkârcılar, kız çocuklarına baba olmayı kendileri için bir aşağılanma olarak kabul etmelerine rağmen dişi olarak niteledikleri meleklere kutsallık atfedip onlara tapınmışlar, bu ibadet türünün atalarından miras olduğunu iddia etmişler ve daha da haddi aşarak bunu Allah'ın dilemeseydi gerçekleştiremeyeceklerini ileri sürmüşler. Daha sonra geçmişte gönderilen peygamberlerin hitap ettiği kavimler içinde atalar kültüne bağlı olanların bulunduğu, fakat bunların helâk edildiği haber verilmektedir. Babasının da bağlı olduğu puta tapmayı terk eden Hz. İbrâhim'in, tevhid anlayışını kendinden sonra gelen nesillere miras bıraktığı beyan edilmektedir.

İkinci kısımda Mekke müşriklerine dikkat çekilerek kendilerine Kur'an ve onu beyan eden peygamber gelince O'nun tesirli bir büyü olduğunu ileri sürdükleri, Kur'an'ın Mekke veya Medine eşrafından servet ve sosyal statüsü büyük bir şahsiyete gelmesinin gerektiğini söyledikleri belirtilir. Ardından serveti paylaştırmanın Allah'ın dilemesi ve kudretinin sınırları içerisine girdiği ifade edilir; insanlara güzel evlerin ve mücevherlerin verilmesi durumunda onların dünyadaki zenginliğe aldanıp küfür ve inkâra sapacakları ve hep beraber âhirette azaba maruz kalacakları anlatılır. Devamında Hz. Peygambere mânevî yönden sağır olanlara sesini duyuramayacağı, kör olanlara ve hak yolundan tamamen sapan kimselere gerçeği gösteremeyeceği bildirilir. Kur'an'ın hem onu tebliğ eden Hz. Peygambere hem de iman eden kimseler için öğüt ve şeref vesilesi olduğu belirtilir. İktidarına ve ihtişamlı yaşamının hep böyle süreceğine inanıp büyüklük taslayan Firavun'la Hz. Mûsâ'nın mücadelesine değinilir, Firavun ve ona tabi olanların sonrakilere ibret olacak şekilde nasıl helâk edildiği haber verilir. Asr-ı Saadet'te Allah'a ortak koşanların Hristiyanların taptığı İsa ile kendilerinin taptıkları arasında kıyasa cevap verildikten sonra Hz. İsa'nın tebliğine kısaca değinilir ve onun hakkında yanlış inanış, tutum ve davranışta bulunanlara elem verici azabın uygulanacağı bildirilir.

Surenin üçüncü ve son bölümde âhiret hayatı ile ilgili bazı husular ve kıyamet gününün aniden vuku bulacağının haber verilmesiyle başlar. Allah'a iman ederek emirlerine

uyanların korkudan emin olacakları ve üzülmeyecekleri belirtilir ve ahirette onlara verilecek cennet nimetlerine temas edilir. "Mücrim" diye nitelendirilen kafirlerin ebedi olarak cehennemde kalacakları, bunun onlar için bir zulüm olmadığı dünyadaki davranışlarının karşılığı olduğu ve şiddetli azap yüzünden bir an önce ölme arzularının da yerine getirilmeyeceği beyan edilir. Son yedi ayette, surenin başında değinilen "tevhid" konularını pekiştiren beyanatları içerir. Son iki ayette Hz. Peygamberin her şeyi yapmasına rağmen müşriklerin iman etmeyişine dair Rabbine yaptığı şikayeti ve Cenâb-ı Hakk'ın şu anda onlara nasıl davranması gerektiğine dair hususları anlatılır; çünkü onlar şu an için göremedikleri bazı hakikatleri pek yakında göreceklerdir.[194]

2. Zuhruf Suresinin KIRAATLER Yönünden İncelenmesi

a. Zuhruf Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi

Zuhruf 43/5

"اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً اَنْ كُنْتُمْ قَوْماً مُسْرِفِينَ "

"Siz kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur'an ile uyarmaktan vaz mı geçelim"

Ayette geçen اَنْ كُنْتُمْ kelimesini:

- ✓ Nâfi, Hamza, Kisâî ve Halef hemzenin kesrasıyla اِنْ كُنْتُمْ şeklinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları اَنْ كُنْتُمْ şeklinde okumuşlardır.[195]

Bu ayetteki kıraat farklılığının manaya olan etkisine baktığımızda Nâfi, Hamza, Kisâî ve Halef'in okumuş olduğu اِنْ كُنْتُمْ vechinde ortaya şöyle bir anlam çıkmaktadır: "Eğer siz haddi aşanlar olursanız, zikri sizden uzaklaştırıp inzalinden vazgeçmeyiz" Öte yandan اِنْ edatının (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve faizden artakalanları bırakın, çünkü siz Mü'minsiniz"[196] ayetinde olduğu gibi اِذْ (çünkü) manasında kullanılmış olduğunu ifade edebiliriz.

اَنْ edatıyla okunduğunda ise, müfessirlerin burada illet, sebep manası olduğunda hemfikir olduklarını görüyoruz. Yani bu vecihte okunduğunda şöyle bir anlam ortaya çıkmaktadır:

[194] Topaloğlu, "Zuhruf Sûresi", 44/504-505.
[195] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr,* 307.
[196] Bakara, 2/278.

“Siz haddi aşan bir toplum olduğunuz için, biz sizi Kur’an ile uyarmayacak mıyız? Bilakis uyarmaktan geri durmayacağız.”

Bursevî’ye göre ayette kastedilen mana şöyledir: “*Evet, aslında sizin içinde bulunduğunuz bu durumunuz, sizi bu halde kendinizle baş başa bırakıp küfür ve sapıklık üzere ölerek ebedî azapta kalmanızı gerektirir. Fakat biz rahmetimizin genişliğinden dolayı böyle yapmıyor, “ne hâliniz varsa görün demiyor”, bilakis size güvenilir bir peygamber göndererek, açık ve açıklayıcı bir kitap indirerek size gerçeği gösteriyor ve sizi doğru yola sevk ediyoruz*.”[197]

Sonuç olarak her iki vechi dikkatle incelediğimizde görüyoruz ki her ne kadar anlamlar yakın görünse de aralarında kısmen farklılık mevcuttur. Birinci kıraatte Allah’a ortak koşanların haddi aşmalarının ve aşırı gitmelerinin ihtimal dahilinde olduğu zikredilmiş, bu durumun olasılığı dile getirilmiştir. İkinci kıraatte ise bu duruma onların üzerinde bulundukları hallerinin sebep olduğu dile getirilmiştir. Ayetin muhatabı olan müşriklerin her durumda Kur’an-ın ikazına maruz kalacakları mesajı verilmektedir.

Zuhruf 43/19

"وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًاۗ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۗ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ"

“Rahmân’ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir.”

Ayetteki عِبَادُ الرَّحْمٰنِ ifadesini:

- ✓ Nâfi, İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Ca‘fer ve Ya‘kûb عِنْدَ الرَّحْمٰنِ şeklinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları عِبَادُ الرَّحْمٰنِ vechiyle okumuşlardır.[198]

عِبَادُ الرَّحْمٰنِ lafzında geçen عِبَادُ kelimesiyle isnadın daha ileriye gittiğini görüyoruz. Ayrıca Cenab-ı Allah; meleklerin Allah’ın kızları olduğunu iddia edenleri yalanlamış ve gerçekte bunların Allah’ın kulları oldukları, kızları olmadıkları onlara haber verilmiştir.

Söz konusu ifade عِنْدَ vechiyle okuduğunda mana: “Rahman’ın yanında/nezdinde bulunan…” şeklinde olmaktadır. Ebû Hatim de bu kıraati tercih etmiş ve bu tercihini şu üç şekilde delillendirmiştir:

[197] Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 268-269.
[198] Dimyâtî, *İthâf,* 454.

Bu okuma *"Şüphe yok ki Rabbinin nezdindekiler"*[199] ve *"Göklerde ve yerlerde kim varsa O'nundur, Onun yanında olanlar ise…"*[200] ayetlerine uygun düşer.

Bütün mahlûkat zaten Cenab-ı Hakk'ın kullarıdır. Bunun عِبَادُ الرَّحْمٰنِ şeklinde okunmasıyla melekler için bir medh söz konusu olmaz.

İfadenin takdiri "Melekler, o kafirlerin yanında değil, Rahman'ın yanında/katındadırlar. Öyleyse bu kafirler o meleklerin dişi olduklarını nasıl bilebilirler?"

Meleklerden kullar diye söz edilmesi onlar için övgü niteliğindedir. Yani ibadetin en ileri derecesinde olanlara nasıl olur da ibadet ederler. Öte yandan kendilerinde bir delil olmadan onların dişi olduklarına nasıl karar verdiler.[201]

Sonuç olarak birinci okuyuşta meleklerin Allah'ın kızları değil, ancak kulları olduğu vurgulanmıştır. Müşriklerin melekleri bu vasıfta nitelemelerine karşılık Cenab-ı Hakk melekler için *"kullar"* ifadesini kullanmıştır.

İkinci kıraatte ise; müşriklerin diğer başka ayetlerde de işaret ettiği gibi "melekleri Allah'ın kızları" olarak nitelemelerine cevaben onların Allah'ın katında bulunduğu dolayısıyla onları göremeyecekleri, göremediği varlıklar hakkında nasıl hüküm verdikleri, kafirlerin neye dayanarak bu hükme vardıkları sorgulanmaktadır.

Zuhruf 43/24

"قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُّمْ عَلَيْهِ اٰبَآءَكُمْ ؕ قَالُوْٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ"

"Peygamber, "Size, atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?" diye sordu. Onlar da 'Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz' cevabını verdiler"

Ayetin başındaki قَالَ kelimesini:

- ✓ Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşir قُلْ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları قَالَ vechiyle okumuşlardır.

Ayetteki جِئْتُكُمْ kelimesini:

- ✓ Ebû Amr ve Ebû Ca'fer, أَوَلَوْ جِئْنَاكُمْ بِأَهْدَى şeklinde okurken.
- ✓ Diğer kıraat imamları جِئْتُكُمْ vechiyle okumuşlardır. [202]

Altı çizili olan kelimelerdeki kıraat farklılıklarının manaya olan etkisine baktığımızda قَالَ (dedi) fiilinin imamların çoğunluğu tarafından قُلْ (de ki) vechiyle

[199] Araf, 7/206.
[200] Enbiya, 21/19.
[201] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 72.
[202] Paluvî, *Zübdetu'l-irfân*, 315.

okunduğunu görmekteyiz. Bu vecihte ayet: ‘‘Ey Muhammed kavmine de ki: size atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?’’ şeklinde anlam kazanmaktadır. Bununla birlikte Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer جِئْنُكُمْ kelimesini جِئْنَاكُمْ şeklinde okumasıyla: ‘‘…daha doğrusunu getirsek de mi?..’’ diye bir anlam ortaya çıkmaktadır. Kurtubî, Hz. Peygamber’in müşriklere hitap olarak “Size daha doğrusunu getirsek de mi?” ifadesiyle, kendisinden önce gönderilmiş peygamberlere de bir vurgunun söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Her iki kıraat farklılığını bir arada değerlendirdiğimizde şöyle bir anlam ortaya çıkmaktadır: ‘‘Ey Peygamber de ki: size, atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsek de mi atalarınıza uyacaksınız?” Onlar da: “Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz” cevabını verdiler.[203]

Açıklamaya çalıştığımız kıraatlerin manayı çok fazla değiştirmediği görülmektedir. Bununla birlikte ikinci vechin daha kapsamlı bir anlam ihtiva ettiği ifade edilebilir.

Zuhruf 43/35

"وَزُخْرُفاًۭ وَإِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۖ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ"

‘‘Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Ahiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.’’

Ayetteki لَمَّا ifadesini:

- ✓ Âsım, Hamza ve Hişâm dışındaki diğer imamlar وَإِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۖ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları لَمَّا vechiyle okumuşlardır.[204]

Ayette geçen لَمَّا ifadesinin اِلَّا ‘ancak’ manasına geldiği bilinmektedir.[205] Bu görüşü desteklemek adına Übey (ra)’in Mushaf’ında geçen وَمَا ذٰلِكَ اِلَّا مَتَاعُ الحَيَاةِ الدُّنْيَا kıraatine işaret ederler.[206] Ayet bu vecihle okunduğunda; ‘‘Bunlar dünya hayatının geçici faydalarından başka bir şey değildir.’’ manasına gelmektedir.

Söz konusu ifade şeddesiz olarak لَمَا şeklinde okunduğunda alimlerimizden bazıları buradaki mîm’in zâid olduğu ve anlam olarak biraz daha kat’iyyet ve te’kîd ifade ettiğini

[203] Kurtubî, *Ahkâmû’l-Kurân*, 75.
[204] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 398.
[205] Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevi (Beyrut: Daru’l Kelimi’t-Tayyib, 1998), 272.
[206] Râzî, *Mefâtîḥu’l-Ğayb*, 631.

söylemişlerdir.[207] Ayet bu vecihle okunduğunda ise; ‘‘bunlar kesinlikle dünya hayatının geçici faydalarındandır’’ anlamı ortaya çıkmaktadır.

Özetle her iki vecihte ortaya çıkan anlamların birbirine yakın olduğu görülmektedir. İki veçhi birlikte değerlendirdiğimizde önceki ayeti de göz önünde bulundurursak, dünya hayatında insanları cezbeden şan-şöhretin, makam-mevki, mal-mülk gibi şeylerin geçici ve değersiz olduğuna güçlü bir şekilde vurgu yapılmıştır.

Zuhruf 43/36

"وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ"

“Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır.”

Ayette geçen نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً ifadesini:

- ✓ Ebû Bekir Şu‘be ve Ebû Ca‘fer يُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً vechiyle okumuşlardır.[208]

Kıraat imamımız Âsım’ın da tercih ettiği نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً ifadesinde Allah’ın emir ve yasaklarına uymayanlara, gerçeği görmezden gelenlere ‘‘biz’’ ifadesi kullanılarak sert bir üslupla uğrayacakları âkibet “Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz, artık bu onun arkadaşıdır.” şeklinde haber verilmektedir.[209] İkinci vecihte يُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً ifadesinde ise, fail ayetin ilk kısmındaki Rahman ifadesine döner ve ‘‘Rahman’ın zikrinden kim yüz çevirirse Rahman olan Allah ona bir şeytan musallat eder’’ ifadesi ortaya çıkar.

Dikkat edilecek olursa her iki okuyuşta da mana olarak çok büyük bir fark olmamakla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi ilk okuyuşta daha sert bir üslupla muhatapların dikkati çekilmek istenmiştir.

Zuhruf 43/38

"حَتّٰى اِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ"

---

[207] Ebû İshâk İbrâhim ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ani ve İ’râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî, (Beyrut: Âlemü’l Kütüb, 1988), 4/411.

[208] Hâmid Abdulfettah Pâluvî; Tahkik: Mustafa Atilla Akdemir, *Zübdetü’l-İrfân fî Vücûhi’l-Kur’an Baskı Nüshası*, (İstanbul, 1999), 499.

[209] Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 630.

"Sonunda o kişi bize gelince -şeytana hitaben- "Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!" der. Ne kötü arkadaş!"

Ayetteki حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا ifadesini:

- ✓ Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Ebû Bekir Şu'be ve Ebû Ca'fer, حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَانَا şeklinde okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا diye okumuşlardır. [210]

Altı çizili olan حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا ifadesinde gelen kişinin sadece kafirin kendisi olduğu ayetin manasında da açıkça belli olmaktadır.

Ayet حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَانَا vechiyle okunduğuna bu defa lafız tesniye (ikil) formunda okunmuştur. Nihayetinde huzurda hesaba çekilmek üzere kafirle beraber başka birinin de geleceği ortaya çıkar. Kıyamet günü hesap vermek için gelen kişi veya kişilerin kim olduğunu daha iyi anlayabilmek için ayetin siyak-sibak ilişkisine bakmak gerekir. 36-37. ayette; Rahmân'ın zikrinden gâfil olarak ömür süren kimseye şeytan musallat edileceği, bu kişinin o şeytanla çok yakınlık kuracağı, arkadaşlık ettiği şeytanın bunu doğru yoldan saptıracağı, fakat o bu durumun farkında bile olmadan kendinin hidayette olduğunu sanacağı anlatılmaktadır. Ayrıca müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği üzere kafirle beraber gelecek olanın onu yoldan çıkaran şeytan olduğu huzurda hesap vermeye kafirle beraber şeytanın ona arkadaşlık ederek geleceği ifade edilmiştir. Bu vecihte okuduğumuzda "sonunda kâfir ve onu yoldan çıkaran şeytan bize gelince kâfir şeytana hitaben: Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!" şeklinde anlamın genişlediğini görülmektedir.

Zuhruf 43/57

"وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلاً إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ "

"Meryem'in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yaygarayı basıyorlar."

Altı çizili olan يَصِدُّونَ kelimesini:

- ✓ Nâfi', İbn-i Âmir, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir, يَصُدُّونَ şeklinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları يَصِدُّونَ vechiyle okumuşlardır.[211]

[210] Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân*, 512.
[211] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, 95.

Ayette geçen kıraat farklılığının manaya olan etkisi ile ilgili görüşleri incelediğimizde iki farklı yaklaşım bulunduğunu ifade edebiliriz. İçlerinde hem dilci yönüyle hem de kıraatçi yönüyle bildiğimiz Kisâî başta olmak üzere, alimlerin bir kısmına göre her iki vechin de anlam açısından aynı olduğunu dile getirilmiştir.[212] Bu kanaatte olanlara göre her iki vecihte de mana; ‘‘gürültü çıkarmak, çığlık atmak, bağırıp çağırmak’’ anlamlarına gelir. Buna göre mana; “Meryem’in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı yaygara çıkardılar, gerçeği bastırdılar” olurken; alimlerimizin bir kısmına göre ise sâd (ص) harfinin damme ile okunmasıyla mananın *“yüz çevirmek”* şeklinde anlaşılacağı ifade edilmiştir. Bu vechiyle de ayetin manası “Meryem’in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yüz çevirdiler, Haktan saptılar.” şeklinde anlaşılmaktadır.

Ayetin sebeb-i nüzulüne dair rivayetleri dikkate aldığımızda, müşriklerin ilk önce sevinçlerinden gürültü çıkarmaları ve yaygara koparmaları يَصِدُّونَ *“Yaygara çıkardılar, bağrışmaya başladılar”* vechini; gerçek ortaya çıktığında ise ondan yüz çevirip arkalarını dönüp uzaklaşmaları da يَصُدُّونَ *“Yüz çevirdiler, haktan saptılar”* okuyuşunu güçlendirip teyit etmektedir. Böylece kıraat ihtilaflarının, manayı bütünüyle ortaya koymadaki rolünün ne denli büyük olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Zuhruf 43/85

"وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۚ وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ"

“Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların mülkiyeti kendisinin olan, kıyametin kopacağı zamanı yalnızca kendisi bilen ve kendisine döneceğiniz Allah’ın şanı ne yücedir!”

Ayetteki وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ifadesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, Hamza, Kisâî ve Halefü’l- Âşir وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ şeklinde okurken,
- ✓ Ruveys; وَاِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ve Ravh; وَاِلَيْهِ تَرْجِعُونَ şeklinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ vechinde okumuşlardır. [213]

Ayetin son kelimesinde meçhul olarak gelen تُرْجَعُونَ *“döndürüleceksiniz”* kelimesinin malûm olarak يُرْجَعُونَ *“döndürülecekler”* ve muhataptan gâib sîgaya geçerek يَرْجِعُونَ *“dönecekler”* veya تَرْجِعُونَ *“döneceksiniz”* vechindeki okunuşlardan ibaret olan kıraat farklılıkları manaya büyük bir farklılık katmamıştır. Tebliğ vazifesini yerine getirmeye

[212] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 103.
[213] Dimyâtî, *İthâf*, 460.

çalışan Hz. Peygambere yönelik müşriklerin tutum ve davranışları üzerine Cenab-ı Hakk Peygamberimize: ‘‘Onları bırak ve sizinle kavgam yok de. Yakında bilecekler!’’ buyurmasıyla sure sona ermiştir. İşte bu bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde Beyzavî; kelimenin muhatap sîgasıyla okunmasının Hz. Peygambere teselli ve müşriklere bir tehdit olarak yorumlanabileceğini ifade etmiştir.[214] Gâib sîgası ile okunmasının da siyak-sibak ilişkisi içerisinde uyumlu olduğu görüşü savunulmuştur.

Zuhruf 43/88

"وَقِيلِهِۦ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ "

“Allah, peygamberin “Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk” dediğini de biliyor.”

- ✓ Âsım ve Hamza dışındaki diğer kıraat imamları altı çizili olan وَقِيلِهِۦ kelimesini وَقِيلَهُ diye okumuşlardır.[215]

Altı çizili olan kelimenin elimizdeki Kur’an-ı Kerim’lerde olduğu gibi وَقِيلِهِۦ şeklinde okunması ile ilgili müfessirlerin çoğunluğu biraz yukarıdaki ayette geçen وَعِنْدَهُۥ عِلْمُ السَّاعَةُ [216] cümlesindeki السَّاعَةُ kelimesine atfedilerek okunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu vecihle okunduğunda mana “Peygamberin ‘Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluktur’ demesinin bilgisi de O’nun katındadır.” şeklinde anlaşılmaktadır.

Söz konusu kelimenin nasb ile وَقِيلَهُ şeklinde okunmasının manaya olan etkisiyle ilgili üç farklı yorum yapılmıştır. Konuyla ilgili ilk yoruma göre; [217] أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ “Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıldaştıklarını bizim işitmediğimizi mi sanıyorlar!” ayetinde geçen سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ kelimelerine atıf yapıldığıdır. Buna göre ayetin anlamı “Yoksa Peygamberin ‘Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluktur’ dediğini işitmediğimizi mi sanıyorlar?” şeklinde olur ki, bu da *“Allah peygamberinin sözünü işitti”* demektir.[218]

İkinci olarak nasb haliyle وَقِيلَهُ şeklinde okunması ise Râzî ’ye göre kelimenin hemen öncesine قَالَ fiili takdir edilerek mef’ulü mutlak olarak değerlendirilir. Bu vecihle

[214] Nâsırüddin el-Beyzâvî, *Envaru’t Tenzîl ve Esraru’t Te’vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-maraşlı, (Beyrut: Daru ihyâi’t-türâsi’l-Arabiyye), 1418, 5/97.
[215] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 400.
[216] Zuhruf,43/85.
[217] Zuhruf,43/80.
[218] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 807.

okunduğunda mana "Peygamber 'Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluktur' diyerek (Rabbine şikayetini dile getirdi)" olarak anlaşılmaktadır.[219]

Üçüncü olarak وقيلِه lafzının seksen beşinci ayetteki السَّاعَةُ kelimesinin konumuna nisbetle mansûb halde okunduğunda "kıyâmetin bilgisi Allah'ın katındadır" demek, aslında "Allah kıyâmetin vaktini bilir" demektir. Böylece وَقِيلَهَ vechi "Elbette Allah, Peygamberinin 'Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluktur' dediğini de bilir." manasına gelmektedir.[220]

Sonuç olarak üç vecihte de mananın "Peygamberin 'Ey Rabbim!' deyişine yemin olsun ki, bunlar iman etmemekte direnen bir topluluktur." meâlinde şekillenmekte olduğu görülmektedir.

Zuhruf 43/89

"فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ "

"Onları bırak ve "Sizinle kavgam yok" de. Yakında bilecekler!"

Altı çizili olan فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ifadesini:

- ✓ Nâfi', İbn-i Âmir ve Ebû Ca'fer tâ (ت) ile فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları ise yâ (ي) ile فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ vechiyle okumuşlardır. [221]

Çalışmaya konu olan ve gâib sîga ile okunan فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ "yakında bilecekler!" ifadesinde bir önceki ayete dönüş yapılarak Hz. Peygamber'in her türlü tebliğ vazifesini yerine getirmesine rağmen kavminin kendisine iman etmemesini dile getirmesi üzerine Allah Teâlâ'nın bu ayette Hz. Peygambere hitaben, O'nu teselli edercesine ''Onlardan yüz çevir, sizinle kavgam yok de. Yakında bilecekler!'' buyurmuştur. Bu vechiyle okunduğunda iman etmeyen kavmin bu tutumlarının karşılığının yakın bir zamanda geleceği işaret edilerek Hz. Peygamber teselli edilirken inkarcılar tehdit edilmektedir.

Ayet-i kerimeyi Nâfi', İbn-i Âmir ve Ebû Ca'fer 'in okumuş olduğu muhatap sîgasıyla ele aldığımızda yani فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ifadesi ile Kurtubî'ye göre, inkarcılara yönelik tehdidin şiddeti artırılmıştır.[222] Ayrıca başka bir görüşe göre ise; kendisine iman etmeyen kavmine

---

[219] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 650.

[220] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî (Dâru Hecer, 2001), 663.

[221] Beyzâvî, *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*, 98.

[222] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 125.

yönelik Hz. Peygambere ‘‘Onlardan yüz çevir ‘sizinle kavgam yok’ yakında bileceksiniz! de.’’ şeklinde bir mananın da ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

b. Zuhruf Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Zuhruf 43/4

"وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ "

“Kuşkusuz o, katımızdaki ana kitaptadır; çok yücedir, hikmetle doludur.”

Ayetteki أُمِّ lafzını:

- ✓ Kisâi ve Hamza elif harfini kesra ile اِمِّ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları أُمِّ vechinde okumuşlardır.

Konu ile ilgili Kurtubî Nisâ suresi 11-14. ayetleri açıklarken Sibeveyh’ten bir bilgi nakleder. فلأُمِّهِ الثلث kelimesinin فلإِمِّهِ الثلث şeklinde okunması ile ilgili Kisâî der ki: Bu, Hevâzin ile Huzeyl kabilelerinin çoğunun ifade şeklidir. Çünkü “lâm” harfi kesralı olup, bir başka harfe bitişik olduğundan, kesradan sonra o bitişik harfi dammeli okumak istemedikleri için o harfin dammesini kesraya çevirirler.[223]

Bu ayette de yine dammeli harften yani hemzeden (ء) sonra kesralı bir harf okumak istemedikleri için hemzenin dammesini kesraya çevirerek okumuşlardır diyebiliriz.

Zuhruf 43/10

"اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْداً وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلاً لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ"

“Yeri sizin için döşek kılan, gideceğiniz yere şaşmadan varasınız diye orada size yollar yaratan O’dur.”

Ayetteki مَهْداً kelimesini:

- ✓ Nâfiʿ, Ebû Amr, İbn-i Âmir ve Yaʿkûb; مِهَاداً vechinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları مَهْداً şeklinde okumuşlardır.[224]

Allah’u Teâlâ kendi zatının ve kudretinin mükemmelliğini gözler önüne sermek için ‘‘size yeri döşek kılmıştır.’’ demiştir. Râzi bu ifadeye beşik manasını vermiştir. Beşiğin bir çocuk için istirahat yeri olduğu bilinmektedir. İşte Allah, yer yüzünü insanların istifadesine sunup, üzerinde istirahat ve pek çok rahatlığın bulunduğu bir beşik olarak yarattığını ifade etmiştir.

---

[223] Kurtubî, *Ahkâmû’l-Kurân*, 16/62.

[224] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü’l- İrfân*, (Üsküdar, Âsitâne), 123.

Ayette altı çizili olan kelimeyi Kûfelilerin مَهْداً vechiyle okuduğu diğerlerinin ise çoğul vechi olan مِهَادً şeklinde okudukları ifade edilmektedir. Böyle okuyan bütün imamlar Nebe suresinde geçen "Biz yeri bir beşik yapmadık mı?" ayetinde bu şekliyle okumuş olduklarını delil olarak ileri sürmektedirler. Nehhâs çoğul kıraatin daha uygun olduğunu tekil halinde bunun mastar olduğunu söylemiştir. Burada hazfedilmiş bir ifadenin yani ذات مهد takdirinin kabul edilmesi halinde masterın kullanılamayacağı bir yer olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanı sıra Mehdevî ise; bunun yaymak manasında mastar olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Yani مهدلكم الأرض مهدا "O yeri sizin için belli bir şekilde yaymıştır." Bununla birlikte bu kelimeyi tekil ve çoğul olarak da okumanın mümkün olduğunu izah ederek diğer kıraate göre mananın: "Biz orayı bir döşek ve üzerinde karar bulacağınız bir karargah kıldık." şeklinde olduğunu ifade etmiştir.

Zuhruf 43/11

"وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ"

"Gökten ölçülü olarak su indiren de O'dur. Onunla ölü bir beldeye yeniden hayat veririz. İşte siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız."

Ayette geçen مَيْتاً kelimesini:

- ✓ İmam Ca'fer مَيِّتاً şeklinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları مَيْتاً vechiyle okumuşlardır.

Ayetin sonundaki تُخْرَجُونَ kelimesini:

- ✓ İbn-i Zekvân, Hamza, Kisâî ve İmam Halef muhatap halinde يَخْرُجُونَ vechiyle okumuşlardır.
- ✓ Diğer imamlar تُخْرَجُونَ şeklinde okumuşlardır. [225]

Ayette ifade edilen gökten ölçülü olarak suyun indirilmesinden maksadın; ne Nuh tufanındaki gibi yer yüzünü kaplayıp canlıların boğulacağı kadar çok, ne de ihtiyacı gideremeyecek kadar az bir su. Tam kararında, yer yüzünde otların bitmesinde hayvanların sulanmasında ve tüm ihtiyaçların giderilebilmesinde kullanılmaya yetecek kadar ölçülü bir suyun indirildiğidir. "Ölü bir belde diye tercüme ettiğimiz" بَلْدَةً مَيْتاً lafzından maksadın "bitki bulunmayan bir belde" olduğu ifade edilmiştir.[226] Yüce Allah:

[225] Ebû Amr ed-Dânî, *Kitabü't-teysîr fi'l-kıraâti's-seba'*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1984), 196.
[226] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 620.

‘‘İşte üzerinde bitki bulunmayan, ot bitmeyen böyle bir beldeye gökten ölçülü olarak indirdiğimiz su ile ona can veririz.’’ [227] diyerek kullarının dikkatini çekmiştir. Ayette geçen ve çoğunluğun okuduğu مَيْتاً kelimesini Ca’fer yâ (ي) harfini kesra ile ve şeddeli olarak مَيِّتاً şeklinde okumuştur.

Ayetin son kısmında ‘‘Siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız’’ yani ölü olan toprağı sulayarak orada otlar bitiren Allah, sizi de kıyamet gününde toprağın altında ölüyken diriltip huzuruna çıkarttıracaktır buyurulmaktadır. Ayetin sonunda geçen ve çıkarılacaksınız anlamında gelen ve çoğunluğun okuduğu تُخْرَجُونَ kelimesini İbn-i Zekvân, Hamza, Kisâî ve İmam Halef fethalı yâ (ي) harfi ile ve râ (ر) harfini damme ile يَخْرُجُونَ ‘‘çıkarırlar’’ vechiyle okumuşlardır.

Zuhruf 43/15

"وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءاً إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ "

“Kimi kullarını O’nun bir parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankör!”

Bir parça anlamındaki جُزْءاً kelimesini:

- ✓ Ebû Bekir Şu‘be; zâ (ز) harfini ve hemzeyi damme ile جُزُءٌ şeklinde,
- ✓ Hamza vakıf halinde hemzesiz olarak جُزَا
- ✓ Ca‘fer ise جُزًّا vecihlerinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları جُزْءاً şeklinde okumuşlardır.[228]

Katade’ye göre ‘‘kullarından bir parça’’ ile Allah dışında kendilerine ibadet ettikleri kimseleri O’na denk saydılar manasındadır. Zeccâc ise ‘‘bir parça’’ dan kasıt kızlardır. Gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu kabul ettikleri halde ona ortaklar koşan ve ona evlatlar isnad edenlerin hayret verici halleri Mü’minlere gösterilmektedir.

Mâverdî’ye göre Araplarda ‘‘cüz: bir parça’’ kızlar demektir. Mesela قد أجزأت المرأة ‘‘kadın kız çocuklar doğurdu’’ denilir.[229]

Zemahşerî ise; ‘‘bir parçayı’’ kız çocukları diye tefsir etmeyi ve cüz ’ün Arapça’da dişilerin adı olduğunu iddia etmeyi bidatlerden biri olarak kabul etmektir demiştir.[230]

---

[227] Beyzâvî, *Envaru’t Tenzîl ve Esraru’t Te’vil,* 87.
[228] Paluvî, *Zübdetu’l-irfân,* 315.
[229] Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve’l-ʿuyûn Tefsîru’l-Mâverdî,* thk. es-Seyyid ibn Abdulmaksud b. Abdurrahim (Beyrut-Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 219.
[230] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 241-242.

İki birbirine muhalif görüşe yer verdikten sonra tefsirlerden elde ettiğimiz neticeyi kısaca izah edelim. Bu ayet dokuzuncu ayette geçen ‘‘Andolsun ki onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan…’’ ayeti ile ilişkilidir. Onlar gökleri ve yeri yaratanı itiraf ederler ancak kullarından bir parçayı da ortak koşarlar Allah’ı da hâşâ yaratılmışların nitelikleriyle vasıflandırırlar. Çocuğun babasından bir parça olmasını ileri sürerek meleklerin O’nun bir cüzü yani kızları olduğunu iddia etmişlerdir.

Kıraat imamlarımızın okunuşunda ihtilaf ettikleri ve çoğunluğun bu şekilde okuduğu جُزْءًا kelimesini; Şu’be zâ (ز) harfini damme ile جُزُءًا , Hamza vakıf halinde hemzesiz olarak جُزَا ve Ca’fer ise hemzesiz ve zâ (ز) harfini şeddeli olarak جُزًّا şeklinde okumuşlardır.

Zuhruf 43/18

"اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ "

‘‘Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu? diye öfkeyle sorar.’’

Ayetteki يُنَشَّؤُا lafzını:

- ✓ Nâfi‘, Ebu Amr, İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Ebû Bekir Şu‘be Cafer ve Ya‘kûb; يُنْشَؤُا şeklinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları يُنَشَّؤُا vechinde okumuşlardır.[231]
- ✓ Zemahşerî bu kelimenin يُنَاشَأُ şeklinde de okunduğunu ifade etmiştir.[232]

Ayetin tefsirine baktığımızda kıraat farklılığının manaya şu şekilde etki ettiğini görülmektedir.

اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا vechinde okunduğunda mana ‘‘Yetiştirilmekte olanı…mı? Terbiye edilip büyüyüp gelişmekte olan mı? şeklinde iken يُنْشَؤُا vechinde ise ‘‘yetişen’’ olmaktadır.

Bu vecihte okunduğunda ayetin manası “Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçiren kız çocuğu mu?” şeklinde olur.

Zuhruf 43/33

"وَلَوْلَا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ"

[231] İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, 95.
[232] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 243.

"Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı rahmânı inkâr edenlerin evlerine (her biri) gümüşten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler yapardık."

Altı çizili olan لِبُيُوتِهِمْ kelimesini:

- ✓ Verş, Ebû Amr, Âsım ve Ya'kûb dışındaki kıraat imamları لِبِيُوتِهِمْ vechinde okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları لِبُيُوتِهِمْ şeklinde okumuşlardır.

Yine سُقُفاً kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ca'fer سَقْفاً vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları سُقُفاً şeklinde okumuşlardır.[233]

Allah-u Teâlâ bu ayette dünya hayatının değersiz ve önemsiz olduğunu çarpıcı bir ifade ile izah etmiştir. Öyle ki; eğer insanların bir kısmının dünyaya meyledip ahireti unutmalarına sebep olmasa, inkâr edenlerin dünyaya daha fazla bağlanmaları için altın ve gümüşten evler verirdik anlamındadır. Allah katında değersiz olan dünya hayatını ahirete tercih edenler şüphesiz vaat olunan asıl nimetlerden istifade edemeyeceklerdir. Bu ayet yüce Allah'ın kullarına olan merhametinin bir göstergesidir.

Evleri anlamındaki لِبُيُوتِهِمْ lafzını yukarıda ifade ettiğimiz imamların dışındakiler kelimenin başındaki lâm (ل) harfinin على anlamında olduğunu ileri sürerek bâ (ب) harfini kesra ile لِبِيُوتِهِمْ şeklinde okumuşlardır. ''Evlerinin üzerinde'' على بيوتهم anlamındadır. Bunun Rahman'a kâfir olanlar anlamında bedel olduğu da ifade edilmiştir.[234]

Ayette geçen ve kıraat imamlarının çoğunluğunun okuduğu سُقُفًا ''Tavan'' kelimesini İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ca'fer sîn (س) harfini fetha ile ve kâf (ق) harfini sükûn ile çoğul anlamında tekil halde; سَقْفاً vechinde okumuşlardır. Nahl suresinde geçen فخرج عليهم السقف من فوقهم ''Üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı.''[235] Buyruğunu itibara alarak bu şekilde okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise رَهْن rehin kelimesinin çoğulu olan رُهُن ''rehinler'' şeklinde gelmesi gibi çoğul haliyle okumuşlardır.[236]

---

[233] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 391.
[234] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 85.
[235] Nahl, 16/26.
[236] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 84.

Zuhruf 43/37

"وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ "

"Kendilerini doğru yolda zannederken bu şeytanlar onları yoldan saptırıp dururlar."

Ayette geçen وَيَحْسَبُونَ kelimesini;

- ✓ İbn-i Âmir, Âsım, Hamza ve Ca'fer dışındaki diğer kıraat imamları; sîn (س) harfini kesra ile وَيَحْسِبُونَ vechinde okumuşlardır.[237]

Şeytanların insanları hak ve hakikat yolundan saptırdığı, yoldan sapmış olanların da kendilerini hidayete erdirilmiş olarak gördükleri ifade edilen ayeti kerimede kastedilen şeytan tarafından yoldan çıkarılanlar ve hidayete erdiklerini zannedenler kafirlerdir. Bir başka yoruma göre kafirler şeytanların hidayette olduklarını zannederek onlara itaat ederler.

Ayette geçen ve çalışmaya konu olan وَيَحْسَبُونَ kelimesini İbn-i Âmir, Âsım, Hamza ve Ca'fer' in dışındaki kıraat imamları sîn (س) harfini kesra ile وَيَحْسِبُونَ şeklinde okumuşlardır.

Zuhruf 43/49

"وَقَالُوا يَا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ"

"Bunun üzerine şöyle dediler: "Ey büyücü! Rabbinin seninle sözleşmesine uygun olarak bize dua et, artık biz doğru yola döneceğiz."

Ayetteki يَا اَيُّهَ ifadesini:

- ✓ İbn-i Âmir damme ile; يَا اَيُّهُ vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları fetha ile يَا اَيُّهَ şeklinde okumuşlardır.[238]

Ey büyücü anlamındaki يَا اَيُّهَ kelimesini ibn-i Âmir he (ه) harfini damme ile يَا اَيُّهُ şeklinde okumuştur. Bunun sebebinin he harfinin kendinden önceki harfe katılmış olması ve müfred nidanın gerektirdiği şekilde yâ (ي) harfinin dammeli olarak gelmesidir

[237] Dimyâtî, *İthâf,* 456.
[238] Hâmid Abdulfettah Pâluvî; Tahkik: Mustafa Atilla Akdemir, *Zübde Baskı Nüshası,* 483.

demişlerdir.[239] Ayrıca kelimeyi vakf halinde Ebu Amr, İbn İshak, Yahya ile Kisaî ise aslına uygun olarak أَيُّهَا şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise mushafa uygun olarak elifsiz okumuşlardır.

Zuhruf 43/53

"فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ "

"(O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla gelseler ya!"

Ayette geçen اَسْوِرَةٌ kelimesini:

- ✓ Âsım ve Yaʿkûb dışındaki bütün Kıraat imamları اَسَاوِرَةٌ vechinde okumuşlardır.[240]

Kavimlerinin adetlerine göre içlerinden birini lider olarak getirdiklerinde onu altın bilezikler ve gümüş halkalarla süslerlerdi. Ayette Firavun'un da Hz. Musa'dan böyle bir talepte bulunmasına vurgu yapılmıştır.

Bilezikler anlamındaki اَسْوِرَة kelimesini Âsım ve Ya'kûb dışındaki bütün kıraat imamları اَسَاوِرَةٌ şeklinde okumuşlardır. سوار أسْوِرة kelimesinin çoğulu olup cem-i kıllet veznindedir.أَحْمِرَةٌ/ حِمَارٌ *"eşek/eşekler"* gibi.

Bunu, أساورة şeklinde okuyanlara gelince, bu أساور kelimesi, إسوار kelimesinin çoğulu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde bilezik anlamına gelmektedir. O halde أساورة kelimesindeki tâ, أساوير kelimesindeki yâ (ي) dan bedel tutulmuş olup, tıpkı, زنديق زنادقة *"zındık"* *"zındıklar"* kelimesinde olduğu gibi.[241]

Zuhruf 43/56

"فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِلْاٰخِرِينَۚ "

"Onları, arkadan gelecek diğerlerinin geçmişi ve ibretlik örneği kıldık."

---

[239] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 98.

[240] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr fî Kırââti'l-Eimmeti'l-ʿAşere*, thk. M. Müflih Kudât (Amman: Dârü'l-Furkân, 2000), 549.

[241] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 638.

Ayetteki سَلَفاً kelimesini:

- ✓ Hamza ve Kisâî سُلُفاً vechiyle okurken,
- ✓ Diğer imamlar سَلَفاً şeklinde okumuşlardır. [242]

Ayette onları sonradan gelenler için örnek kıldık ifadesinden maksadın Firavun kavminin sonra gelenlere haber vererek örnek gösterildiği ifade edilmiştir. Yine Hz. Muhammed'e kavminin kafirleri için onlardan önce cehenneme gidecek bir ibret ve örnek olması için bir geçmiş, Katade de: Cehenneme kendilerinden önce giden "bir geçmiş ve onlardan sonra gelenler için bir ibret/öğüt olması için bir örnek kıldık" diye açıklamıştır.

Sonradan/geriden/arkadan gelen diye tercüme edilen سَلَفاً kelimesini kıraat imamlarının çoğu sîn (س) ve lâm (ل) harflerini fetha ile okumuşlardır. سالف in çoğulu olarak سَلَفًا şeklinde okumuşlardır, bu da; خادم (hizmetçi) kelimesinin çoğulu خَدَم (hizmetçiler) örneğinde olduğu gibi. Söz konusu kelimeyi Hamza ve Kisaî; sîn ve lâm harfini damme ile سليف 'in çoğulu olarak سُلُفًا şeklinde okumuşlardır. Buna örnek ise; ثمر (meyve)'nin çoğulu olarak kullanılan ثُمُر (meyveler) kelimesi gösterilebilir.[243] Tabi ki bunlara benzer çok sayıda kelimeler mevcuttur ancak konuyu çok fazla dağıtmamak için birer örnek vermek yeterli olacaktır.

Zuhruf 43/71

"يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُۚ وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَۚ"

"Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız."

Altı çizili olan مَا تَشْتَهِيهِ ifadesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir Şuʿbe, Kisâî, Yaʿkûb ve Halef مَا تَشْتَهِي vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları مَا تَشْتَهِيهِ şeklinde okumuşlardır.[244]

[242] Nâsırüddin el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. M. Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997), 93.
[243] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 102.
[244] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 399.

Cennetliklere verilecek olan bazı nimetlerin tasviri yapılan ayette cennet ehlinin canlarının istediği her şeyden sonsuza dek istifade edecekleri müjdesi verilmiştir.

Canlarının istediği şeklinde tercüme edilen lafzı İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be Kisaî, Ya'kûb ve Halef; مَا تَشْتَهِي vechiyle okurken diğer kıraat imamları mushafımızdaki gibi مَا تَشْتَهِيهِ şeklinde okumuşlardır. Böyle okunduğunda mana ''canlarının kendisini istediği'' olurken; مَا تَشْتَهِي diye okunduğunda manası ''canlarının çektiği'' olmaktadır.[245] Her ikisinde de maksat canları ne çekiyorsa kendilerine verilecek olmasıdır.

Zuhruf 43/81

"قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا۠ اَوَّلُ الْعٰبِدِينَ"

''De ki: Rahmân'ın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum.''

Çocuk anlamındaki وَلَدٌ kelimesini:

- ✓ Hamza ve Kisâî وُلْدٌ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları وَلَدٌ şeklinde okumuşlardır.

Yine فَاَنَا kelimesini:

- ✓ Nafiʿ ve Caʿfer nûn harfini med ile; فَاَنَآ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları medsiz olarak فَاَنَا şeklinde okumuşlardır. [246]

Allah'a çocuk isnad edenlere cevap teşkil eden ayette çocuk yani وَلَدٌ kelimesinin okunuşu ile ilgili ihtilaf söz konusudur. Buna göre Hamza Kisaî, Âsım ve Halef bu kelimeyi dört yerde vâv (و) harfi dammeli lâm (ل) harfi de sakin olarak وُلْدٌ şeklinde okumuşlardır.[247] İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb sadece Nuh suresinde böyle okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise vâv (و) ve lâm (ل) harflerini fetha ile okumuşlardır.

Kâys'lılar kelimeyi vâv harfi dammeli olarak çoğul, fethalı olarak ise tekil kabul ederken Cevherî ise; vâv harfi ve lâm harfi fetha okuyuşta tekil de olabilir çoğul da yine vâv harfi

[245] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 114.
[246] İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, 1431, 370.
[247] Bk. Meryem 19/77,88,92; Nuh,71/21.

dammeli lâm harfi sakin olsa da durum böyledir. Tüm bunların yanında lâm harfinin fetha ile okunuşu Araplarda daha fazla kullanılmaktadır.[248]

Nâfi' ve Ebû Ca'fer ise çoğunluğun okuduğu فَاَنَا kelimesindeki nûn (ن) harfini med ederek فَاَنَآ şeklinde okumuşlardır.

Zuhruf 43/83

"فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ "

"Geleceği kendilerine söylenen günlerine ulaşıncaya kadar bırak onları dünyaya dalıp eğlensinler!"

Ayetteki يُلَاقُوا kelimesini:

- ✓ İmam Caʿfer يَلْقَى şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları يُلَاقُوا vechiyle okumuşlardır. [249]

Bu ayette yüce Allah: "Onların ileri sürdüklerinin yanlışlığını göstermek için kesin deliller getirdim ama onlar, mülk, makam gibi şeyleri elde etme hırsına öylesine kapılmışlardı ki, getirdiğim bu kesin delillere dönüp bakmadılar bile! Onları, kendilerine yapılan tehdit ile karşılaşacakları güne ulaşıncaya kadar, o batıl işleri ve eğlenceleri içinde bırak" demiştir. Mesaja dikkatli baktığımızda burada büyük bir tehdit söz konusu olduğunu görüyoruz.

Kavuşuncaya kadar anlamında kullanılan ve çoğunluğun يُلَاقُوا şeklinde okuduğu lafzı Ca'fer yâ (ي) harfi fethalı, lâm (ل) harfi elifsiz olarak sakin ve kâf (ق) harfini de fethalı olarak يَلْقَى şeklinde okumuştur.

c. Zuhruf Suresindeki Şâz Kıraatler

Zuhruf 43/18

"اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ"

[248] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, c.11, ss. 145-46.
[249] Dimyâtî, *İthâf*, 460.

"Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu? diye öfkeyle sorar."

يُنَشَّؤُا kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri (ن) harfinden sonra harf-i medden elif (ا) ile ve şîn harfini şeddesiz olarak يُنَاشَؤُا vechinde okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları يُنَشَّؤُا şeklinde okumuşlardır. [250]

Ayette kıraat ihtilafı bulunan يُنَشَّؤُا kelimesi ile ilgili bilgiler 'surede manaya etki etmeyen kıraat farklılıkları' başlığı altında verilmiştir. Hasan-ı Basri'nin bu kelimeyi nûn (ن) harfinden sonra harf-i medden elif (ا) ile ve şîn harfini şeddesiz olarak يُنَاشَؤُا vechinde okuduğunu söylemek yeterli olacaktır.

Zuhruf 43/19

"وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا ۭ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۭ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ"

"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."

Ayette geçen عِبَادُ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri dâl (د) harfinin fethası ile عِبَادَ vechiyle okumuştur.

Yine شَهَادَتُهُمْ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri mâlum bir fiilin mef'ulü olarak شَهَادَاتُهُمْ vechiyle okumuştur.[251]

Rahmân'ın kulları olarak tercüme edilen عِبَادُ الرَّحْمٰنِ ifadesiyle ilgili gerekli açıklamalar "suredeki manaya etki eden kıraatler" başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde söz konusu ifadeyi Hasan-ı Basri'nin dâl (د) harfini fetha ile عِبَادَ الرَّحْمٰنِ şeklinde okuduğunu söylemek yeterli olacaktır.

Ayette geçen سَتُكْتَبُ *"yazılacaktır"* lafzı meçhul fiil olarak gelmiş ve *"şehadetleri"* kelimesi de bu fiile uygun شَهَادَتُهُمْ şeklinde merfu olarak okunmuştur. Yazılacaklar

[250] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer*, 490.
[251] Şemseddin Muhammed b. Halil El-Kabakabi, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 2003, 645.

kelimesi nûn (ن) harfi ile malum olarak سَنَكْتُبُ *"yazacağız"* vechinde okunduğunda şehadetleri kelimesi de malum bir fiilin mef'ulü olarak nasb ile شَهَادَاتُهُمْ ''Onların bu şehadetlerini'' şeklinde okunduğu ifade edilmiştir. Çoğunluğun شَهَادَتُهُمْ diye okuduğu bu kelimeyi Hasan-ı Basri شَهَادَاتُهُمْ vechiyle okumuştur.

Zuhruf 43/32

"اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَۜ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِياًۜ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ"

"Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."

Ayette altı çizili olan سُخْرِياًۜ kelimesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın sîn (س) harfinin kesresiyle سِخْرِياً vechinde okumuştur.[252]

Rivayetlere göre Velid b. Muğire eğer Muhammed'in söylediği doğruysa bunun ya bana ya da Ebû Mes'ûd'a gelmesi gerekirdi diyerek peygamberliğe kendilerini daha layık görmüştür. Bunun üzerine Allah'u Teâlâ "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar da onu istediklerine vermeye kalkışıyorlar. Onların dünyadaki rızıklarını bile biz taksim ederken peygamberliği kime vereceğimize onlar mı karar verecek? Yani zengini zengin, fakiri fakir kılan bizleriz. Dünyadaki işler bile onlara bırakılmamışken peygamberlik işi onlara nasıl bırakılır?" demiştir.

''Bir kısmı diğerini istihdam etsin/iş gördürsün diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık'' cümlesindeki altı çizili olan سُخْرِياً (iş gördürsün/istihdam etsin) lafzını İbn-i Muhaysın sîn (س) harfinin kesrası ile سِخْرِياً şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamları bu kelimeyi sîn (س) harfini dammeli olarak okumuşlardır. Bu ifadenin alay etmek anlamında السخرية den geldiği söylenmiştir. Böyle olursa mana *"zengin fakirle alay etsin…"* şeklinde

[252] Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. İbrahim b. Yezdad b. Hürmüz b. Şâheveyh El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 446M.S., 105.

olur. Ahfeş: (سخرت به و سخرت منه وضحكت منه وضحكت به وهزنت منه و به): *Onunla alay ettim, ona güldüm, onunla alay ettim gibi bütün bu şekillerde kullanılabilir demiştir.*[253]

Zuhruf 43/51

"وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهٖ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِيْۚ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ"

"Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: "Ey milletim! Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akmıyor mu? Bunları görmüyor musunuz?"

Ayette geçen يَا قَوْمِ kelimesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın mîm (م) harfini damme ile يَاقَوْمُ şeklinde okumuştur.[254]

Önceki ayetlerde Hz. Musa'nın birtakım mucizelerle Firavun ve kavmine gönderildiği, her mucizenin ise bir öncekinden daha büyük olduğu ve mucizeleri görüp azaptan korkanların Hz. Musa'nın tarafına geçtiği, kendilerinden azap kaldırıldığında gerisin geriye döndükleri zikredilmektedir. Bu ayette ise; işte böyle bir ortamda kavminin kendisinden ayrılıp Hz. Musa'ya meylettiklerini gören Firavun onlara şöyle seslendi/dedi: ''Ey kavmim/milletim Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akmıyor mu? Bunları görmüyor musunuz?'' Görüldüğü gibi Firavun altından ırmaklar akan mülküne (rivayetlere göre bunlar: Melik, Tolon, Dımyat ve Tınnis Nehirleridir.)[255], makamına ve malının çokluğuna bakarak kendisinin daha üstün olduğunu iddia etmiştir. Ayette geçen قَوْم kelimesi kavim ya da millet manasına gelmektedir. İbn-i Muhaysın mîm (م) harfini dammeli olarak قَوْمُ şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamları ise kesra ile قَوْمِ vechiyle okumuşlardır.

Zuhruf 43/61

"وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُوْنِۗ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ "

"Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur."

[253] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 83.
[254] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer*, 493.
[255] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 637.

Ayette geçen وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ ifadesini:

- ✓ Âmeş وَاِنَّهُ لَعَلَمٌ vechiyle okumuştur.[256]

Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan لَعِلْمٌ ifadesi ile ilgili üç görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre bu kıyametin geliş zamanının yakın olduğunu gösteren ve yine kıyametin dehşete düşüren durumları hakkında bilgi veren Kur'an-ı Kerim'dir. Bu görüşü Said bin Cübeyr, Katade ve Hasen benimsemiştir. İkinci görüşe göre bu bilgi kıyamete yakın gelip elindeki silahıyla Deccalı öldürecek olan Hz. İsa'dır. Bu görüşü de İbn-i Abbas, Mücahid Süddi ve yine Katade ileri sürmektedir. Üçüncü görüş ise bu bilgi Hz. Muhammed'dir.[257] Bu görüşte olanlar O'ndan sonra artık başka bir peygamber gönderilmeyecek olmasını, O'nun bir kavme değil bütün insanlara gönderilmiş olmasını ve yine kendisinin şehadet parmağıyla orta parmağını yan yana getirerek *"Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildik."* manasındaki hadisini de delil olarak ileri sürmektedirler.

Âmeş لَعِلْمٌ ifadesini ayn (ع) ve lâm (ل) harfini fethalı olarak لَعَلَمٌ şeklinde okumuştur. Buna göre manası ''Bilin ki, o kıyametin alametidir…'' olmaktadır.

Zuhruf 43/66

"هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ "

"Bütün yaptıkları, kendileri farkında bile olmadan kıyametin ansızın kopmasını beklemekten ibaret!"

Ayette geçen بَغْتَةً kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri ğayn (غ) harfinin fethasıyla بَغَتَةً şeklinde okumuştur.[258]

Önceki ayetlerde Hz. İsa'nın kavmine birtakım mucizeler gösterip, hikmeti öğütlediğini, ayrılığa düştükleri şeyleri açıklamak üzere geldiğini ve herkesin Rabbi olan Allah'a itaate davet ettiğini, ancak aralarında ayrılığa düşenler için azabın gerçekleşeceği bildirilmektedir. Bu ayette ise onların farkında olmadan ansızın gelecek olan kıyameti bekledikleri ve bundan başka bir şey yapmadıkları ifade edilmektedir.

[256] Dimyâtî, *İthâf,* 458.
[257] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 105.
[258] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer*, s.493.

Ayette geçen ve aniden/ ansızın diye tercüme ettiğimiz بَغْتَةً lafzını Hasan-ı Basri ğayn (غ) harfini fetha ile بَغَتَةً şeklinde okumuştur.

Zuhruf 43/68

"يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَۚ "

"Ey kullarım, O gün size korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceksiniz."

Ayette geçen يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ lafzını:

- ✓ İbn-i Muhaysın yâ (ي) harfi olmadan, عباد لَا خَوْفٌ şeklinde okumuştur.[259]

Kıyamet gününde halinin nice olacağı endişesiyle bekleyenlere ilk olarak; *"Ey kullarım, bugün sizin için bir korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceksiniz."* şeklinde nida edilecek. Orada bulunanların hepsi başını kaldıracak ve yine sonraki ayette belirtilen *"Kullarım ayetlerime iman edip Müslüman olanlar..."* hitabıyla inkarcılar başlarını önlerine eğecektir. Üçüncü seslenişte ise *"Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."*[260] diye hitap edilince içlerinden büyük günah işleyenler başlarını öne eğecek, takva sahipleri ise başlarını dik tutacaklardır.

Ayette korku yoktur anlamında kullanılan يَاعِبَادِ لَا خَوْفٌ lafzını İbn-i Muhaysın yâ (ي) harfini hazfederek fâ (ف) harfini damme ile عِبَادِ لَا خَوْفُ şeklinde okumuştur.

Zuhruf 43/77

"وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَۚ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ "

(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin. O da Siz hep böyle kalacaksınız" der.

Altı çizili olan يَا مَالِكُ kelimesini:

- ✓ Âmeş kâf (ك) harfini olmadan يَامَالِ şeklinde okumuştur.[261]

[259] El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 176.
[260] Yûnus 10/63.
[261] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/257.

Konuyla ilgili hadis-i şeriflerden birini zikretmek yerinde olacaktır. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî: Bana anlatıldığına göre cehennem ehli cehennem bekçilerinden yardım isteyecekler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ateşte olanlar cehennem bekçilerine diyecekler ki: Rabbinize dua edin ki, üzerimizden bir gün olsun azabı hafifletsin."* Böylece onlar maruz kaldıkları azabın üzerlerinden bir gün dahi olsa hafifletilmesini talep edecekler. Ancak bu talepleri kabul edilmeyecek ve onlara şöyle cevap verilecek: *"Peygamberleriniz size apaçık deliller getirmediler mi? Onlar: Evet diyecekler. (Bekçiler) diyecekler ki: şimdi siz dua edin. Kâfirlerin duası ne olursa olsun boşunadır."* Muhammed b. Ka'b devamında dedi ki: "Onlar bekçilerden ümitlerini kesince, diğer tüm bekçilerin başı olan Mâlik'e seslenecekler. Mâlik'in cehennemin ortasında oturduğu bir yeri vardır. Kendisine en yakın yerleri nasıl görüyorsa, en uzak olan yerleri de öyle görür."

Cehennemdekiler. *"Ey Malik! Rabbin hakkımızda hüküm versin"* diyerek ölümü isteyecekler. Malik seksen yıl onlara cevap vermeden susacaktır. (Muhammed b. Ka'b) dedi ki: "Bir sene üç yüz altmış gündür. Bir ay otuz gündür, bir gün ise sizin saydığınız bin yıl gibidir." Seksen yıl sonra onlara dönerek: *"Sizler muhakkak böyle kalacaklarsınız"* diyecektir.[262]

Cehennem ehlinin Ey Mâlik diye seslendiği kişinin cehennem bekçisi olduğu ve Yüce Allah'ın onu gazabı için yarattığı ileri sürülmektedir. İbn-i Abbas يَا مَالِكُ kelimesindeki kâf (ك) harfinin hazfedilerek terhîm ile يَامَالِ diye okunmasının güzel ve yerinde olduğunu ve bu durumun acizlik ve zayıflık bakımından cehennemliklerin kelimelerin ancak bir kısmını söyleyebilecek kadar müşkül durumda olacaklarına işaret ettiğini söylemiştir.[263]

Cehennemliklerin *"Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin"* demeleri için; bunun bir temenni olduğu veya bir yardım dilemek maksadı taşıdığı, yoksa bu azaptan kurtulamayacaklarını bildikleri söylenmiştir. Yine *"içinde bulundukları azabın şiddetinden dolayı kurtulamayacaklarını unuttular da gerçekten böyle bir talepte bulundular"* şeklinde açıklamalar yapılmıştır.[264]

---

[262] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuâd Abdülbâki (Mısır: Şirketü mektebet-i ve matbaat-i Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), 707.

[263] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 648-649.

[264] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 644.

Zuhruf 43/88

"وَقِيلِهِۦ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ"

"Allah, peygamberin "Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk" dediğini de biliyor."

Ayette geçen يَا رَبّ ifadesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın hulf ile ve bâ (ب) harfinin dammesiyle يَا رَبُّ okumuştur.[265]

Önceki ayetlerde müşriklerin gizlediklerinin de bilinip kaydedildiği dolayısıyla her şeyin Yüce Allah'ın bilgisi dahilinde olduğuna işaret edilmektedir. Hz. Peygambere kurdukları tuzaktan da haberdar olup O'nu kurtardığını, Allah'ın mutlak güç sahibi, sınırsız hikmet ve ilim sahibi olduğu, kıyametin bilgisinin katında olduğu haber verilmektedir. Allah Teâlâ bu ayette de Hz. Peygamberin *"Ey Rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk"* dediğinin bilgisine de sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Ey Rabbim anlamındaki يَا رَبِّ ifadesini İbn-i Muhaysın bâ (ب) harfinin dammesi ile يَا رَبُّ şeklinde okumuştur.

D. DUHÂN SURESİNİN KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Duhân Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Duhân Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri

Surenin sebeb-i nüzulüne dair kaynaklarda aktarılan hadislere göre; Kureyşli müşriklerin Hz. Peygamber ile giriştikleri şiddetli mücadelelerden sonra Hz. Peygamberin bedduası üzerine Mekke'de büyük bir kıtlığın yaşandığı öyle ki insanların kurumuş kemikleri sıyırarak karınlarını doyurmaya çalıştıkları aktarılmıştır. Bir başka rivayette vücutlarının çok zayıf düştüğü ve gözlerinde fer kalmadığı da bildirilmiştir. Bu kıtlığın devam ettiği süreçte Mekkeli bir şahsın gökyüzünde dumanın varlığını görmesi üzerine bu sure nazil olmuştur.[266]

[265] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 668.
[266] Ahmed b. Hanbel, 1998,1/380.

Surenin faziletine yönelik Kurtubî de işaret edildiği üzere Dârimi, Müsned adlı eserinde Ebû Râfi'den şöyle dediği nakledilmektedir: ''Her kim Cuma gecesi Duhân suresini okursa, günahları bağışlanmış olarak sabahı eder ve hûrû'l-înden ona eşler verilir."[267] Salebî'nin de Ebû Hureyre (ra)'den merfu olarak zikrettiği bir hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Cuma gecesi Duhân suresini okursa, günahı bağışlanmış olarak sabahı eder." Yine bir hadis-i şerifte Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bir gece Duhân suresini okursa O'na yetmiş bin melek mağfiret dileyerek sabahı eder." [268] Ebû Umame de dedi ki: Peygamber (sav)'i şöyle söylerken dinledim: "Her kim Cuma gecesi ya da günü Hâ mîm ed-Duhân suresini okuyacak olursa yüce Allah cennette ona bir ev bina eder."[269]

Surenin fazileti ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz hadisleri değerlendirdiğimizde özellikle Cuma geceleri sureyi okuyan kişinin günahların bağışlanacağı, meleklerin onlara mağfiret edeceği ve Yüce Allah'ın bu kimse için cennette bir ev inşa edeceğinin müjdesi verilmiştir.

b. Duhân Suresinin Özellikleri ve Konusu

Arapça 'da "tütmek, dumanı çıkmak" manasına gelen "dahn" kökünden türeyen bir isim olan Duhân "duman" anlamına gelir. Duhân Kur'an'da geçtiği her iki ayette de[270] "duman" anlamında kullanılmıştır.[271] Duhân suresi Mekke devrinin sonlarında zuhruf suresinden sonra Câsiye suresinden önce nazil olmuştur. Mushafta 'havâ-mîm' olarak isimlendirilen surelerin beşincisidir. Elli dokuz veya altmış ayet olduğu ifade edilir. Ayet sayısı üzerindeki ihtilafın sebebi olarak surenin başındaki 'hâ-mîm' rumuzunun müstakil birer ayet sayılıp sayılmaması yönündeki görüş ayrılığından doğmaktadır.

Ayrıca elli yedi veya elli dokuz ayet olduğu da belirtilmiştir.[272] Sure, ismini onuncu ayette geçen ve "duman" anlamına gelen Duhân kelimesinden almaktadır. Öte yandan surenin

---

[267] Ebû Muḥammed ʿAbdullâh b. ʿAbdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Musned*, thk. Merzûḳ b. Hiyâs ez-Zehrânî (Kahire: Dâru't-Taʿṣîl, 1436/2015), 2/550.

[268] Ebû Abdullah ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1963),5/234.

[269] Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, thk. Hamdî bin Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 8/264.

[270] Fussilet, 41/11; Duhân, 44/10.

[271] Metin Yurdagür, "Duhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/546-548.

[272] Emin Işık, "Duhân Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/548.

sebeb-i nüzulü olan duhânın, söz konusu ayette gökyüzünden gelerek insanların üzerine azap olarak çökeceği ifade edilmiştir.

Surenin konusunu, peygambere ve tebliğ ettiği kitaba iman etmenin önemi, iman etmeyenlerin dünyada maruz kalacakları sıkıntılar ve âhirette görecekleri azap, iman ederek kötülüklerden sakınanların ise sonsuza dek mutluluğa erecekleri hususlarını içerir.

Duhân kelimesinin gerek özel adını gerek de nüzul sebebini oluşturduğu surede yer aldığı ayetten önce geçen ayetlerde de Allah'ın vahdaniyeti ve kâinat üzerindeki hâkimiyeti ele alınır. Daha sonra rahmetinin bir göstergesi olarak insanlığı doğru yola ulaştırmak üzere peygamberler gönderdiği bildirilir. Yapılan tüm bu uyarılara rağmen zamanlarını boşa geçirerek oyalanmaktan başka hiçbir şey yapmayan inkârcıların, acı verici azap niteliğinde bir dumana (duhân) maruz kalacakları ve bunun üzerine kendilerinden azabın kaldırılması durumunda iman edecekleri yönünde söz verecekleri ifade edilir. Ancak devam eden ayetlerde onların bu sözlerinde durmayacakları şöyle haber verilir: "Biz azabı geçici bir zaman için kaldıracağız, fakat siz yine eski halinize döneceksiniz. Onları müthiş bir yakalayışla (batşe-i kübrâ) yakalayacağımız gün öcümüzü mutlaka alırız."[273]

Duhân suresi, dinde kitap ve vahyin önemini vurgulamak için kitaba yeminle başlamıştır. Surenin ilk ayetlerinde, Kur'an'ın hikmetli her işin hükme bağlandığı bir gecede indirildiği açıklanmıştır. Kainattaki herkesin ve her şeyin Rabbi olan Allah'ın içinde böyle apaçık ayetleri barından bir kitap göndermesinin bir rahmet olduğu belirtilmiştir. Mekke müşriklerinin sözden anlamayan, ibret almayan ve uslanmayan tutumlarının kötü sonunu açıklamak üzere ibret verici tarihî bir olay olarak Firavun ve kavminin durumu anlatılmıştır. Zamanında İsrailoğullarının, Allah'ın kendilerine gönderdiği peygamber sayesinde Firavun'un zulmünden kurtulduğu ifade edilmiştir. Onlar denizi yarıp geçmiş, fakat hak ve hakikate karşı mücadele eden Firavun ve adamları boğularak helâk olmuşlardı. Onlardan geriye kalan dünya nimetleri başka kavimlere geçmiş, kendileri ise Allah'a ve yaratılmışlara karşı işledikleri cürümlerin kötü sonuçlarıyla baş başa kalmışlardı. "Ne gök ağladı onlara ne yer ne de cezaları ertelendi"[274]

Mekke müşrikleri sözü edilen Mısır firavunlarından, Yemen'de bulunan Tübba' hanedanından ve onlardan önce gelen diğer kavimlerden daha güçlü olmadığı dile

[273] Duhân, 44/15-16.
[274] Duhân, 44/29.

getirilmektedir. Günaha batmış olan o kavimlerin tümü helak edildiğine göre Mekke müşriklerinin helak edilmesi de mümkün olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca burada öldükten sonra dirilmeyeceğini ve âhirette hesabın olmadığını iddia eden inkârcıların cehennemdeki azaplarının dünyada çektikleri sıkıntılardan daha ağır olacağı haber verilmiştir. Kötülükten sakınan vaat edilen cennetlerin güzellikleri anlatılmaktadır. Bu büyük kurtuluşun iman edenler için Allah'ın bir nimeti olduğu bildirilir. Sure, "Biz bu kitabı düşünüp ibret almaları için senin dilinle indirip kolaylaştırdık. Artık sonucu bekle, onlar da beklemektedirler" meâlindeki uyarı ayetleriyle sona erer.[275]

2. Duhân Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Duhân Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler

Duhân 44/7

"رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۚ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ"

"Eğer doğru biliyorsanız göklerin, yerin ve bunlar arasında olan her şeyin Rabbinden bir rahmet olarak biz devamlı göndermekteyiz."

Ayetin başındaki رَبِّ kelimesini:

- ✓ Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb bâ (ب) harfini damme ile رَبُّ şeklinde okumuşlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları رَبِّ vechinde okumuşlardır.[276]

Ayette altı çizili kelimedeki kıraat farklılığına baktığımızda ''Göklerin, yerin… Rabbinden'' buyruğundaki رَبِّ (Rabbinden) lafzı bir önceki ayette geçen "Gerçekten O, en iyi işiten, en iyi bilenin ta kendisidir.'' lafzına uygun bir şekilde damme ile رَبُّ vechiyle okunduğu gibi, mübteda olarak da okunduğu kabul edildiğinde haberi ''Ondan başka hiçbir ilah yoktur.'' olur. Bu şekliyle hazfedilmiş bir mübtedanın haberi de olabilir ki bunun da takdiri: O göklerin ve yerin Rabbi 'dir şeklinde olur. Buna göre her iki ayete şöyle mana verebiliriz: "Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi olan Allah'tan

[275] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*; Işık, *"Duhân Suresi"*, 548; Yurdagür, *"Duhân"*, 546-48.

[276] Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400), 592.

başka ilah yoktur. O hayat verir ve öldürür. Sizin de Rabbinizdir, gelmiş geçmiş atalarınızın da Rabbidir.[277]

Söz konusu ifade kesra ile okunduğunda altıncı ayette geçen 'Rabbinden bir rahmet olarak' cümlesinde geçen رَبِّكَ'den bedel olmuştur. Yine aynı şekilde "Sizin de Rabbinizdir, önceki atalarınızın da Rabbidir" buyruğunda da "Rab" kelimesi her iki yerde de cer ile okunursa, böyle olur. Böylelikle önceki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde şöyle bir mana ortaya çıkmaktadır: ''Şayet kesin olarak inanıyorsanız, Rabbinden; göklerin, yerin ve bunlar arasında olan her şeyin Rabbinden bir rahmet olarak biz devamlı göndermekteyiz. O her şeyi işitir ve bilir.'' Bunun yanı sıra gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraf eden kimseye hitap olma ihtimali de söz konusudur.

Sonuç olarak yapılan incelemeler neticesinde kıraat farklılığı bulunan kelimenin manaya bir etkisi olmadığı, sadece cümlelerin tercümesinde değişiklikler meydana geldiği görülmektedir.

Duhân 44/43-46

"اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الأَثِيمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِى الْبُطُونِ "

"Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir. O, karınlarda, fokurdayan su misali kaynayan bir tortu gibidir."

Altı çizili olan يَغْلِى kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir ve Hafs altı çizili olan kelimeyi yâ (ي) ile يَغْلِى şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları tâ (ت) ile تَغْلِى vechiyle okumuşlardır.[278]

Bizim kıraat imamımız Hafs'ın da aralarında bulunduğu kurrâ, "يَغْلِى " fiilinin fâili olarak bir önceki ayette geçen طَعَامُ lafzını kabul etmişlerdir. Bu kelime müzekker olduğu için fiil de müzekker okunmaktadır. Diğer kıraate göre ise fiilin fâili, شَجَرَتَ kelimesi

[277] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 655.
[278] Ebû ʿAmr ʿOs̱mân b. Saʿîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-Ḳırâ'âti's-Sebʿ*, thk. Ûtev Terizel? (Beyrut: y.y., 1404/1984), 198.

sayılmıştır. Bu, müennes bir sözcük olduğundan fiil de müennes okunmuştur. Dolayısıyla farklı kelimelerin fâil olarak kabul edilmesi kıraat farklılığına sebep olmuştur.

‘Zakkum ağacı’ ve ‘günahkarların yiyeceği’ ifadeleri birbirini açıklar ve birbirinin yerini tutabilir niteliktedir. Bu durumda hangisi fâil olarak kabul edilirse edilsin manada büyük bir değişikliğe sebep olmamaktadır.

Duhân 44/49

"ذُقْۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ "

“Tat bakalım; zira sen (aklınca) güçlü ve itibarlısın.”

اِنَّكَ lafzını:

- ✓ Kisâî hemzenin fethası ile اَنَّكَ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları اِنَّكَ vechiyle okumuşlardır.[279]

Kaynakların ekserinde bu ayetin nazil olmasına sebep olan husus önemine binaen zikredilmiştir. Bu önemli hususa burada yer vermek konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Söz konusu rivayetlere göre; Ebû Cehil, Bedir harbinden Peygamberimize “Ben kavmimin en şereflisi, en güçlüsü ve en itibarlısıyım. Ne sen ne de Rabbin bana hiçbir şey yapamazsınız.” manasında birtakım sözler sarf etmiş ve bilindiği gibi savaş esnasında da öldürülmüştür. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olmuş ve Ebû Cehil ’in kibir dolu o sözleri hatırlatılarak zelil olduğu ve akıbetinin ne denli kötü olduğu bildirilmiştir.

Kıraat imamlarının çoğunun okuyuşuna göre ذُقْۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ifadesi ‘‘Tat bakalım azabı! Hani sen kendi kanaatine göre çok şerefli ve çok güçlüydün ya’’ şeklinde bir mana ihtiva etmektedir. Kisâî ’nin okuduğu ذُقْۚ اَنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيم vechinde ise, buradaki ibarenin aslında “ذُقْ لأَنَّكَ” şeklinde anlaşıldığı ve “Tat bakalım azabı! Çünkü sen çok şerefli ve güçlü idin şimdi düştüğün duruma bak!” manasına geldiği ifade edilmektedir.[280]

[279] Ebü’l-Ḫayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muḥammed İbnü’l-Cezerî, *Ṭayyibetu’n-Neşr fi’l-Ḳırâ’âti’l-ʿAşr*, thk. Muḥammed Temîm ez-Zağbî (Cidde: y.y., 1414/1994), 95.
[280] Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 104.

Bundan dolayı kesra ile okunduğu zaman ذُقْ kelimesinde vakfedilebileceği, ancak fetha ile okunduğu zaman burada vakfetmenin çok uygun olmadığı da aktarılmıştır.

Duhân 44/51

"اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ مَقَامٍ اَمِيْنٍۙ "

"Allah'a itaatsizlikten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler."

Ayette geçen مَقَامٍ kelimesini:

- ✓ Nâfiʿ, İbn-i Âmir ve Ebû Caʿfer mîm (م) harfinin dammesiyle مُقَامٍ şeklinde okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları fetha ile مَقَامٍ vechinde okumuşlardır. [281]

Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan مقَامَ kelimesi, قَامَ fiilinin mastarı olup "ayakta durulan yer, mevki, makam" gibi anlamlara gelir. Kelime bu veche göre okunduğunda, "Allah'a itaatsizlikten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler." şeklinde bir mana ortaya çıkar ki bu da muttakilerin yani Allah'a karşı gelmekten sakınan Mü'minlerin, ahirete vardığında cennet içinde oldukça güvenli bir yerde, emin makamlarda duracakları anlaşılır. Diğer kıraatte ise, مُقَام şeklinde mîm'in (م) dammesiyle okunduğunda "Allah'a karşı gelmekten sakınanlar hakikaten güvenli bir ikâmettedir, emniyet içinde dururlar." şeklinde bir mana ortaya çıkmaktadır. Burada da elde edilecek makam değil de kendilerine mesken olarak verilecek ikamet edilecek yer olarak anlaşılabilir.[282]

b. Duhân Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Duhân 44/16

"يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰىۚ اِنَّا مُنْتَقِمُوْنَ"

"Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz."

Ayette altı çizili olan نَبْطِشُ kelimesini:

- ✓ Ebû Caʿfer dâ (ط) harfini damme ile نَبْطُشُ şeklinde okurken,

[281] Paluvî, *Zübdetu'l-irfân*, 319.
[282] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 152.

- ✓ Diğer kıraat imamları نَبْطِشُ vechinde okumuşlardır. [283]

Ayette kafirlerin hiç ummadıkları bir zaman aniden yakalayıverip yaptıkları kötülüklerin cezasının verileceği bildirilmiştir. Zemahşerî'nin de ifade ettiği gibi fiil نَبْطُشُ şeklinde okunmaktadır.[284] Çoğunluğun نَبْطِشُ vechiyle okuduğu lafzı Ebû Ca'fer نَبْطُشُ olarak okumaktadır.

Duhân 44/47

"خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى سَوَّاءِ الْجَحِيم "

"O günahkârı yakalayıp cehennemin ortasına sürükleyin."

Ayette altı çizili olanفَاعْتِلُوهُ lafzını:

- ✓ Nâfi', İbn-i Kesir, İbn-i Âmir ve Ya'kûb tâ (ت) harfini damme ile فَاعْتُلُوهُ vechinde okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları فَاعْتِلُوهُ şeklinde okumuşlardır.[285]

Cenab-ı Hak önceki ayetlerde cehennemliklerin tadacağı azabı ifade ettikten sonra burada görevlendirdiği meleklerine o günahkarları yakalayıp cehennemin ortasına kadar sürüklemelerini emreder. Leys ayette geçen خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ ifadesinin insanın yakasından tutup, onu çeke çeke istemediği bir yere, hapse veya istemediği bir işe götürmektir. Arapça' da اخذ فلان بزمام الناقة يعتلها cümlesi kullanılır ki, bir kimsenin hayvanın yularının dip kısmından yakalayıp zorla götürdüğünde kullanılır demiştir. Dilciler bu kelimenin يَعْكِفُونَ / يَعكُفُونَ ve يَعْرِشُونَ / يَعْرُشُونَ fiillerinde olduğu gibi tâ (ت) harfinin kesra ile okunabileceği gibi damme ile de okunabileceğini söylemişlerdir.[286] Her iki okuyuşunun da doğru olduğu فَاعْتِلُوهُ lafzını Nâfi', İbn-i Kesir, İbn-i Âmir ve Ya'kûb tâ (ت) harfinin dammesiyle okumuşlardır. Söz konusu ifadenin her iki okuyuşunda da manaya etkisi yoktur.

[283] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 401.
[284] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/273.
[285] Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân*, 514.
[286] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 664.

c. Duhân Suresindeki Şâz Kıraatler

Duhân 44/8

"لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْـيٖ وَيُمِيتُۗ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَاۤىِٕكُمُ الْاَوَّلِيْنَ"

"Sizin de Rabbinizdir, önceden gelip geçmiş ecdadınızın da Rabbidir."

رَبُّكُمْ وَرَبُّ ifadesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın bâ (ب) harflerinin kesrasıyla رَبِّكُمْ وَرَبِّ şeklinde okumuştur.[287]

İbn-i Muhaysın رَبُّكُمْ وَرَبُّ ifadelerindeki رب (Rab) kelimeleri surenin 6. ayetinde geçen رَبِّكَ den bedel olarak kesra ile okumuştur. Diğer kıraat imamları ise bunu bir cümle başı olarak kabul edip damme ile okumuşlardır.

Duhân 44/16

"يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰىۚ اِنَّا مُنْتَقِمُوْنَ "

"Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz."

Ayette altı çizili olan يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ lafzını:

- ✓ Hasan-ı Basri يَوْمَ نُبْطِشُ البَطْشَةَ şeklinde okumuştur.[288]

Ayette kafirlerin hiç ummadıkları bir zaman aniden yakalayıverip yaptıkları kötülüklerin cezasının verileceği bildirilmiştir. Şiddetli, kıskıvrak yakalamak anlamında نَبْطِشُ fiilini Hasan-ı Basri نُبْطِشُ (yakalatırız) diye okumuştur. Bu okuyuşa göre ayet: *"Allah meleklere onları yakalamalarını emreder."* manasına gelir.[289]

Duhân 44/22

"فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنَّ هٰٓؤُلَاۤءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُوْنَ"

"Sonuç alamayınca Rabbine, 'Bunlar günaha batmış bir topluluk!' diye arzıhal etti."

[287] El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 106.
[288] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/260.
[289] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 274.

اَنَّ هٰٓؤُلَآءِ ifadesindeki أَنَّ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri إِنَّ vechiyle okumuştur.[290]

Ayete fâ (ف) harfiyle başlanması bu ifadenin kendinden önce bulunup hazfedilmiş olan bir şeye delalet ettiği anlaşılabilir. Böylelikle takdiri: *"Onlar küfrettiler, iman etmediler."* işte bu yüzden Musa (as) Rabbine dönüp: *"bunlar gerçekten günaha batmış bir topluluktur"* diye dua etti.

اَنَّ هٰٓؤُلَآءِ ifadesinin aslı بأن هؤلاء şeklinde olup; yani *"Rabbine böyle diyerek beddua etti."* demektir. Bu ifadeyi Hasan-ı Basri اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ vechinde *"dedi"* fiilini gizleyerek okumuştur.

Duhân 44/30

"وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي اِسْرَٰٓئِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِۙ"

"Gerçekten İsrailoğulları'nı aşağılayıcı bir azaptan, kurtarmış olduk."

Ayette geçen اِسْرَٰٓئِيلَ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri elifi hazfederek إِسْرَئِلَ şeklinde okumuştur.[291]

Bu ayette Allah-u Teala Kıptîleri, Firavun'un emriyle erkek çocuklarını öldürüp, kız çocuklarını hizmetçileri olarak kullanmaları, İsrailoğullarını köleleştirmeleri ve onlara ağır angarya işlerin yaptırılması gibi bir azaptan, zilletten ve daha sonra Firavun'dan da kurtardığını haber vermektedir. Ayette geçen اِسْرَٰٓئِيلَ kelimesini Hasan-ı Basri medsiz olarak إِسْرَئِلَ şeklinde okumuştur.

Duhân 44/45

"كَالْمُهْلِۚ يَغْلِي فِي الْبُطُونِۙ "

"O, karınlarda, fokurdayan su misali kaynayan bir tortu gibidir."

Altı çizi olan كَالْمُهْلِ ifadesini:

[290] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, s. 498.
[291] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 652.

- ✓ Hasan-ı Basri mîm (م) harfinin fethasıyla كَالْمَهْلِ şeklinde okumuştur.[292]

Kaynayan bir tortu ve erimiş madenler gibi anlamlara gelen كَالْمُهْلِ kelimesi mîm (م) harfinin damme ve fethasıyla okunmuştur. Yüce Allah cehennemliklerin yiyeceğini Mülh'e benzetmektedir. Mülh ise; katran ve zeytin yağının tortusu olmakla birlikte bakır vb. madenlerin erimiş hali demektir. Allah Teala işte bu yiyeceğin cehennemliklerin karınlarında kaynadığını bildirmektedir.

Söz konusu kelimeyi Hasan-ı Basri mîm (م) harfinin fethasıyla كَالْمَهْلِ seklinde okumuştur.

Duhân 44/53

"يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَۚ "

"İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar."

Ayette geçen وَاِسْتَبْرَقٍ lafzını:

- ✓ İbn-i Muhaysın وَاسْتَبْرَقَ şeklinde vasıl hemzesiyle ve kâf (ق) harfinin fethasıyla okumuştur.[293]

Yüce Allah önceki ayetlerde günahkarların ahirette nasıl cezalandırılacaklarını tasvir ettikten sonra, inananların böylesi durumlarla karşılaşmayacaklarını belirtmiştir. Bu ayette de onların "İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı oturacaklarını" haber vermektedir. Ayette geçen سُنْدُسٍ kelimesi "ince ipek" manasına gelirken, اِسْتَبْرَقٍ kelimesi ise ''kalın ipek'' manasına geldiği söylenir.

İbn-i Muhaysın'ın وَاسْتَبْرَقَ şeklinde okuduğu kelimenin aslının استبرك olup Arapçalaştığı ifade edilmiştir.[294]

[292] Dimyâtî, *İthâf*, 463.
[293] El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 106.
[294] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 665.

E. CÂSİYE SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Câsiye Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Câsiye Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Faziletleri

İkrime, Cabir ve el-Hasen'e göre surenin tamamı Mekke'de inmiştir. Bir görüşe göre ise bir âyetinin dışında surenin geri kalanı Mekke'de inmiştir. Söz konusu ayet: "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar..."[295] ayeti olup, Medine'de Hz. Ömer hakkında inmiştir.

Nehhâs, ibn Abbas ve el-Mehdevî 'den naklen: Bu ayeti kerimenin Hz. Ömer hakkında indiğini söylemiştir. Hicret etmeden önce Mekke'de müşriklerden birisinin ona sövmüş, bunun üzerine o da söven kişiyi tutup cezalandırmak istemiştir. Bu olay üzerine: "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar" ayeti nazil olmuştur. Daha sonra bu ayet yüce Allah'ın: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün"[296] ayeti ile neshedildi. Bu görüşe göre surenin tamamının Mekke'de indiğine dair görüş birliği vardır.[297]

Câsiye suresini okumanın fazileti ile ilgili Übey b. Kâ'b'dan nakledilen ve bazı tefsirlerde yer alan[298] "*Hâ-mîm – Câsiye suresini okuyan kimsenin günahlarını kıyamet gününde Allah bağışlar ve heyecanını teskin eder*" anlamındaki hadis ve benzerlerinin mevzû olduğu kabul edilmiştir.

b. Câsiye Suresinin Özellikleri ve Konusu

Câsiye kelimesi 'diz çöken, dizlerinin üzerine çöküp kalan'[299] veya 'bir araya gelmiş'[300] anlamlarına gelmektedir.

Leys "Câsiye ifadesi için, tıpkı bir kimsenin hâkimin huzurunda çökmesi gibi, diz üzere oturan demektir" der. Zeccac, جَذَا ve يَجْذُو fiilinin de bu manaya geldiğini söyler. Keşşaf'ta

[295] Câsiye, 45/14.
[296] Tevbe, 9/5.
[297] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 156.
[298] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 294.
[299] Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*.
[300] Emin Işık, "Câsiye Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/161-162.

bu kelimenin جَاذِيَةً şeklinde de okunduğu ifade edilmiştir.[301] Dil alimleri, "cezv" mastarının, kurtuluşu sağlama bakımından, "cesv"den daha ileri manada olduğunu, zira "câzî"nin, ayak parmaklarının uçları üzerinde oturan manasında olduğunu söylemişlerdir, Râzî 'nin ifadesine göre İbn-i Abbas (r.a) da "Câsiye" kelimesine, "Bir araya gelmiş ve yaptıkları şeyi gözetleyiciler, bekleyiciler olarak..." mana vermiştir.[302]

el-Hasen, Cabir ve İkrime'nin görüşüne göre surenin tamamı Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade ise, bir ayet dışında Mekke'de inmiştir, demişlerdir. Söz konusu ayet de: "*Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar...*"[303] ayeti olup, Medine'de Hz. Ömer (r.a) hakkında inmiştir.

Genel kabule göre Mekke devrinde Duhân suresinden sonra ve Ahkâf suresinden önce nazil olmuştur. "Hâ-mîm" ile başlayan ve Mushaf'ta ardarda gelen yedi surenin altıncısıdır. Kûfelilerin sayımına göre otuz yedi, diğerlerine göre otuz altı ayettir. Bu farklılığın, sure başındaki "Hâ-mîm" harflerinin müstakil bir ayet sayılıp sayılmamasından ileri geldiği söylenebilir. Sure adını, yirmi sekizinci ayette geçen ve "diz çökmüş" veya "bir araya gelmiş" anlamlarına gelen Câsiye kelimesinden alır. Ayrıca on sekizinci ayetteki '*şerîat*' ve yirmi dördüncü ayetteki '*dehr*' kelimelerinden dolayı bu sureye *Şerîat suresi* ve *Dehr suresi* de denilmiştir.

Sure üç ana bölümden meydana gelip birinci bölümde:

Yegâne galip ve yegâne hakîm olan Allah tarafından indirilmiş olan vahyin önemine ve buna inanmanın gereğine dikkat çekilmektedir. Vahiyle bildirilen haberlerinin doğruluğunu ve Allah'ın yüce kudretini gösteren deliller o kadar çoktur ki yaratılış ve hayat olaylarından ibret alanlar için buna inanmak hiç de zor değildir. Yeniden diriltileceklerini inkar edenlerin, kuruyup ölmüş olan yerin gökten yağan yağmur sayesinde yeniden canlandığını görmezler mi? Aslında Kur'an bir hidayettir. Fakat kâfirler kibirleri ve günaha olan meyilleri yüzünden iman etmeye yanaşmazlar; ayrıca ayetleri hafife alır, onlarla alay ederler. Söz konusu inkârcılara maddî ve mânevî etkisi büyük bir azabın uygulanacağını bildiren ayetle birinci bölüm son bulur.

[301] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 292.
[302] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 668.
[303] Câsiye, 45/14.

İkinci bölüm;

İlâhî vahyin doğruluğunu ispat eden aklî ve naklî deliller sıralanır. Göklerde, yerde ve denizlerde Allah'ın kudretini gösteren olaylara işaret edildikten sonra vaktiyle İsrailoğulları'na da kitap, nübüvvet ve hikmet verilmiş olduğu hatırlatılır ve Allah'ın peygamber göndermesinin yadırganacak bir şey olmadığı anlatılır. Zalimlerin birbirinin yardımcısı olduğu, ancak onların çabalarının peygamberi görevinden vazgeçirmeye yetmeyeceği, çünkü Allah'ın iyilerin dostu ve yardımcısı olduğu bildirilir. İkinci bölüm, Kur'an'ın basîret ve rahmet vesilesi olduğunu, hiçbir zaman inananlarla inanmayanların aynı değerde olmadığını bildiren ayetle son bulur.

Üçüncü bölüm;

Âhirete ve hesap gününe inanmayanların düşünce tarzına ve zihniyetlerine yer verip, bu zihniyetin ne kadar temelsiz ve tutarsız olduğunu açıklar. Nefsânî düşünce ve arzularını putlaştıranlar, "*Bize göre hayat bu dünyada yaşadığımız hayattan ibarettir, bizi ancak zamanın akışı (dehr) helâk eder*" dedikleri, bir de "*Mademki öldükten sonra yeniden dirilmek varmış, öyleyse haydi bize ölmüş atalarımızı diriltip getirin*" gibi sözler sarfettikleri, "*Âhiret hakkında bir şey bilmiyoruz, fakat öyle bir şey olacağını da sanmıyoruz*" diye zan üzerine hüküm yürüttükleri bildirilir. Oysa Allah'ın sözünün hak olduğu ve kıyametin mutlaka kopacağı, insanların bütün yapıp ettiklerinin kaydı tutulmuş olup o gün bu fiillerinin karşılığını görecekleri bildirilip İman edip iyi işler yapanlar ilâhî rahmete ve büyük mükâfata nâil olacakları, kibir ve inatları yüzünden Allah'ın ayetlerini alaya alanlar ve dünya hayatına aldanıp inkâra sapanlar ise cehenneme atılacakları haber verilir. Yine onların cehennemde âdeta unutulacakları, kendilerine ne ilgi gösterileceği ne de özürlerinin dinlenecekleri konusunda uyarıda bulunularak sure bütün âlemlerin Rabbi olan, göklerde ve yerde kendisinden başka azamet sahibi bulunmayan Allah'a hamd ve tâzimle son bulur.

2. Câsiye Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Câsiye Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi

Câsiye 45/11

"هٰذَا هُدًىۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ "

“Bu (Kur’an) bir doğru yol rehberidir. Rablerinin ayetlerini inkâr edenler için ise en şiddetlisinden elem verici bir azap vardır.”

Ayette geçen عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ifadesini:

- ✓ İbn-i Kesir, Hafs ve Ya‘kûb bu şekilde mîm (م) harfini damme ile okurlarken,
- ✓ Diğer kıraat imamları مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٍ şeklinde cer ile okumuşlardır.[304]

Ayette geçen اَلِيمٌ kelimesi hem kesralı ve hem de dammeli olarak okunmuştur. Kesra ile okunduğunda رِجْز kelimesinin sıfatı, Dammeli olarak okunduğunda عَذَابٌ kelimesinin sıfatı olur ve ‘‘şiddetli azap, azabın en kötüsü’’ şeklinde bir mana ortaya çıkar. Ayrıca رِجْز kelimesiyle kastedilenin ‘‘rezillik ve pislik’’ olduğu da müfessirlerce eserlerinde ifade edilmiştir. Yine مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ deki مِنْ edatının azabı açıklayan min-i beyânî olduğu belirtilmiştir.[305]

Sonuç olarak her iki vecihte okunduğunda söz konusu اَلِيمٌ kelimesinin sıfatı değişmekte ve manada büyük bir değişiklik meydana gelmemektedir.

Câsiye 45/14

"قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "

“İman edenlere söyle de Allah’ın (yargı) günlerine inanmayanları bağışlasınlar; çünkü (böyle) bir topluluğu, hak etmeleri yüzünden Allah cezalandıracaktır.”

Ayette altı çizili olan لِيَجْزِيَ kelimesini

- ✓ İbn-i Âmir, Hamza, Kisâî ve Halefu’l-Âşir لِنَجْزِيَ vechiyle okurlarken,
- ✓ Ebû Ca‘fer لِيُجْزٰى vechiyle okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları لِيَجْزِيَ şeklinde okumuşlardır. [306]

Ayetin nazil olmasına sebep olan birkaç hadise rivayet edilmektedir. Konumuzla doğrudan ilgisi bulunmadığı için bu rivayetleri zikretmeye gerek olmadığı kanaatindeyiz. Rivayetlerin hepsinde sonuç olarak Hz. Ömer’in olaylar karşısında çok öfkelenmesi ve

[304] Dimyâtî, *İthâf*, ^466.
[305] Râzî, *Mefâtîḥu’l-Ğayb*, 673.
[306] Paluvî, *Zübdetu’l-irfân*, 320.

ilgililere gereken cezayı vermek üzere harekete geçmesi üzerine bu ayetin nazil olduğu ve Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'i yolundan bu ayeti ona okumakla çevirdiği aktarılmaktadır.[307]

Yukarıda işaret ettiğimiz kıraat farklılığının manaya olan etkisine baktığımızda söz konusu kelime yâ (ي) ile لِيَجْزِيَ vechinde okunduğunda; 'çünkü… karşılığını verecektir.' ifadesiyle kastedilen mana 'hak edenlerin Allah tarafından cezalandırılacağı' şeklindedir. Bu ifadeyi لِنَجْزِيَ diye okuyanlara göre ise; 'yaptıklarının karşılığını biz vereceğiz' anlamı ortaya çıkmaktadır. Ebû Ca'fer ise لِيُجْزٰى şeklindeki meçhul vezninde قَوْمًا (topluluk/kavim) lafzı hazfedilerek 'bir topluluğa/kavme yaptıklarının karşılığı verilir.' manasına gelecek şekilde okumuştur.

Görüldüğü üzere ayette ahirete inanmayanların cezalandırılacağı ifade edilmekle beraber Mü'minlerin onları şimdilik affetmeleri istenmektedir. Cezalandırma işini yapacak olana işaret edilen ve okunuşu üzerinde ihtilaf bulunan kelimede lafız olarak bu işi yapacak olanı yani faili değişmektedir.

Câsiye 45/15

"مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَاۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ"

"İyi işler yapan kendisi için yapmıştır, kötülük yapanın da kötülüğü kendinedir; sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."

Ayette geçen تُرْجَعُونَ kelimesini:

- ✓ Yaʿkûb fetha ile تَرْجِعُونَ vechiyle okumuştur.
- ✓ Diğer kıraat imamları تُرْجَعُونَ şeklinde okumuşlardır.[308]

Fussilet suresi 21. ayetinde söz konusu kelime ilgili açıklamada bulunulmuştur.

[307] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 160.
[308] Dimyâtî, *İthâf*, 443.

Câsiye 45/21

"اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِۙ سَوَۤاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْؕ سَۤاءَ مَا ۝ يَحْكُمُونَ۟"

"Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar, hayatlarını ve ölümlerini, eşit olarak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlarınki gibi mi yapacağımızı zannediyorlar? Verdikleri hüküm ne kötü!"

سَوَۤاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْؕ ifadesini:

- ✓ Nâfiʿ, İbn-i Kesir, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Ebû Bekir Şuʿbe, Ebû Caʿfer ve Yaʿkûb hemzenin (ء) dammesi ile سَوَۤاءٌ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları hemzenin (ء) fethasıyla سَوَۤاءً vechiyle okumuşlardır.[309]

Ayet-i kerimenin ahirette kendilerine Mü'minlere verilen şeylerden daha hayırlılarının verileceğini iddia eden müşrikler hakkında indiği rivayet edilmektedir. Bir, eşit anlamına gelen سَوَۤاءٌ kelimesi genel olarak önceki bir mübtedanın haberi olarak ref ile okunmuştur. Yani onların ''Onların hayatları ve ölümleri eşit mi olacaktır?'' Hayatları ve ölümlerindeki zamirler kafirlere aittir. Yani onların hayatları da kötüdür, ölümleri de böyle kötü olacaktır. Söz konusu ifade nasb ile سَوَۤاءً vechinde okunduğunda ise مَحْيَ ve مَمَات kelimelerini نَجْعَلَهُمْ ifadesindeki mansûb olan هُمْ zamirinden bedel olmaktadır. ''Biz onları eşit mi kılacağız'' şeklinde bir anlam verilmektedir. Ayette kendilerini Mü'minlere denk hatta daha hayırlı olarak gören müşriklerin bu inançları eleştirilmekte, böyle bir eşitliğin söz konusu olmadığına ayetin son kısmında işaret edilmektedir.

Câsiye 45/28

"وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰٓى اِلٰى كِتٰبِهَاؕ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ"

"Bütün toplulukları diz çöküp boyun eğmiş olarak göreceksin. Her topluluk kendine ait defterin başına çağrılacak, o gün yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz."

كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰٓى ifadesini:

- ✓ Yaʿkûb lâm (ل) harfinin fethasıyla كُلَّ اُمَّةٍ تُدْعٰٓى vechiyle okurken,

[309] İbnü'l Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 555.

- ✓ Diğer kıraat imamları lâm (ل) harfinin dammesiyle كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعٰى vechiyle okumuşlardır.[310]

Ya'kûb ayette geçen كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعٰى ifadesini kendinden hemen önce geçen كُلَّ lafzına bedel olarak nasb ile كُلَّ أُمَّةٍ تُدْعٰى şeklinde okumuştur. Bunun sebebi ise birincisinde olmayan açıklamaların, ikincisinde bulunmasıdır. Yani bütün topluluklar niçin diz çöküp boyun eğmiş olarak görülecek? Bunun sebebi açıklanmamıştır. Sadece her ümmetin diz üstü çöktüğü belirtilmekle yetinilmiştir. İkincisinde ise söz konusu sebebin; her ümmetin kendi kitabına çağrılması olarak zikredilmiştir. Yani bu şekilde okunduğunda mana şöyle olmaktadır: "Kendisine ait olan defterin başına çağrılan her topluluğu, diz çökmüş olarak göreceksin."

Anlam itibari ile her iki okuyuştaki manaların yakın olduğu görülse de merfu olarak okunduğunda söz konusu iki cümle de birbirinden bağımsız olmakta ve 'diz çökme'nin sebebinin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak İmam Ya'kûb'un okuduğu kıraatte her topluluğun diz çökmüş olarak görülmesinin sebebi özellikle bir sonraki ayette de işaret edildiği gibi; kâfirlerin büyük bir hayal kırıklığı ve pişmanlık içinde boyun bükmek ve diz çökmek durumunda kalacakları, bunun sebebi yapıp ettiklerinin kaydedildiği defterle yüzleşmek olduğu ifade edilebilir.

Câsiye 45/32

"وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ اِلَّا ظَنّاً وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِين"

"Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet konusunda da bir kuşkuya yer yoktur" denildikçe, 'Kıyamet nedir bilmiyoruz, biz bu konuda tahminde bulunmanın ötesinde bir şey yapamayız, kesin bir bilgiye sahip değiliz' dediniz."

وَالسَّاعَةُ kelimesini:

- ✓ Hamza fetha ile وَالسَّاعَةَ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları damme ile وَالسَّاعَةُ vechiyle okumuşlardır.[311]

[310] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 404.
[311] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 657.

Ayette altı çizili olan ‘Kıyamet’ anlamına gelen وَالسَّاعَةُ kelimesini Hamza وَعْدَاللهِ ifadesine atıf yaparak fetha ile وَالسَّاعَةَ şeklinde okur. Bu okuyuşa göre: “Allah’ın vaadi ve kıyametin kopması haktır, onda şüphe yoktur.” manası verilmektedir. Diğer kıraat imamları ise; “muhakkak Allah’ın vaadi haktır.” anlamına gelecek şekilde mahalline atıf yaparak damme ile okumuşlardır. Mana yönünden büyük bir fark olmasa da Hamza’nın kıraatinde Kıyametin hak olduğu ve gerçekleşeceği yönünde bir kat’iyet söz konusudur.

Câsiye 45/35

"ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُواً وَ غَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ "

“Bu azap, ayetlerimizi alay konusu yapmış olmanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olması yüzündendir. O gün artık oradan çıkarılmazlar, mazeretleri de kabul edilmez.”

Ayette geçen لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا ifadesini:

- ✓ Hamza, Kisâî ve Halefu’l-Âşir müzârat yâ’sının (ي) fethasıyla ve râ (ر) harfinin dammesiyle لَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا vechinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا şeklinde okumuşlardır.[312]

Yüce Allah’ın ayetlerini alaya alan ve dünya hayatının kendilerini aldattığı kimselerin bu yüzden azaba uğrayacakları ve cehennemden kesinlikle çıkamayacakları, sunacakları hiçbir mazeretlerinin kabul edilmeyeceği bu ayette açıkça ifade edilmiştir. Altını çizerek işaret ettiğimiz لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا ‘oradan çıkarılmazlar’ ifadesini Hamza, Kisâî ve Halefu’l-Âşir fiildeki yâ (ي) harfinin fethasıyla ve râ (ر) harfinin dammesiyle لَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا ‘oradan çıkmazlar’ vechiyle okumuşlardır. Buna göre her iki okuyuşa göre manayı değerlendirdiğimizde dünyada yapıp ettiklerinden dolayı cehennemi hak eden ve bu azaba uğrayacakların durumu kendi tercihleriyle değil de zorunlu olarak yaşayacaklarını ifade etmesi bağlamında çoğunluğun okuduğu vecih olan لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا ifadesi çok önemlidir. Çünkü diğer vecihle okunduğunda ‘çıkmazlar’ ifadesi sanki kendi tercihleriyle verilmiş bir karar şeklinde anlaşılabilecektir.[313] Ayetin son kısmındaki meçhul ifadeyi de

[312] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 293; Paluvî, *Zübdetu’l-irfân,* 322.
[313] Râzî, *Mefâtîḥu’l-Ğayb*, 681; Kurtubî, *Ahkâmû’l-Kurân,* 177.

göz önünde bulundurduğumuzda çoğunluğun okuduğu لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا *"oradan çıkarılmazlar"* vechinin mana bütünlüğü açısından daha uygun olduğu söylenebilir.

b. Câsiye Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Câsiye 45/4-5

"وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ "

"Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı diğer kımıldayan canlılarda bilenler için deliller mevcuttur."

Ayette geçen اٰيَاتٌ kelimesini:

- ✓ İmam Hamza Kisâî ve Yaʿkûb cer ile اٰيَاتٍ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları اٰيَاتٌ vechiyle okumuşlardır.[314]

Ayette deliller anlamına gelen ve çoğunluğun merfu olarak اٰيَاتٌ şeklinde okuduğu kelimeyi Hamza, Kisâî ve Ya'kûb إِنَّ فِي خَلْقِكُم لَاٰيَاتٍ ''sizin yaratılmanızda da ayetler vardır.'' takdirinde إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لأٰيَاتٍ ifadesine atfedilmiş olması nedeniyle mansûb olarak اٰيَاتٍ vechiyle okumuşlardır.

Câsiye 45/5

"وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا اَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ"

"Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır."

Beşinci ayette geçen الرِّيَاحِ kelimesini:

- ✓ İmam Halef اَلرِّيحِ şeklinde okurken,

[314] Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l- Hullân*, 515.

- ✓ Diğer kıraat imamları الرِّيَاحِ vechinde okumuşlardır.[315]

Kıraat ihtilafı ile ilgili daha önceki sure ve ayetlerde açıklamalarda bulunulmuştur.

Câsiye 45/6

"تِلْكَ اٰيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللهِ وَاٰيَاتِهٖ يُؤْمِنُونَ "

"İşte şunlar, sana gerçekten okuduğumuz ayetlerdir. Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar?"

Altı çizili olan يُؤْمِنُونَ kelimesini:

- ✓ İbn-i Âmir, Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, Ruveys, Halef tâ (ت) ile تُؤْمِنُونَ şeklinde okurlarken,
- ✓ Diğer imamlar yâ (ي) ile يُؤْمِنُونَ vechinde okumuşlardır. [316]

İnanacaklar diye tercüme ettiğimiz ayetin sonundaki fiil tâ (ت) harfi ile تُؤْمِنُونَ 'inanırsınız' şeklinde de okunmuştur. Ancak Ebû Ubeyd'inde söylediği gibi ayette geçen bu ifadeden önce لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ\ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ inanan, akleden ifadeleri geçmiştir.[317] Geçen bu filler gâib sigasından oldukları için bu fiilin de gâib sîgasından olması gerekir. Bu ifadeyi muhatap siğasında okuma durumunda; bunun başına bir قُلْ (de) kelimesi takdir edilir ve "Onlara de ki: Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra hangi habere inanacaksınız?" manasında olur.[318]

Casiye 45/23

"اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ"

[315] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz,* 655.
[316] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 403.
[317] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 671.
[318] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 158.

"Arzularını tanrı yerine koyan, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah'tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?"

غِشَاوَةٌ kelimesini:

- ✓ Hamza, Kisâî ve İmam Halef غَشْوَةً vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları غِشَاوَةٌ şeklinde okumuşlardır.[319]

اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ifadesini ise;

- ✓ Nâfiʿ, İbn-i Kesir, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Ebû Bekir Şuʿbe, Caʿfer ve Yaʿkûb اَفَلَا تَذَّكَّرُونَ vechiyle okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları اَفَلَا تَذَكَّرُونَ şeklinde okumuşlardır.[320]

Kendi arzu ve isteklerini ilah edinen ve bunu Allah'ın varlığını bile bile yaparak kulağını, kalbini mühürleyen, gözüne de perde çeken yani hakikate kulağını, kalbini ve gözünü kapanların halinin nice olduğunu ve böylesi durumda olan birini ise Allah'tan başka kimsenin yola getiremeyeceğini vurgulayan ayette ilk olarak غِشَاوَةٌ kelimesi üzerinde duracağız.

غاشية السرج yani 'eğer örtüsü' tabiri de buradan gelmektedir. غِشَاوَةٌ kelimesini Hamza Kisâî ve İmam Halef غَشْوَةً vechiyle okumuşlardır. İbn-i Keysan'a göre bu kelimenin غَشْوَةً و غِشْوَةً şeklinde de okunabileceğini haber vermiştir. Fakat en güzel okuyuşun غِشَاوَةٌ olduğu söylenmiştir.[321]Araplar'ın bir şeyi kaplamak, üzerinde olmak gibi bu anlamlarda kullanılan her şey hakkında bu vezin ve bu kelimeleri kullandıkları bilinmektedir.

Ayetin son kısmında ise Cenab-ı Hak kullarına 'düşünmüyor musunuz?' anlamında اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ifadesiyle uyarıda bulunmuştur. Bu ifadeyi yukarı da isimlerini yazdığımız kıraat imamlarımız zâl (ذ) harfinin şeddesi ile اَفَلَا تَذَّكَّرُونَ şeklinde okumuşlardır. Burada dile hafiflik kazandırmak için tefa'ul babındaki tâ (ت) harfinin müzâraat harfi ile karışmaması için zâl (ذ) harfine idğâm edilerek okunmaktadır.

[319] İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetu'n-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-ʿAşr,* 95.
[320] Dimyâtî, *İthâf,* 467.
[321] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân,* 166-167.

c. Câsiye Suresindeki Şâz Kıraatler

Câsiye 45/5

"وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاۤءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ"

"Gece ile gündüzün yer değiştirmesinde, Allah'ın gökten indirdiği rızıkta (yağmurda) -ki, onunla öldükten sonra yere yeniden hayat vermektedir- rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacak dersler vardır."

Ayette geçen فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ ibaresini:

- ✓ İbn-i Muhaysın hulf ile ve zamir olan hâ harfini damme ile فَاَحْيَا بِهُ الْاَرْضَ şeklinde okumuştur.[322]

Yüce Allah'ın, kainatın işleyişindeki aşamaları zikredip üzerinde düşünülmesi ve ibretler alması için kullarını uyardığı bu ayette ''yere yeniden hayat vermekte'' diye tercüme ettiğimiz فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ ifadesini İbn-i Muhaysın'ın he (ه) harfini dammeli olarak فَاَحْيَا بِهُ الْاَرْضَ okuması ile ilgili kaynaklarımızda herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Câsiye 45/13

"وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ ؕ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ"

"Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır."

جَمِيعاً مِنْهُ ifadesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın جَمِيعاً مِنَّهُ vechiyle okumuştur.[323]

Ayeti kerimede; Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa hepsini katından bir lütuf olarak kullarının emrine vermiş olduğu zikredilmektedir. Cenab-ı Hak göklerde ve yerde ne varsa kullarının emrine amade ediyor. Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan مِنْهُ ifadesi 'hâl' konumunda olduğunda manası: *"bunları kudret ve hikmetiyle var edip mahlukatının*

[322] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 499.
[323] El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 178.

emrine amade kılan Allah'tır." şeklinde olur. Bu kelime مَنُّهُ şeklinde de okunmuş olup, Allah'ın lütfu ve ikramı şeklinde bir manaya gelmektedir ki bu mahfuz mübtedanın haberi olması durumunda هومنه /ذَلك منه *"bu veya o Allah'ın lütfudur"* manasına gelmektedir. Yine söz konusu kelimeyi İbn-i Muhaysın mîm (م) harfi kesralı, nûn (ن) harfi şeddeli ve fethalı olarak kelimenin sonundaki yuvarla te (ة) harfi ise tenvinli ve nasb halinde جَمِيعًا مِنَّةً şeklinde okumuştur.[324]

Câsiye 45/25

"وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ"

"Kendilerine ayetlerimiz açık açık okunduğunda, "Doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin" demekten başka bir delil ileri süremiyorlar."

Ayette geçen مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri damme ile مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ vechinde okumuştur.[325]

Bu ayette ihtilafa konu olan kelime için; كان nin haberinin öne alınmasına veya sona bırakılmasına göre nasb ve ref halinde حُجَّتَهُمْ / حُجَّتُهُمْ okunacağı bir açıklama mevcuttur. Burada Hasan-ı Basri ilgili lafzı tâ (ت) harfinin dammesiyle مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ vechiyle okumuştur.

F. AHKÂF SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Ahkâf Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Ahkâf Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Fazileti

Sure putlara tapan Mekkeli müşrikleri bu tutumlarından menetmek için nazil olmuştur. Bütün ömürlerini cansız, hiçbir faydası dokunamayan putlara tapmakla geçirenleri ve onları Allah'a ortak koşanları bu tutum ve davranışlarından vazgeçmeleri murâd edilmiştir.

[324] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 160; Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 673.
[325] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 665.

Âlûsî bu surenin ayetleri arasında ‘ كأنهم يوم يرون ’ nazmının hususiyeti olduğunu ve bu ayetin dua için de okunduğunu ifade etmiştir.[326]

b. Ahkâf Suresinin Özellikleri ve Konusu

Sözlükte “uzun, meyilli ve yüksekçe kum yığını” anlamındaki ‘hıkfın’ çoğulu olup, “eğri büğrü kum tepeleri” demektir. Kur’an-ı Kerîm’de, Hz. Hûd’un tebliğ vazifesini yürüttüğü ve imana davet ettiği Âd kavminin yaşadıkları yerin adı olarak geçer. Kaynakları incelediğimizde buranın Yemen’in Sihr bölgesinde denize bakan yüksek kumluk alan, Arabistan’ın güneyinde Uman ile Mehre arasındaki bir vadi veya Uman ile Hadramut arasında kalan geniş kum çölü olduğu ileri sürülmüştür. Arapların, geneli yarımadanın güneyinde kendilerince fazla bilinmeyen kum çölüne bu adı verirlerdi.

Mushafta ardarda dizili Hâ-mîm ile başlayan surelerin sonuncusu olup ismini yirmi birinci ayette geçen ‘ahkâf’ kelimesinden almıştır. Otuz beş ayet olan sure Mekkî olmakla birlikte on, on beş ve otuz beşinci ayetlerin Medenî olduğu da rivayet edilmiştir.

Câsiye suresinin devamı mahiyetinde olan Ahkâf suresinin içerdiği konular ise Kur’ân-ı Kerim’in vahiy ürünü olduğu Allah’ın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğu ve bunların da bir gaye için yaratıldığı, Hz. peygamberin Hak peygamber olduğu ifade edilmektedir. Surede İyilik ve kötülük, Mekkeli müşriklere tutumlarından vazgeçmeleri için ibret olması amacıyla Âd kavminin maruz kaldığı durum ve Hz. Peygamberin insanlarla birlikte cinlerin de peygamberi olduğunun haber verildiği birtakım konuları içermektedir.

Ahkâf suresindeki ayetlerin konu dağılımını beş grupta tetkik etmek mümkündür. Öncelikle Kur’an-ı Kerîm’in Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna işaret edilmiştir. Sonra Allah’ın göğü, yeri ve diğer varlıkları belli bir vakitte ve bir gayeye bağlı olarak yarattığı, bu gerçek apaçık ortadayken Allah’tan başka tanrılar edinmenin anlamsızlığına dikkat çekilmiştir. Haklarında hiçbir delil bulunmayan, sürekli yalvarılsa da kıyamete kadar kendilerine hiçbir şekilde cevap veremeyecek olan putlara tapmanın saçmalığı çarpıcı bir şekilde ifade edilip, bunun ne denli kötü bir sapkınlık olduğu dile getirilmiştir.

---

[326] Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullah el-Huseynî Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-azîm ve's-seb'il-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 161.

İkinci bölümdeki ayetlerde, vahyin gerçekliği ve buna bağlı olarak Hz. Muhammed'in de Hak peygamber olduğu, Kur'an'ın şüphesiz üstünlüğü, müşriklerin davet edildikleri iman davasının haklılığı, ancak onların bile bile gerçeği kabule yanaşmadıkları anlatılır.

Üçüncü bölümdeki ayetlerde, iyilik ve ahlâkın imanla olan ilişkisi ve kötülük ve ahlâksızlığın ise inkâr ile ilişkisi ele alınmıştır. Hakiki müminin ailesiyle ve sosyal çevresiyle olan iyi münasebetleri üzerinde durulur. Allah'a ve âhiret gününe inanan insanın Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak O'nun rızasına uygun davranışlarda araması ve iyiliğin her şeyden önce en yakınlara, özellikle ana ve babaya yapılması gerektiğine işaret edilir. Kendisinin dünyaya gelmesine sebep olan besleyip büyüten ve yetiştirmek için her türlü sıkıntılara katlanan ana babasına karşı saygıda kusur eden ve onların nasihatlerini dinlemeyenlerin âhirette azap görecekleri ihtar edilir.

Dördüncü bölümde Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı olumsuz tutumlarında vazgeçip ibret almaları için kendilerine Âd kavminin uğradığı âkıbet hatırlatılır. Hz. Hûd'un Âd kavmini, putlara tapınmayı bırakıp sadece Allah'a kulluk etmeleri, aksi takdirde büyük bir felâkete uğrayacaklarını haber vererek uyarmasına rağmen, onların küfür ve inkârda ısrar ettikleri, Allah'ın da onları, inkâr ve taşkınlıklarının cezası olarak, her şeyi yıkıp yok eden korkunç bir kum fırtınası ile helâk ettiği anlatılır ve aynı âkıbete uğrayan diğer toplumların halinden ibret alınması öğütlenir.

Surenin devamındaki ayetlerde ise Hz. Peygamber'in insanların yanı sıra cinlerin de peygamberi olduğunun delili niteliğindedir. Cinlerin de tıpkı insanlar gibi Hz. Peygamber'in tebliğine uymakla mükellef oldukları ve bu konuda uyarıldıkları belirtilerek Allah'ın davetine uymayanların apaçık bir sapıklık içinde bulunduklarına ve âhirette cezalandırılacaklarına işaret edilir.[327]

2. Ahkâf Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Ahkâf Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsîre Etkileri

Ahkâf 46/12

"وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَاماً وَرَحْمَةٌ ۚ وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَاناً عَرَبِياً لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۟ وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِينَ "

[327] Emin Işık, "Ahkâf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/549-550.

"Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır."

Altı çizili olan لِيُنْذِرَ kelimesini:

- ✓ Nâfi', İbn Âmir, Bezzî, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb لِتُنْذِرَ vechiyle okumuşlardır.
- ✓ Diğer kıraat imamları ise elimizdeki Mushafta yazıldığı şekliyle لِيُنْذِرَ vechiyle okumuşlardır.[328]

'Zulmedenleri korkutup' anlamındaki لِيُنْذِرَ (korkutması için, korkutup) ifadesi genel olarak kitabın durumunu haber vermek için yâ (ي) ile okunmuştur. Yani inkarda ısrar ederek, isyan ederek ve haddi aşarak kendilerine zulmedenleri korkutmak için indirilmiştir. Yukarıda adı geçen kıraat imamları ise ayetlerin genel olarak muhatap sîgasıyla gelmiş olması nedeniyle burada Hz. Peygambere hitap olmak üzere tâ (ت) ile لِتُنْذِرَ (korkutasın) vechiyle okumuşlardır.[329] Bununla birlikte ayetin sonunda yer alan وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِينَ (iyilik yapanlara müjde olmak üzere) ifadesi de وَتُبَشِّرَ لِلْمُحْسِنِينَ (iyilik yapanları müjdeleyesin diye) şeklinde kıraat farklılığı yönünden değil de mana yönünden bir değişikliğe uğradığı ifade edilmiştir.[330] Böylelikle bir bütün olarak ele aldığımızda mana "Bu ise onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarman/korkutman, iyilik yapanları müjdeleyesin diye Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır." şeklinde olmaktadır.

Ahkâf 46/15

"وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَاناًۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهاً وَوَضَعَتْهُ كُرْهاًۚ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْراًۚ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۙقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِيۚ اِنِّي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ "

"Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel

[328] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 125.
[329] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 135-136.
[330] Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 441.

işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."

Ayette altı çizili olan كُرْهاً ifadesini:

- ✓ Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Hişâm, Ebû Ca'fer: ك harfini fetha ile كَرْهاً şeklinde okumuşlardır.[331]
- ✓ Diğer kıraat imamları كُرْهاً vechiyle okumuşlardır.

Söz konusu kelime damme ile okunduğu zaman isim, fetha ile okunduğu zaman ise masdar olur. Bu bilgiyi aktardıktan sonra ayeti kerimedeki manasına baktığımızda, önce anne babaya iyilik yapılması hususunda öğüt verilmekte ve hemen ardından annenin gerek hamilelik sürecinde ve gerekse doğum esnasında çektiği sıkıntı ve zahmete dikkat çekilmektedir. Ferra ve Kisâî insanın kendi kendisini zorlaması anlamında كُرْهاً ifadesinin kullanıldığı ve dış etkenlerden kaynaklanan bir zorlama ve meşakkat anlamında ise كَرْهاً ifadesinin kullanıldığını ve bu yüzden bazı nahiv alimlerinin dammeli okuyuşu tercih ettiklerini belirtmişlerdir.[332] Dikkatle bakıldığında kelimenin her iki vecihte de zorluk, çile, meşakkat, zahmet gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Bir annenin evladına hamile kaldığı dönemlerden doğum zamanına kadar ne denli zahmete maruz kaldığı ifade edilirken kıraat farklılığının da mananın zenginleşmesine olumlu katkı yaptığını söyleyebiliriz.

Ahkâf 46/20

"وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ"

"İnkâr edenler ateşin başına getirilince, "Size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz ve onlardan yararlandınız, şimdi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmanıza karşılık olarak aşağılayıcı cezayı çekeceksiniz!" denilecektir."

[331] Ebû'l-Berekât ʿAbdullâh b. Aḥmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Ḥaḳâîḳu't-Teʾvîl*, thk. Yûsuf ʿAlî Budeyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi'ṭ-Ṭayyib, 1419/1998), 312.
[332] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 193.

Ayette geçen اَذْهَبْتُمْ kelimesini:

- ✓ Nâfi‘, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya‘kûb ve Halef Mushaflarımızda yazıldığı gibi اَذْهَبْتُمْ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları ءَأَذْهَبْتُمْ vechiyle okumuşlardır.[333]

اَذْهَبْتُمْ vechiyle okunduğunda ayetin manası: ‘‘Dünyada güzel şeylerden istifade edip, arzu ve lezzetlerin peşinde koşarak hayatını boş bir şekilde geçiren cehennemliklere varacakları yer gösterilirken, bütün güzel şeyleri dünyada harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Şimdi ise yeryüzünde haksız bir şekilde büyüklük taslamanızdan, zulüm ve azgınlık ederek yoldan sapmanızdan dolayı aşağılanarak yani rezil rüsvay edilerek azaba çarptırılacaksınız.

ءَأَذْهَبْتُمْ vechiyle yani soru sorularak okunan kıraatte ise cehennemliklerin dünyadaki söz konusu hallerinden dolayı kınanıp azarlanmalarının daha şiddetli olacağı anlaşılmaktadır. Bu ifadeye göre okunduğunda ayetin manası: ‘‘size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz mi? (tükettiniz ha!) şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla bu ayetteki kıraat ihtilafının mana yönünde büyük bir değişikliğe sebep olmadığını söyleyebiliriz. Kurtubî ilk vecihle yani fiilin mâzi haliyle okunmasının mana açısından daha evla olduğunu belirtmiştir.[334]

Ahkâf 46/33

"اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِيَ الْمَوْتٰىۗ بَلٰٓى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"

“Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mı? Evet O, her şeye kadirdir.”

Altı çizili بِقَادِرٍ kelimesini:

- ✓ İmam Ya’kûb يَقْدِرُ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları بِقَادِرٍ vechiyle okumuşlardır.[335]

[333] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 406.
[334] Kurtubî, *Ahkâmû’l-Kurân*, 199-200.
[335] Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 117.

Allah'u Teâlâ'nın ayette gökleri ve yeri yaratması ve bu yaratma işini yaparken herhangi bir şekilde yorgunluk yaşamayacağı ifade edildikten sonra, ölüleri yeniden diriltmeye de kâdir olduğunu ifade ederken dikkatleri çekmek için soru üslûbunun kullanıldığı söylenebilir.

Güç yetirmek anlamına gelen söz konusu بِقَادِرٍ ifadesini İmam Yaʿkûb müzâri fiil formunda يَقْدِرُ şeklinde okumuştur. Kelimenin bu vecihte okunmasıyla da Allah'ın ölüleri diriltmeye gücünün yeteceği; diğer kıraat imamlarının okuduğu بِقَادِرٍ vechinde de aynı manaya geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla بِقَادِرٍ vechinde cümlenin olumsuz-soru halinde meydana geldiği göz önünde bulundurulduğunda mananın daha güçlü bir şekilde vurgulandığını ifade edebiliriz.

b. Ahkâf Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Ahkâf 46/15

"وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَاناًۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهاً وَوَضَعَتْهُ كُرْهاًۜ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْراًۜ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِيۚ اِنِّي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ "

"Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."

Ayette geçen اِحْسَاناًۚ kelimesini:

- ✓ Âsım, Hamza ve Kisâî اِحْسَاناًۚ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları حُسْنًا vechiyle okumuşlardır.[336]

[336] İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetu'n-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-ʿAşr*, 96.

Ayette geçen bu kelimeyi إِحْسَاناً şeklinde okumanın delili وبلوالدين احسان [337] ayetidir. Bu ifadeye göre ayetin manası şu şekildedir: ‘‘Biz, insana, ana-babasına iyiliklerini ulaştırmasını emrettik.’’

حُسْنًا vechiyle okuyanların delili ise بوالديه حسنا [338] ayetidir. Husn (güzellik iyilik) kubh (çirkinlik)un zıddıdır. İhsan ise kötülük yapmanın zıddıdır. Burada tavsiye de emir vermek anlamındadır. Buna göre ayetin manası: “Biz, insana, ana-babasına güzel olan şeyleri yapmasını emrettik.” şeklindedir. Fakat bu güzel olan şey iyice güzelliği ifade etsin diye ‘hüsn’(sırf iyilik) ifadesiyle okunmuştur.

Ahkâf 46/16

"أُوْلَٰٓئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ فِي اَصْحَابِ الْجَنَّةِۚ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ "

“İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, kendilerine verilen doğru bir sözdür.”

Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef’in okuduğu ayette geçen نَتَقَبَّلُ ve نَتَجَاوَزُ ifadelerini:

- ✓ Nâfiʿ, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Şuʿbe Caʿfer ve dammeli bir yâ (ي) harfi ile يُتَقَبَّلُ ve يُتَجَاوَزُ vecihleriyle okumuşlardır. [339]

Bu vecihlerde okunduğu zaman ‘kabul ettiğimiz’ anlamındaki نَتَقَبَّلُ kelimesi, يُتَقَبَّلُ ‘kabul olunan’ ve ‘affettiğimiz’ anlamındaki نَتَجَاوَزُ kelimesi de يُتَجَاوَزُ ‘affolunan’ şeklinde küçük bir değişime uğramaktadır. Buna rağmen ayetin manasında dikkate değer bir değişikliğe sebep olmamaktadır. Asıl anlamı itibariyle ‘bir şeyin üzerinde durulmayıp geçilmesi’ demek olan ‘التجاوز’ kelimesi bu kıraatte okunduğunda o günahlarını affederiz, bağışlarız anlamına gelmektedir.

Ahkâf 46/19

"وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُواۚ وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ"

[337] İsrâ,17/23.
[338] Ankebût, 29/8.
[339] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 302.

"Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah, onlara yaptıklarının karşılığını verir, asla kendilerine haksızlık yapılmaz."

Ayette geçen وَلِيُوَفِّيَهُمْ kelimesini:

- ✓ İbn-i Kesir, Ebû Amr, Hişâm, Âsım ve Yaʿkûb önceki ayette Allah'ın adının geçmesinden dolayı yâ (ي) ile وَلِيُوَفِّيَهُمْ vechiyle okurken,
- ✓ Geriye kalan diğer kıraat imamları nûn ile (ن) وَلِنُوَفِّيَهُمْ vechiyle okumaktadırlar.[340]

Yâ ile وَلِيُوَفِّيَهُمْ şeklinde okuyanlar Ebû Hatim'e göre 17. ayette geçen "Şüphesiz ki Allah'ın vaadi haktır." ayetini delil getirerek okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise 15. ayette geçen ''Biz insana ana babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik'' ifadesini delil getirerek nûn ile وَلِنُوَفِّيَهُمْ şeklinde okumuşlardır.[341] buna göre mana "yaptıklarının karşılığını onlara tastamam veririz…" olmaktadır. Her iki vecihte de yaptıklarının karşılığının Allah tarafından verileceği anlaşılırken delil olarak ileri sürülen ayetlere göre okunduğunda lafızlarda farklılık meydana gelmiştir.

Ahkâf 46/25

"تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ "

"Rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr! Sonunda sadece evlerinin kalıntılarının görüldüğü bir hale geldiler. Günaha batıp kalmış bir topluluğu işte böyle cezalandırırız."

Ayette geçen لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ifadesini:

- ✓ Âsım, Hamza ve Yaʿkûb yâ ve nûn harflerinin dammesiyle لَا يُرَىٰ vechiyle okurlarken,
- ✓ Nâfiʿ, İbn-i Kesir, Ebû Amr, İbn-i Âmir ve Kisâî ''Görmezsin'' anlamında لاَ تَرَىٰ vechiyle okumuşlardır.[342]

[340] İbnü'l Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 557.
[341] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 199.
[342] Ebû Zekeriyyâ Yaḥyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâʾ, *Meʿânî'l-Ḳurʾân*, thk. Aḥmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr. (Mısır: y.y., ts.), 53; Ebü'l-Ḫayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muḥammed İbnü'l-Cezerî, *ed-Durretu'l-Muḍiyyetu fi'l-Ḳırâʾâti'ş-Şelâşi'l-Mutemmimeti li'l-ʿAşr*, thk. Muḥammed Temîm ez-Zuʿbî (b.y.: y.y., 1421/2000), 37.

Buna göre muhatap kişiye hitaben sen göremezsin şeklinde bir mana olur. Âsım bu ifadeyi Hasan el-Basri'nin kıraati olan meçhul vechiyle لاَ تُرٰى şeklinde de okumuştur. Buna göre mana ''Âd kavminin kalıntılarından, meskenlerinden başka hiçbir şey görünür olmadı'' şeklinde olmuştur. Ferrâ'ya göre insanların görülmeyiş sebebinin kumların altında kalmalarıdır, meskenlerin görülmesinin sebebi ise yıkılmamış halde olduklarıdır.[343]

c. Ahkâf Suresindeki Şâz Kıraatler

Ahkâf 46/4

"قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِ اِيتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَا اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "

"Onlara şöyle de: "Allah'ı bırakıp da kendilerinden medet umduğunuz tanrıları bir düşündünüz mü? Yerden hangi parçayı yarattılar bana gösterin? Yoksa göklerde onların ortaklığı mı var? Eğer iddianız gerçek ise bana, bundan önce inmiş bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin."

Ayette geçen أَوْاَثَارَةٍ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri sâ (ث) harfini sakin ve medsiz olarak أَوْاَثْرَةٍ şeklinde okumuştur.[344]
- ✓ Âmeş ihtilafa konu olan اَثَارَةٍ lafzını se (ث) harfinden sonra elifsiz olarak اَثَرَةٍ şeklinde okumuştur.[345]

Ayette geçen *"Bir bilgi kalıntısı"* anlamındaki ifade ile ilgili Zeccâc أَوْاَثَارَةٍ *"Yahut bilgiden bir eser alamet anlamındadır, kelimenin aslı da rivayet demek olan الأثر den gelmektedir."* demiştir.[346] Bu kelime hemze (ء) dammeli ve peltek se (ث) harfi sükûn ile أَوْأُثْرَة şeklinde de okunmuştur. Burada çalışmamıza konu olan söz konusu kelimeyi Hasan-ı Basri elifsiz olarak hemze (ء) ve peltek se (ث) harflerini fetha ile أَوْاَثْرَةٍ şeklinde okumuştur. Bu da: *"Size verilmiş bir bilgi yahut başkasına verilmeyip tercihen size verilen bir bilgi"* demektir.

---

[343] Ferrâʾ, *Meʿânî'l-Ḳurʾân*, 55.
[344] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 502.
[345] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/264.
[346] Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 438.

Ahkâf 45/10

"قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِيٓ اِسْرَٓائِيْلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَۚ "

"Ve de ki: "Ne dersiniz, ya o Allah'tan inmiş de siz onu inkâr etmişseniz! Üstelik İsrailoğullarından bir tanık onun bir benzerine şahit olup iman ettiği halde siz büyüklük tasladınız. Şu kesindir ki Allah hak tanımayan topluluğu doğru yola iletmez."

- ✓ Ayette geçen اِسْرَٓائِيْلَ kelimesini:
- ✓ Önceki surelerde de gördüğümüz gibi Hasan-ı Basri elif (ا)'i ve yâ (ي)'yı hazfederek اِسْرَئِلَ vechinde okumuştur.[347]

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda Hasan-ı Basri'nin elif (ا) ve yâ (ي) harfini hazfederek okuduğu bu lafızla ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Ahkâf 45/15

"وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَاناًۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ كُرْهاً وَوَضَعَتْهُ كُرْهاًۜ وَحَمْلُهٗ وَفِصَالُهٗ ثَلٰثُونَ شَهْراًۜ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِيٓ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِيٓ فِي ذُرِّيَّتِيٓ اِنِّي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ "

"İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşıp kırk yaşına girince şöyle yakarır: "Rabbim! Bana ve anne babama lutfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle. Dönüp kapına başvurdum ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!"

Ayette geçen ve altını çizerek işaret ettiğimiz وَفِصَالُهٗ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri fâ (ف) harfinin dammesiyle وَفُصَالُهٗ vechiyle okumuştur.[348]

[347] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 503.
[348] Dimyâtî, *İthâf*, 471.

- ✓ Yine aynı ayette altı çizili olan قَالَ رَبِّ ifadesini İbn-i Muhaysın قَالَ يَارَبُّ şeklinde okumuştur.[349]

Ayet-i Kerîme'de bir annenin çocuğunu karnında taşıma ve sütten kesme süresinin toplam otuz ay olduğu bildirilmektedir. فِصَال sütten kesmek demek olup فِتَام da aynı manaya gelmektedir.[350] Buna göre ayette kastedilen sütten kesmek değil, süt emzirme müddetidir. Ayette فِتَام yerine فِصَال kelimesinin kullanılmasının sebebi ise; kendisiyle tamamlanıp sona erdiği için süt emmenin sonunda فِصَال ''ayrılış'' meydana geldiği ve bu ayrılışın da emme işiyle uyum içerisinde olması nedeniyle Allah فِصَال kelimesini kullanmıştır. Hasan-ı Basri söz konusu lafzı fâ (ف) harfinin dammesiyle وَفِصَالُهُ şeklinde okumuştur. Ayrıca "analar çocuklarını tam iki yıl emzirsinler"[351] ayetiyle birlikte değerlendirildiğinde hamileliğin en az müddetinin altı ay olduğuna delalet ettiği de görülmektedir.

Ayetin devamındaki قَالَ رَبِّ "Dedi ki, Rabbim" ifadesini İbn-i Muhaysın قَالَ رَبُّ şeklinde okumuştur.

Ahkâf 45/17

"وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا اَتَعِدَانِنِي اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ "

"Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu."

اَنْ اُخْرَجَ ifadesini:

- ✓ Hasan-ı Basri ve Âmeş اَنْ اَخْرُجَ şeklinde okumuşlardır.[352]

[349] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 504.
[350] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn ʿAbdurrahmân b. ʿAlî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Tezkiretu'l-Erîb*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: 1425/2004), 352.
[351] Bakara, 2/133.
[352] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 660.

Yüce Allah bir önceki ayette anne babasına itaat eden onlara iyi davranın durumundan haber verdikten sonra burada anne babasına isyan eden, kendisini tevhide, kıyamete ve dirilişe imana davet eden ebeveynine "*öf size*" diyerek kibirlenmeye devam eden ve tutarsız birtakım şeylere tutunanların durumları aktarılmaktadır. Burada Hasan-ı Basri ve Âmeş'in okuduğu اَنْ اُخْرَجَ vechinde mana: *"...beni tekrar dirilip çıkmakla mı tehdit ediyorsunuz?"* şeklinde olur.

Ahkâf 45/25

"تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْۗ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ"

"O, Rabbimin emriyle her şeyi yerle bir eder." Derken evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız."[353]

Ayette geçen لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ifadesini:

- ✓ Hasan-ı Basri لَا تُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنَهُمْ vechiyle okumuştur.[354]

''Onların evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hale geldiler'' ifadesindeki يُرٰى kelimesi tâ (ت) harfini fethası ile مَسَاكِنُهُمْ kelimesi de nasb ile okunmaktadır. Böyle okunduğunda mana: "Ey Muhammed sen onların evlerinden başka şey göremezsin." olmaktadır. Bu kelime Hasan-ı Basri tarafından yine tâ (ت) harfi ile meçhul olarak لَا تُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ diye okunmuştur. Buna göre cümleye şöyle bir mana verilebilir: "Âd kavminin kalıntılarından, evlerinden başka hiçbir şey görünür olmadı."

Ahkâf 45/33

"اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰىۗ بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"

"Onlar düşünmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratma konusunda acze düşmeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Şüphe yok ki O her şeye kādirdir."

[353] Diyanet İşleri Başkanlığı Meâli, Ahkâf,25.
[354] Dimyâtî, *İthâf,* 472.

وَلَمْ يَعْيَ ifadesini:

- ✓ Hasan-ı Basri söz konusu kelimedeki ikinci yâ (ي) harfinin kesrasıyla وَلَمْ يَعْيِ şeklinde okuduğu gibi yine ayn (ع) harfini kesra ile ve ikinci yâ harfini sükûn ile وَلَمْ يَعِي okumuştur.[355]

Yorulmamış anlamı verilen وَلَمْ يَعْيَ ifadesini Hasan-ı Basri yâ harfinin kesrası ile وَلَمْ يَعْيِ şeklinde okumuştur. Bu şekilde okuyuş çok azdır. Aynel fiilin i'lâl ile ve lâmel fiilinin tahsis ile kullanımı ancak غأية وأية gaye, ayet gibi çok az isimlerde görüldüğü bilinmektedir.

Ahkâf 45/35

"فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ "

"Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme. Başlarına geleceği vaktiyle söylenen şeyleri gördüklerinde sanki gündüzün kısa bir süresini yaşamış gibi olacaklar. Tebliğ konusu işte budur; hiç günaha sapanlardan başkası helâk edilir mi?"

Surenin son ayetinde geçen ve yine altını çizerek işaret ettiğimiz بَلَاغٌ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri بَلَاغًا vechiyle okumuştur.[356]

Yine işaret ettiğimiz يُهْلَكُ kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri lâm (ل) harfini kesra ile يُهْلِكُ şeklinde okurken,
- ✓ İbn-i Muhaysın يَهْلِكُ vechinde okumuştur.[357]

اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ifadesindeki الْقَوْمُ kelimesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın mîm (م) harfinin kesrasıyla الْقَوْمِ şeklinde okurken, الْفَاسِقُونَ kelimesini الْفَاسِقِينَ vechinde okumuştur.[358]

[355] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 219.
[356] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/268; Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 661.
[357] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/268; Dimyâtî, *İthâf*, 474.
[358] Ma'sarâvî, *El-Kâmilu'l-Mufassal*, 506.

Yüce Allah tevhid, nübüvvet ve meâd ile ilgili kafirlerin şüphelerini giderici açıklamalar yaptıktan sonra bu ayette de Hz. Peygambere bir nasihat ve öğütte bulunmuştur. Öyle ki; Peygamberlik vazifesini yerine getirmeye çalışırken kafirler tarafından eziyete uğruyordu. Cenab-ı Allah bu durum karşısında Ulu'l-azm peygamberleri gibi sabretmesini öğütlemektedir. Ayette geçen بَلاَغ kelimesinin bir tebliğ olduğu müfessirlerimizce ifade edilmiştir. Yani bu Kur'an yeterli bir tebliğdir. İşte buna göre bu ifade hazfedilmiş bir mübtedaya göre ref' edilerek بَلاَغٌ şeklinde okunmuştur. Arapça açısından bu kelimenin بَلاَغًا veya بَلاَغٍ şeklinde de okunabilmektedir. Nasb ile إلا ساعة بلاغًا şeklinde mastar yahut da saatin sıfatı olarak okunabilir. Cer ile okunması halinde من نهاربلاغٍ ulaştırılacak günden bir süre anlamında bir mana olur.[359]

Söz konusu ikinci maddede belirttiğimiz kıraat ihtilafında يُهْلَكُ kelimesini İbn-i Muhaysın fiili kavme isnad ederek kelimedeki lâm (ل) harfini kesra ile فَهَلْ يُهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ '*günaha batanlar topluluğundan başkası helak olur mu?*' şeklinde okumuştur.[360]

G. MUHAMMED SURESİ VE KIRAATLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

1. Muhammed Suresinin Tanıtımı ve Genel Muhtevası

a. Muhammed Suresinin Sebeb-i Nüzulü ve Fazileti

İbn Abbas'a göre sure Medine'de inmiştir. Medine döneminde inmiş olmakla beraber "Seni yurdundan çıkaran bu şehirden daha güçlü nice şehirleri yok ettik" meâlindeki 13. ayetin Hz. peygamberin Medine'ye hicret ettiği ilk gece nazil olduğu nakledilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise Allah Resûlünün Veda Haccından sonra Mekke'ye bakıp ağlaması üzerine söz konusu ayet inmiştir.

Surenin faziletine dair çeşitli kaynaklarda yer alan, ''*Muhammed suresini okuyan kimseye cennet nehirlerinden içirmesi Allah'ın yerine getireceği bir vaadidir*" hadisin sahih olmadığı ifade edilmektedir.[361]

b. Muhammed Suresinin Özellikleri ve Konusu

Ayetlerin bazılarında Allah yolunda savaşmaya temas edilmesi nedeniyle bu sureye Kıtâl suresi de denir. Fasılaları ا م harfleri olup otuz sekiz ayettir.

---

[359] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 30-31.
[360] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 222.
[361] Beyzâvî, *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*, 125.

Sure Müslümanların gerektiğinde müşriklere karşı savaşmalarının kaçınılmaz olduğu, münâfıkların iç dünyalarına dair tespitler, Müminlerin Müslüman toplumları himaye etmek, yüceltmek için gerektiğinde canları ve mallarıyla gayret etmelerine yönelik davet konularını içerir.

Sure kafirlerle Mü'minlerin durumundan bahseden ayetle başlar. İnkârcıların ve Allah yolundan alıkoyanların yaptıklarının boşa çıkacağı, müminlerin ise hem maddî ve hem de mânevî durumlarının düzeltileceğine işaret edilir. "Allah yolundan saptıranlar" ifadesiyle Bedir'de Müslümanlara karşı savaşanların müşriklerin veya Hz. Peygamberin davetine uyarak Müslüman olmak isteyenlere engel olan Ehl-i kitaba mensup kişiler kastedilmiştir. Ayrıca bu ifade, kendileri inkâr etmekle kalmayıp İslam'a girmek isteyenleri engellemeye çalışan herkesi kapsamaktadır.

Akabinde kâfirlerle savaşın zorunlu olduğu zamanlarda gevşeklik gösterilmemesi istenir ve ele geçirilen esirlere uygulanacak muameleler hususunda izhatta bulunulur. "Allah dileseydi kendisi onlardan öç alırdı, fakat sizi birbirinizle sınamak için savaşı emretmektedir" mealindeki 4. ayette Müslümanlara imanlarını gözden geçirme ve bu uğurda her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ifade edenlere fiilî olarak ispatlama fırsatının verilmesi hedeflenmektedir. Ardından İslam'ın yaşatılması uğrunda mallarını, canlarını kısaca hayatlarını feda edenlerin bu çabalarının boşa gitmediği, ebedî mutluluk yeri olan cennetle ödüllendirileceği belirtilir. Müminlerle kâfirlerin dünyadaki halleri ve ahiretteki konumlarının tasvirine devam edilir. 13. ayette Hz. Peygamberin Mekke'de maruz kaldığı baskılarla hicrete zorlanması anlatılır ve buna önceki peygamberlerin de daha güçlü inkârcılar tarafından maruz kaldıkları ve fakat hepsinin helâk edildiği bildirilir.

Surenin ikinci bölümünde öncelikle münafıkların Müslümanlara karşı olan tavırları, Hz. Peygamber'in tebliğ mekanlarında savaşın da dile getirildiği ayetlerin nazil olduğu sırada ve sosyal hayatın önemli dönemlerinde ortaya koydukları iki yüzlülükleri gözler önüne serilir. Kur'an gerçeğiyle karşı karşıya oldukları halde akıl edemediklerini bu yüzden dünyada da âhirette de ziyana uğrayacakları haber verilir.

Ensar'dan ve Muhacirlerden ve meydana gelen samimi müminlerin yanı sıra münafıkların da yer aldığı Medine Yahudilerden ve Mekke'deki Kureyş'in ileri gelenlerinden oluşan düşman cephesi söz konusuydu. Bu nedenle surenin üçüncü bölümünde içe yönelik

sorunlara değinilerek hak ile bâtılın mücadelesinden ve toplumda ortaya çıkan zorlukları aşmanın gerekliliğinden bahsedilir. Burada samimi olanlardan üstün gayret, sıkıntılara karşı tahammül, Allah'a ve elçisine itaat ve Allah yolunda infak istenmektedir. İnkârda direnen, gerçeği anladıktan sonra bile hakikat yolunda engel teşkil eden ve Hz. Peygambere muhalefette bulunanların dünyada başarısız olacağı, âhirette de Allah'ın rahmet ve mağfiretinden mahrum kalacakları bildirilir.

Surede asırlardır putperest bir inanca sahip olan ve her geçen gün eşitlik, hürriyet ve sosyal adalet gibi temel ilkelerden uzaklaşarak hayatlarını sürdürmeye devam eden kavimlerin ortak bir amaç ve merkezî bir idare altında yeni bir toplum oluştururlarken duyulan sancıların teşhis edilip tedavisinin ortaya koyulduğunu söylemek mümkündür. Medine'de büyük çoğunluğu samimi Müslüman olsa da içlerinde münafıklar da vardı; çevrelerinde ise düşmanlar bulunuyordu. Buna çözüm olarak Medine halkına Allah'ın göndermiş olduğu elçisine tabi olmaları, Allah'a ve resulüne karşı samimi olmaları emredilmekte, Hz. Peygamberden de kadın ve erkek bütün müminlerin bağışlanması için Allah'a niyazda bulunması istenmektedir.

Surenin son ayetinde son ilâhî din olan İslam'ın yeryüzüne hâkim olması ve insanlığın mutluluğuna hizmet edebilmesi için malî fedakârlığın gerekli olduğu bildirilmekte, ancak bazı kimselerin bu hususta cimri davrandığı hatırlatılmaktadır. Ayrıca kendilerini İslâm'a hizmete adaması gerekenlerin bundan yüz çevirmesi halinde Allah'ın başka toplulukları görevlendirmek suretiyle dinini yeryüzüne hakim kılma kudretine sahip olduğu belirtilmektedir.

2. Muhammed Suresinin Kıraatler Yönünden İncelenmesi

a. Muhammed Suresinde Anlama Etki Eden Kıraatler ve Tefsire Etkisi

Muhammed 47/4

"فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِۖ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَۙ فَاِمَّا مَنًّۢا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَاۤۛ ذٰلِكۜ وَلَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْۙ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍۗ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ"

"Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak. Ki böylece savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat

cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."

Ayette geçen قُتِلُو ifadesini:

- ✓ Ebû Amr, Âsım ve Ya'kûb vechiyle meçhul قُتِلُوا şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları قَاتَلُوا vechiyle okumuşlardır.[362]

Söz konusu farklı kıraatlerin tefsire olan etkisine baktığımızda Katade 'den rivayet olunduğuna göre bu ayet Uhud günü nazil olmuştur. قُتِلُوا vechine baktığımızda yukardaki ifadelerde "onların boyunlarını vurun…" yani onları öldürünüz buyurup öldürme işi de, ancak bu işi yapmakla elde edilip, bu işi yapmaya kalkan kimsenin bizzat kendisinin öldürülme korkusu, kafiri öldürmeye mani olunca Cenab-ı Hak "öldürmekten korkmayınız, çünkü Allah yolunda öldürülen kimseler için savaşan kimseyi savaştan alıkoyamayacak tam aksine onu teşvik edecek ücret ve mükafatlar vardır" buyurdu.

Öldürmenin yanlış ve haram bir şey olduğunu, zira bunun Allah katında değerli olan bir kimsenin hayatının sona erdirilmesi demek olduğunu ifade edenlere cevap mahiyetinde قَاتَلُوا (savaşanlar/öldürenler) vechinde "Allah yolunda savaşanlara/öldürenlere gelince Allah onların amel ve hizmetlerini asla boşa çıkarmayacaktır." ifadesiyle Allah için savaşan yine Allah için kafiri öldürenin de mükafatlandırılacağı şeklinde bir anlamın ortaya çıktığı söylenebilir.

Son tahlilde Allah yolunda savaşıp şehit olanların mükafatlandırılacağı gibi yine Allah yolunda savaşanların/öldürenlerin de amellerinin karşılığının verileceğini ayetler ışığında ifade edebiliriz. Ayette geçen kıraat farklılığının manaya kattığı genişlik ve tefsire olan etkisi kıraatlerin Kur'an-ı anlamamızda ne kadar önemli bir yere sahip olduğuna delil niteliğindedir.

Muhammed 47/25

"اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ"

"Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir."

[362] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 126.

وَاَمْلٰى لَهُمْ ifadesini:

- ✓ Ebû Amr meçhul vezni ile وَأُمْلِيَ لَهُمْ şeklinde okurken,
- ✓ İmam Yaʿkûb söz konusu kelimeyi وَأُمْلِى لَهُمْ şeklinde okumuştur,
- ✓ Diğer kıraat imamları ise وَاَمْلٰى لَهُمْ vechini tercih etmişlerdir.[363]

Kaynaklarda çoğunluğun tercih ettiği kıraat olan وَاَمْلٰى لَهُمْ ifadesi *''Ve onları uzun emellerle oyalamıştır.''* diye tercüme edildiğinde; hemzenin fetha hareke ile okunması sanki şeytan onların emellerini uzatmış ve onlara uzun bir ömür vaadinde bulunmuştur gibi anlaşılabilmektedir, oysa durum böyle değildir. Bu işi şeytana Allah'ın onun eliyle ve lisanıyla böyle bir kudreti vermesi sebebiyle isnad edilmiştir.[364] Ferra ve Mufaddal: *"Aslında onlara uzun bir emel veren ve ecellerini de uzatan yüce Allah'tır. Buna göre azaplandırmakta kendilerine mühlet vermek suretiyle zaman tanıyan Allah'tır."* demişlerdir.[365]

Ebû Amr'ın tercih ettiği meçhul vezninde yani وَأُمْلِيَ لَهُمْ ifadesinde mana: *"ve onlar uzun emellerle oyalanmışlardır."* Şeklinde olurken; Yaʿkûb'un tercih ettiği وَأُمْلِى لَهُمْ ifadesinde Yüce Allah kendisi hakkında onlara böyle bir şey yapacağını haber vermek anlamında yâ harfini sakin olarak (harf-i med) okumuştur. Böylece yüce Allah: *"ben onlara mühlet veririm"* buyurmuş gibidir.

Tercih ettiğimiz Kur'an Yolu Mealinde söz konusu kıraat ihtilafının olduğu kelimenin tercümesi *''cesaret vermiştir''* şeklindedir. Kastedilenin her iki tercümede de aynı şey olduğunu ifade edebiliriz. Üç farklı okuyuşta da aslında mühlet verenin, onları cesaretlendirenin, oyalayanın Allah olduğunda şüphe yoktur. Bununla birlikte وَاَمْلٰى لَهُمْ ifadesinden hemen önce gelen سَوَّلَ لَهُمْ de vakfetmek mananın daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak olup okunan kıraatin de doğruluğunda şüpheleri ortadan kaldıracaktır.[366] Tüm bu açıklamalardan sonra kapsamlı bir mana verecek olursak şu şekilde olması gerekecektir. *"Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra sırt çevirip dönenlere Allah şeytanla bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir, onları oyalamıştır."*

[363] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 408.
[364] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 56.
[365] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 249-250.
[366] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 56.

Muhammed 47/31

"وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَۙ وَنَبْلُوٓا اَخْبَارَكُمْ "

"Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım."

Ayetteki وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ ifadelerini:

- ✓ Şu'be yâ (ي) ile وَيَبْلُوَا / يَعْلَمَ / وَلَيَبْلُوَنَّكُمْ vecihlerinde okumuş,
- ✓ Yine çoğunluğun وَنَبْلُوٓا vechiyle okuduğu kelimeyi Ruveys'in rivayetine göre İmam Ya'kûb vâv (و) harfini sakin ile med ederek وَنَبْلُوا şeklinde okumuştur.[367]

Ayette sizi deneyeceğiz/imtihan edeceğiz anlamında gelen وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ ifadesini yukarı da işaret ettiğimiz gibi kıraat imamlarımızın çoğu bu şekilde okurlarken Âsım'ın birinci ravisi Şu'be yâ ile وَلَيَبْلُوَنَّكُمْ yani sizi O deneyecek/imtihan edecektir şeklinde okumaktadır.

Şu'be ayetin devamında bilinceye kadar/ortaya çıkarıncaya kadar anlamına gelen حَتّٰى نَعْلَمَ ifadesini de yâ (ي) ile حَتّٰى يَعْلَمَ şeklinde okur. Bu okuyuşa göre 'o ortaya çıkarıncaya kadar' şeklinde bir mana verilmektedir.

Şu'be yine ayetin son kısmında gelen ve yine çoğunluğun okuduğu kıraate göre 'biz açıklayıncaya…' anlamında وَنَبْلُوٓا kelimesini yâ (ي) ile وَيَبْلُوٓا o açıklayıncaya…' şeklinde okurken söz konusu kelimeyi Ruveys وَنَبْلُوا şeklinde vâv (و) sakin ve harf-i med ile okumuştur.

Yapılan bu açıklamalardan sonra kıraat farklılıklarını göz önünde bulundurduğumuzda ayete şöyle bir mana verilebilir; "İçinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkarmak ve size ait haberleri (söz ve iddiaları) açıklığa kavuşturmak için O (Allah) sizi deneyecek."

[367] Hâmid Abdulfettah Pâluvî, *Zübde Baskı Nüshası*, 499.

b. Muhammed Suresinde Anlama Etki Etmeyen Kıraatler

Muhammed 47/15

"مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهٗ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيماً فَقَطَّعَ اَمْعَاءَهُمْ "

"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"

Ayette geçen çoğunluğun okuduğu غَيْرِ اٰسِنٍ ibaresini:

- ✓ İbn-i Kesîr medsiz halde غَيْرِ اَسِنٍ vechiyle okumuştur.[368]

Sakınan çekinen anlamında kullanılan حاذر ve حذر kelimelerinde kullanıldığı bunlar iki ayrı ifade şeklidir. Her iki okuyuşta aynı anlama gelmektedir. Ahfeş'e göre medsiz okuyuşta şimdiki zaman kastedilirken, medli okuyuşta ise geniş zaman kastedilir.

Muhammed 47/22

"فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ "

"Yönetimi üstlenseniz hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?"

Bakara[369] suresinde de geçen فَهَلْ عَسَيْتُمْ ifadesindeki sîn (س) harfini:

- ✓ Nâfi' kesra ile عَسِيْتُمْ şeklinde okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları fetha hareke ile okumuşlardır.[370]

اِنْ تَوَلَّيْتُمْ lafzını:

[368] İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetu'n-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-'Aşr*, 96.
[369] Bakara,2/246; Bkz: Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 243.
[370] Paluvî, *Zübdetu'l-irfân*, 326.

- ✓ Yaʿkûb tâ (ت) ve vâv (و) harflerini damme ile, lâm (ل) harfini ise kesra ile okumuştur.[371]
- ✓ Ayrıca İmam Ya'kûb وَتُقَطِّعُوا kelimesini tâ (ت) harfini fetha, kâf (ق) harfini sakin da (ط) harfini de şeddesiz ve fetha ile وَتَقْطَعُوا olarak şeklinde okumuştur.[372]

Söz konusu عَسَيْتُمْ kelimesinin fetha harekeyle okunmasının kesra hareke ile okunmasından daha uygun olduğu ve kesra ile okumanın uygun bir izahının olmadığı tespit edilmiştir.

تَوَلّٰى kelimesi; "dönüp gitti, kayboldu, gazap etti ve büyüklendi" gibi anlamlara gelmektedir. İmam Ya'kûb اِنْ تَوَلَّيْتُمْ lafzını yönetimin başına geçirilirseniz anlamında اِنْ تُوَلِّيتُمْ şeklinde okumuştur. Buna göre "başınıza zalim yöneticiler getirdiğim takdirde siz de fitneler de onlarla çıkar ve onlara karşı savaşırsınız." şeklinde bir mana uygun düşer.

İmam Ya'kûb'un tercih ettiği kıraate göre söz konusu kelimenin القطع kökünden gelen bir fiil olarak وَتَقْطَعُوا vechinde okumanın delili olarak Bakara suresinde: "Ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler'' anlamındaki ayet gösterilir."[373]

Muhammed 47/26

"ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْاَمْرِۚ وَاللهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ "

"Bu da onların, Allah'ın gönderdiği vahiyden hoşlanmayanlara, "Bazı hususlarda sizin dediklerinizi yapacağız" demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir."

- ✓ Yukarıdaki ayette geçen اِسْرَارَهُمْ kelimesini:
- ✓ Nafî', İbn-i Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Şu'be, Ca'fer ve Ya'kûb kelimenin başındaki hemzenin fethası ile اَسْرَارَهُمْ vechiyle okurken,
- ✓ Diğerleri hemzenin kesrası ile اِسْرَارَهُمْ şeklinde okumuşlardır. [374]

"Gizledikleri" manasına gelen ifade Yüce Allah'ın وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (hem de kendilerine gizli gizli söyledim)[375] ayetinde olduğu gibidir. Yine farklı kıraat olunan ve hemzenin

[371] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 664.
[372] İbnü'l Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 559.
[373] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 246.
[374] Dimyâtî, *İthâf*, 478.
[375] Nuh, 9/71.

fethası ile *'sır'* ifadesinin çoğulu olarak اَسْرَارَهُمْ yani *"onların sırları"* şeklinde okunmuştur. Böyle okuyuşta onların gizlemiş olduğu çeşit çeşit sırlar olduğu anlaşılmaktadır.

Muhammed 47/28

"ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَآ اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ "

"Bunun da sebebi, Allah'ı öfkelendiren şeylerin peşine düşmeleri ve O'nun hoşnut olacağı şeylerden nefret etmeleridir. Bu yüzden Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır."

رِضْوَانَهُ kelimesini:

- ✓ Şu'be râ (ر) harfinin dammesi ile رُضْوَانَهُ vechiyle okurken,
- ✓ Diğer kıraat imamları رِضْوَانَهُ şeklinde okumuşlardır.[376]

27. ayette meleklerin yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını almalarının sebebi olarak Allah'ı öfkelendiren işlerin peşine düşmeleri ve O'nun razı olacağı bütün amellerden, O'nun rızasında nefret etmeleri ve hoş görmemeleri olduğu ifade buyrulmaktadır. Râzî bu ayeti şu şekilde yorumlamıştır: *"Burada şöyle bir incelik vardır; Allah'u Teâla bir önceki ayetinde yüze ve arkalarına/kıçlarına vurmaktan bahsetmiş ve daha sonra da iki şeyi yani Allah'ı kandıran şeylere tâbi olmayı ve O'nun rızasından hoşlanmamayı zikretmiştir. Bu iki işi karşılaştırmış ve melekler, onlar Allah'ı kızdıran şeylere yöneldikleri için yüzlerine vururlar. Çünkü bir şeyi olabilir sayan ona yönelmiş demektir. Onlar kendilerini Allah'ın hoşlandığı şeylerden yüz çevirdikleri için de melekler onların arkalarına/kıçlarına vurarak canlarını alırlar. Çünkü bir şeyden hoşlanmayan onlardan yüz çevirir."*[377]

Ayette geçen رِضْوَانَهُ kelimesinin رُضْوَانَهُ şeklinde râ (ر) harfinin damme ile okunmasının manaya bir etkisi bulunmamaktadır.

[376] Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 126.
[377] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 58.

Muhammed 47/35

"فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ "

"Siz fetha durumda iken gevşeklik gösterip barış çağrısı yapmayın! Allah sizinledir, amellerinizin karşılığını asla eksiltmeyecektir."

Kıraat imamlarımızın çoğunun okuduğu اِلَى السَّلْمِ (barış çağrısı) ifadesini;

- ✓ Şu'be, Hamza ve İmam Halef sîn (س) harfinin kesrası ile اِلَى السِّلْمِ vechinde okumuşlardır.[378]

Allah Teâlâ, inkarcının, şekil itibariyle güzel görünen amellerinin boşa çıkarıldığını; günahlarının da bağışlanmayacağını ifade edince, küffarın dünyada da ahirette de bir saygınlığının olmayacağını beyan etmiştir. "Allah Resûlüne itaat ediniz" emri ile, ona itaati; "gevşemeyiniz…", yani, onun emirlerini ciddiye alın; cihad ederken, gayret ve çaba gösterilmesinin sebeplerini ve gerekçelerini vurgulamıştır. Devamında ''acizlik göstermeyin" hitabıyla da, savaşmayı emretmiş, böylece de, "Onun için, gevşek davranmayın, (...) sulha davet etmeyin" buyurmuştur. Ayette barış çağrısı anlamına gelen اِلَى السَّلْمِ kelimesindeki sîn (س) harfinin kesralı okunmasının manaya bir etkisi olmadığı görülmektedir.

c. Muhammed Suresindeki Şâz Kıraatler

Muhammed 47/4

"فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى اِذَا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَناًّ بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ۛ ذٰلِكَ ۛ وَلَوْ يَشَاءُ اللهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ"

"Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak. Ki böylece savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat

[378] İbn Mihrân, *el-Mebsût*, 409.

cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."

Hasan-ı Basri:

- ✓ Ayette altı çizili olan وَاِمَّا فِدَآءً lafzını medsiz ve hemzesiz olarak وَاِمَّا فِدَا şeklinde okurken,
- ✓ قُتِلُوا kelimesinde kâf (ق) harfini ve tâ (ت) harfini fethası ile ve yine tâ (ت) harfini de şeddeli olarak قَتَّلُوا olarak okumuştur.[379]

Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan bedel alarak manasına gelen فِدَآءً kelimesi mef'ulü mutlak olarak mansubtur. Ayette iyilik yapmanın fidyeden önce zikredilmiş olması insana gösterilen hürmetin ve saygının, ondan mal istemeden önce gelmesinden anlaşılmaktadır. Burada fidyenin mal cinsinden veya karşılıklı esir takası şeklinde olabileceğine işaret edilmiştir. Buradaki فِدَآءً kelimesini Hasan-ı Basri فِدَا şeklinde okumuştur. Yine Hasan-ı Basri'nin قَتَّلُوا şeklinde okuduğu kelime ilgili açıklamayı, surede manaya etki eden kıraatler kısmında yapmıştık.

Söz konusu ihtilafa konu olan lafızların mana üzerinde büyük bir etkisi olmamıştır.

Muhammed 47/6

"وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ "

"(Âhirette ise) kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır."

عَرَّفَهَا kelimesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın râ (ر) harfini şeddesiz olarak عَرَفَهَا şeklinde okumuştur.[380]

Ayette عَرَّفَهَا لَهُمْ kendilerine tanıttığı ifadesiyle ilgili olarak birkaç izahta bulunulmuştur. Bunlardan ilki; bu herkesin kendi yerini yurdunu, makamını ve kalacağı yeri bileceği anlamındadır.

[379] Muhammed b. Halil, *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz*, 663.
[380] El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 181; Dimyâtî, *İthâf*, 476.

İkinci izaha göre; bu Cenab-ı Hakk'ın cenneti güzelleştirdiği, hoş bir hale getirdiği anlamındadır.

Üçüncü izahta; Zemahşeri'ye göre: 'sınırlarını çizdiği, belirlediği' şeklinde olması muhtemel olup Cenab-ı Hakk'ın cennetin sınırlarını belirlemesi de O'nun: "*Eni göklerle yer kadar olan cennete koşuşun*."[381] ayetinde anlatılan hususdur denebilir.

Dördüncü izaha göre; Allah onlara ölmeden önce yerlerini gösterdi anlamındadır. Çünkü şehitlere vefat etmeden önce kendilerinin cennette kalacağı yeri ve makamı gösterilir ve böylece ona arzu ve iştiyak duyar.

Beşinci izaha göre; Bu ifade, yitiğin ilân edilmesi kabilindendir. Çünkü Allah Teâlâ, "*Şüphesiz ki Allah, hak yolunda öldürmekte, kendileri de öldürülmekte olan Mü'minlerin canlarını ve mallarını -kendilerine cennet mukabilinde- satın almıştır*"[382] buyurunca, O adeta sanki, "Kim, mal veya can mukabilinde cenneti satın alır, ona tâlib olur?" demiş de şehit de bu çağrıyı duymuş, o cennete karşılık olarak istenen bedeli vermiş, bunun üzerine, Allah da onu cennetine koymuştu.

Kıraatte ihtilaf edilen bu عَرَّفَهَا kelimesini İbn-i Muhaysın yukarıda da ifade ettiğimiz gibi عَرَفَهَا şeklinde okumuştur. Bu farklı kıraatin manayı değiştiren herhangi bir tesiri olmamıştır.

Muhammed 47/13

"وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي اَخْرَجَتْكَۚ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ "

"Seni yurdundan çıkaran beldenden daha güçlü nice beldeler var ki, biz onların halklarını helâk ettik; onlara yardım edecek kimse de yoktu."

İbn-i Muhaysın:

- ✓ Ayette altı çizili olarak işaret ettiğimiz ve nice anlamında وَكَاَيِّنْ kelimesini وَكَئِنْ vechinde okumuştur.[383]

[381] Âl-i İmrân, 3/133.
[382] Tevbe, 111.
[383] Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. İbrahim b. Yezdad b. Hürmüz b. Şâheveyh El-Ehvazi, *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 180.

Bu ayeti kerime Hz. Peygamberin Mekke'den ayrılırken dönüp: ''Sen Allah'ın da en çok sevdiği beldesin, benim de en çok sevdiğim belde sensin. Eğer ahalin beni çıkarmasalardı ben seni bırakıp gitmezdim.'' diyerek hüzünlenmesi üzerine nazil olmuştur. Ayette geçen ve çalışmamıza konu olan وَكَاَيِّنْ kelimesinin tahlili ve açıklamalarını Âl-i İmrân suresinin tefsirinden elde ettiğimiz bilgilere göre kelime كَمْ yani 'nice' anlamına gelmektedir. Sibeveyh'e göre aslında bu kelimenin aslı أَيّ olup başına benzetme edatı olan ك harfi getirilmiş ve böylece mebni bir kelime olarak konuşma dilinde كَمْ nice anlamında kullanılmıştır. Araplar tarafından bu kelimenin anlamı sürekli değiştirildiğinden dolayı lafzı da birtakım değişikliklere uğramıştır. Kıraatte dört farklı şekilde okunan kelimeyi İbn-i Kesîr وَكَائِنْ şeklinde aslı كَيْءٍ olup buradaki yâ (ي) elife kalb edilmiştir. İbn-i Muhaysın medsiz ve hemzeli olarak وَكَئِنْ şeklinde okumuş olup bu da aslen elifi hazfedilmiş olan كَائِنْ kelimesindendir. İbn-i Muhaysın yine bu kelimeyi وَكَأْيِنْ şeklinde de okumuş olduğu da rivayet edilmiş olup şeddesiz كَيْءٍ kelimesinden kalb olmuştur. Diğer kıraat imamlarımız وَكَاَيِّنْ vechinde okumuşlardır.

Muhammed 47/18

"فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ اَشْرَاطُهَاۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَاءَتْهُمْ ذِ كْرٰيهُمْ "

"Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Halbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar!"

Ayette ansızın manasına gelen بَغْتَةً kelimesini:

- ✓ Hasan-ı Basri ğayn (غ) harfinin fethasıyla بَغَتَةً şeklinde okumuştur.[384]

"Ansızın" anlamındaki lafız "te" harfi şeddeli olarak; بَغَتَّةً diye okunmuştur. Ebu Amr'dan rivayet edilmiş olan bu okuyuşa kaynaklarda rastlanmamıştır. Bu okuyuşla ilgili olarak ez-Zemahşerî: "Ben Ebu Amr'dan bunu rivayet edenin yanlışlık yapmış olacağından korkarım. Bunun doğru şekli Hasan-ı Basri'nin kıraati gibi şeddesiz olarak ve "ayn" harfi fetha olarak; بَغَتَة diye okunmasıdır" demiştir.[385]

[384] İbn Cinnî, *el-Muhtesib*, 2/271.
[385] Kurtubî, *Ahkâmû'l-Kurân*, 241.

Muhammed 47/37

"اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ "

"Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı."

Ayetteki وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ ifadesini:

- ✓ İbn-i Muhaysın yâ (ي) harfini tâ (ت) olarak fetha ile, râ (ر) harfini ve nûn (ن) harfini damme ile وَتَخْرُجْ اَضْغَانُكُمْ şeklinde okumuştur.[386]

Ayet-i Kerîme'de Yüce Allah'ın muhataplarından mallarının tamamını istemediği, eğer isterse bu noktada muhatapların cimrilik edeceği hatta sırf bu yüzden içlerinde biriktirdiği kinleri ortaya çıkarabilecekleri ifade edilmiştir.

İbn-i Muhaysın *'çıkarır'* anlamındaki يُخْرِجْ lafzını; تَخْرُجْ yani *'çıkar'* manasında, yine *'kinlerinizi'* anlamındaki اَضْغَانَكُمْ ifadesini de: اَضْغَانُكُمْ yani *'kinleriniz'* manasına gelecek şekilde okumuştur. Bu ifadelere göre ayetin manası: "Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz de kinleriniz ortaya çıkardı." şeklinde olmaktadır.

[386] Dimyâtî, *İthâf,* 479.

SONUÇ

Bu çalışmada kıraat ilminin önemini vurgulamak ve bu ilmin kıraat imamlarından gelen nakille farklı vecihlerde okunabilen kelimelerdeki anlam değişiklikleri bakımından Tefsirle irtibatı ortaya konmuştur. Bu hedef doğrultusunda Mushaf sıralaması itibariyle birbirinin devamı mahiyetindeki Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye Ahkâf ve Muhammed sureleri seçilerek mahiyetleri ve kıraate dair muhtevaları incelenmiştir. Kur'an-ı Kerimdeki kıraat farklılıklarını bilmenin, onu doğru okuma ve anlama noktasındaki önemine işaret edilmiştir. Müslümanca yaşayabilmek için Kur'an-ı doğru anlayabilmek ve hayata tatbik edebilmek gerekir. Şüphe yok ki; Kur'an Kerim her okunduğunda farklı anlamlar ortaya çıkmakta, ilk okumalarda fark edilmeyen hususlar son okumada dikkatleri çekebilmektedir. Ulûmü'l-Kur'an'dan olan kıraat ilmi, Kur'an'ın doğru okunması amacıyla içinde barındırdığı birtakım prensiplerin yanında, mananın da daha iyi anlaşılabilmesi için sık sık müracaat edilen bir ilim dalıdır. Belli bir gaye üzerine hareket etmeyen ve belli bir amacı olmayan hiçbir ilim yoktur. Kıraat ilminin gayesi de mütevatir olması koşuluyla, üzerinde ne kadar ihtilaf edilmiş kıraatler varsa bunları elde etmek ve gelecek nesillere aktarmaktır. Kıraat ilminin gerek şer-î ilimler ve gerekse Kur'an ilimleri arasında önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Kıraat ilminin özellikle de tefsire yakın ilgisi dikkati çekmektedir. Müfessirlerin büyük çoğunluğunun eserlerinde bu ilimden istifade etmesi bu görüşü destekler mahiyettedir.

Kur'an-ı Kerim birçok ayette ifade edildiği gibi Arapça olarak indirilmiştir. Hz. Peygamber'in de mensubu olduğu Kureyş kabilesinin lehçesi esas olmakla birlikte İslâm ile müşerref olan diğer kabilelere Kur'an kıraatinde kolaylık sağlama amacı güden yedi harf ruhsatı, bazı kelimelerinin okunuşunda ihtilaf meydana getirmiştir. Yedi harf ruhsatıyla kıraat edilmesine izin verilen bu okumalar sonraki dönemlere nakledilmiş ve tevatür yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır.

İslâm âlimleri kıraatleri sahih, şâz ve mevzû olarak üç kısma ayırmışlardır. Sahih kıraatler; tevatür şartlarını taşıyan yani muttasıl ve güvenilir bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşan ve Hz. Osman zamanında çoğaltılıp bazı merkezi şehirlere gönderilen mushaflardan birine takdiren de olsa uyan, yine bir vecihle de olsa Arap diline uygun

düşen kıraatlerdir. Şâz kıraatler; bahsi geçen üç şartın tamamını veya bir kısmını sağlayamadığı için namazlarda ve ibadet maksadıyla okunmayan Kıraatlerdir. Mevzû kıraatler ise; hiçbir aslı olmayan, uydurma bir senedle birtakım şahıslara nisbet edilerek nakledilen Kıraatlerdir.

Kıraat farklılıkları iki grupta incelenmektedir:

Buna göre birinci grupta, lehçe farklılıkları bulunmaktadır. Mananın değişmesine herhangi bir etkisi olmayan bu kıraatler, med, imale, teshil, ğunne, ihfâ, idğâm vb. gibi hususlardır.

İkinci grup ise, kelimelerin yapısında meydana gelen harf veya harekelerin değişmesiyle ortaya çıkan okuyuş şekilleridir. Bu vecihler farklı manalara gelebilmektedir. Değişen bu manalar ya birbirini desteklemekte veya birinin müphem bıraktığını diğeri açıklamaktadır. Ya da azlık-çokluk ifade etmektedir. Kıraat farklılıkları Kur'an'ın hem lafız hem de mana yönünden ne kadar zengin olduğunu ortaya koymakla birlikte manalar arasında ayetin muhtevasına aykırı bir durum asla söz konusu olmamaktadır.

Çalışmada bütün bu hususlar göz önünde bulundurularak Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf ve Muhammed surelerindeki kıraat farklılıkları "Kıraat-i Erbeʿate Aşera'ya" göre ele alınmıştır. Bazı kıraat vecihlerinin manayı etkilediği, bazılarının ise telaffuz ve fonetik şekillerden ibaret olup manaya etki etmedikleri tespit edilmiştir. Manayı etkileyen ihtilafın bulunduğu ayetlerin yorumlanmasında ilk olarak farklı kıraatlere müracaat edildiği görülmektedir. Bu tür kıraatlerde bir vecih bir manaya gelirken, diğer bir vechin başka bir manaya gelme imkân ve ihtimali bulunmaktadır. Fussilet suresinin onuncu ayeti bu durum için güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Dokuzuncu ayette "De ki: "Arzı iki günde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah'tır." buyurulmaktadır. Burada yaratma fiilinin iki günde olduğu ifade edilmiştir. Onuncu ayette ise "Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört günde oldu." Yaratma fiilinin dört günde olduğu zikredilmiştir. Burada akıllara şöyle bir soru gelmektedir: "bu yaratma işi toplam dört günde mi gerçekleşti, yoksa dört güne bir önceki ayette geçen iki gün eklenerek toplam altı günde mi gerçekleşti? İşte bu soru cevabını onuncu ayette geçen سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ifadesinde bulmaktadır.

Ayetteki سَوَاءً lafzının hemzesi hem nasb, hem merfu ve hem de mecrûr olarak okunmaktadır. Nasb ve merfu olarak okunduğunda anlamı "ihtiyaç duyanlara eşit olmak üzere/eşittir." olurken, mecrûr olarak okunduğunda ise: "tam ve eşit olan dört günde" şeklinde bir anlam ifade etmektedir. Nasb ve merfu olarak okunduğunda telaffuz ve fonetik yönünden bir değişiklik olup, mana yönünden dikkate değer bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Lafız mecrûr halde okunup, siyak-sibak ilişkisi de ele alınarak değerlendirildiğinde buradaki kıraat farklılığının ayetteki müphem bir ifadeyi açıklığa kavuşturduğu görülmektedir.

Elde ettiğimiz sonuçlardan biri de kıraat farklılıklarının tefsire olan etkilerinin her ayette aynı olmadığıdır. Ayetlerde kıraat farklılığı nedeniyle manalarda değişim olsa da tefsirlerde bazen sadece bu farklılığa işaret etmekle yetinilmiştir. Bazı yerlerde ise kıraat farklılığı bulunan lafızlar dil ve üslup açısından geniş değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Buna göre yaptığımız çalışmada öncelikle 119 kıraat farklılığı tespit edilmiştir. Bunlardan manaya etki eden 43 etki etmeyen 38 sahih kıraat iken, 38'i de şâz kıraattir. Manaya etki eden ve etki etmeyen sahih kıraat farklılığının en çok Zuhruf suresinde (24) en az Duhân suresinde olduğu görülmüştür (7). Manaya etki eden en çok kıraat farklılığı Zuhruf (10) suresinde iken en az Muhammed suresinde (3), manaya etki etmeyen kıraat farklılığı ise en çok yine Zuhruf suresinde (14) iken en az Fussilet suresinde (3) bulunmuştur. Şâz kıraatlerin de en çok Zuhruf suresinde (9), en az Şûrâ (1) suresinde olduğu görülmüştür. Şâz kıraatler içerisinde ise manaya etki eden 6 kıraat farklılığı tespit edilmiştir. Şûra suresinde manaya etki eden şâz kıraat bulunmazken, Ahkâf suresi (2) dışındaki diğer surelerde 1 er adet manaya etki eden şâz kıraatin bulunduğu görülmüştür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'an-ı Kerim'deki kıraat farklılıkları, onun Allah kelamı olduğuna ve onu tebliğ eden Peygamberin de doğruluğuna delildir. Zira içinde çok sayıda farklı kıraat barındırmasına rağmen aralarında bir çelişki söz konusu değildir. Bilakis kıraatler birbirlerini tasdik edip destekler mahiyettedirler. Kur'an'dan başka hiçbir kitapta eşine rastlanmayan bu durum onun ilahi bir vahye dayanmasından ileri gelmektedir. Müfessirler kaleme aldığı eserlerin birçoğunda mütevatir kıraatler ve çeşitli vecihler kullanarak Kur'an-ı Kerim rehberliğinde pek çok problemi çözüme kavuşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

Akdemir Mustafa Atilla. *"el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân"(Doktora Tezi)*. İstanbul, 1999.

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullah el-Huseynî. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-azîm ve's-seb'il-mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Bennâʾ, Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâtî ʿŞihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-. *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*. thk. Enes Mihre. Lübnan: Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.

Bennâʾ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. ʿAbdu'l-Ğanî ed-Dimyâtî Şihâbu'd-Dîn eş-Şehîr bi'l-Bennâi el-. *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâʾâti'l-Erbeʿate ʿAşer*. thk. Enes Mihre. Beyrut: y.y., 1427/2006.

Beyzâvî, Nâsırüddin el-. *Envaru't Tenzîl ve Esraru't Te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman el-maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyye, 1418.

Beyzâvî, Nâsırüddin el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. M. Abdurrahman el-Maraşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Birışık, Abdulhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.

Celaleddin Suyuti. *El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'ân*. çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1983.

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-. *Müncidü'l-Mukriʾîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1999.

Çetin, Abdurrahman. *KIRAATLERın Tefsire Etkisi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014. https://www.kitapyurdu.com/kitap/kuran-ilimleri-ve-kurani-kerim-tarihi/289365.html

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Çetin, Abdurrahman. "Sekte". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Dânî, Ebû Amr ed-. *Kitabü't-teysîr fî'l-kıraâti's-seba'*. thk. Otto Pretzl. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1984.

Dânî, Ebû ʿAmr ʿOs̱mân b. Saʿîd ed-. *et-Teysîr fi'l-Ḳırâʾâti's-Sebʿ*. thk. Ûtev Terizel? Beyrut: y.y., 1404/1984.

Dârimî, Ebû Muḥammed ʿAbdullâh b. ʿAbdurrahman et-Temîmî ed-. *el-Musned*. thk. Merzûḳ b. Hiyâs ez-Zehrânî. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Taʿṣîl, 1436/2015.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbe'ate aşar*. thk. Enes Şaban Muhammed İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. İbrahim b. Yezdad b. Hürmüz b. Şâheveyh El-Ehvazi. *Müfredetu İbn Muhaysin El-Mekki*, 446.

Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî. *el-Muhtesib*. 2 Cilt. Kahire, 1994.

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevi. Beyrut: Daru'l Kelimi't-Tayyib, 1998.

Ferrâʾ, Ebû Zekeriyyâ Yaḥyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-. *Meʿânî'l-Ḳurʾân*. thk. Aḥmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr. Mısır: y.y., ts.

Feyizli, Hasan Tahsin. *Kıraat-i Aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Gündüzöz, Soner. "Şâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/384. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Hâmid Abdulfettah Pâluvî; Tahkik: Mustafa Atilla Akdemir. *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân Baskı Nüshası*. İstanbul, 1999.

Hanay, Necattin. *Erken Dönem Tefsirlerinde Kıraat Yorum İlişkisi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

Hanbel Ahmed b, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. ed. Ahmed Muhammed Şakir. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 1995.

Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Işık, Emin. "Ahkâf Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Işık, Emin. "Câsiye Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/161-162. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Işık, Emin. "Duhân Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/548. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Işık, Emin. "Fussılet Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/228-229. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-İsbahânî. *el-Mebsût fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Hamza Hâkimî. Şâm, 3. Basım, 1401.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400.

İbnu'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*. 2 Cilt, 1431.

İbnü'l Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tahbîru't-Teysîr fî Kırââti'l-Eimmeti'l-ʿAşere*. thk. M. Müflih Kudât. Amman: Dârü'l-Furkân, 2000.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn ʿAbdurrahmân b. ʿAlî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Tezkiretu'l-Erîb*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. Beyrut: y.y., 1425/2004.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Ḫayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *ed-Durretu'l-Mudiyyetu fi'l-Kırâʾâti's-Selâsi'l-Mutemmimeti li'l-ʿAşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zuʿbî. b.y.: y.y., 1421/2000.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zağbî. Cidde: y.y., 1414/1994.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbağ. II Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbnü'n-Nâzım, Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Cezerî el-. *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*. thk. Enes Mehera. Beyrut, 1420.

İsmail Hakkı Bursevî. *Rûhu'l-beyân*. Dâru'l-Fikr: Beyrut.

Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir KIRAATLERın Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kurân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Etfayyiş. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l Kütübi'l Mısriyye, 1964.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*. Ankara: Otto, 2015.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto, 2016.

Ma'sarâvî Ahmet İsa. *El-Kâmilu'l-Mufassalu fi'l-Kırââti'l-Erbaa'ti'l-Aşer*. Mısır, Kahire.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*. thk. es-Seyyid ibn Abdulmaksud b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mehmed Emin Efendi. *Umdetü'l- Hullân fî Îdâhi Zübdeti'l- İrfân,*. İstanbul: Asitane, ts.

Muhsin Demirci. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2018.

Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1422.

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmus Tercümesi (el-Okyânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît)*. İstanbul: Matbaa-i Bahriyye, 1305.

Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Ahmed en-. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâîḳu't-Te'vîl*. thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.

Paluvî, Hâmid b. Hâce Abdulfettâh el-, Neşr: Halil İbrahim Üren. *Zübdetu'l-irfân fî vucûhi'i-Kur'ân*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1. Basım, 2020.

Pâluvî Abdulfettâh *Zübdetü'l- İrfân*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-kalem, 1. Basım, 1992.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) . *Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.

Râzî, Ebû ʿAbdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420.

Şemseddin Muhammed b. Halil El-Kabakabi. *İzahü'r-Rumuz ve Miftahü'l-Künuz,* 2003.

Taberânî, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Muʿcemü'l-kebîr*. thk. Hamdî bin Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 26 Cilt. Dâru Hecer, 2001.

Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid Istılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuâd Abdülbâki. Mısır: Şirketü mektebet-i ve matbaat-i Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Topaloğlu, Bekir. "Şûrâ Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Topaloğlu, Bekir. "Zuhruf Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.

Yurdagür, Metin. "Duhân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İfav Yayınları, 2016.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim ez-. *Meâni'l-Kur'âni ve İ'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l Kütüb, 1988.

Zehebî, Ebû Abdullah ez-. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1963.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf ʿan Hakâʾikı Gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekāvîl fî vücûhi't-teʾvîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 3. Basım, 1407.

Zerkeşî, Ebû ʿAbdullâh Muhammed b. ʿAbdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiʿî ez-. *el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru ʾİḥyâʾi'l-Kutubi'l-ʿArabiyye, 1376/1957.